

Specifiskais mērķis NR. 3

Uzlabot lauksaimnieku stāvokli vērtību ķēdē

SITUĀCIJAS ANALĪZE

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

SATURS

SAĪSINĀJUMI.....	3
1. ESOŠĀS SITUĀCIJAS RAKSTUROJUMS: SAIMNIECĪBU STRUKTŪRA UN LAUKSAIMNIEKU SADARBĪBAS ATTĪSTĪBA.....	4
1.1 SAIMNIECĪBU STRUKTŪRAS RAKSTUROJUMS	4
1.2 ESOŠĀS LAUKSAIMNIEKU SADARBĪBAS FORMAS UN AKTIVITĀTE TAJĀS	6
1.3 ATBILSTĪGO KOOPERATĪVU UN ATZĪTO RO DARBĪBAS RAKSTUROJUMS, KONCENTRĀCIJAS PAKĀPE.....	11
1.4 BIOĻOĢISKĀ LAUKSAIMNIECĪBA – SITUĀCIJAS APRAKSTS UN KOOPERĀCIJA.....	26
2. LAUKSAIMNIEKU IENĒMUMI UN PIEVIENOTĀ VĒRTĪBA PĀRTIKAS ĶĒDĒ, CENU ASPEKTS	30
2.1 IZLAIDE UN KOOPERATĪVU UN RO NOZĪME TAJĀ	30
2.2 PIEVIENOTĀS VĒRTĪBAS SADALĪJUMS PĀRTIKAS ĶĒDĒ.....	34
2.3 TIRGUS VARU RAKSTUROJOŠĀ CENU ATTĪSTĪBA SEKTOROS	35
3. PASĀKUMI LAUKSAIMNIEKU TIRGUS VARAS UZLABOŠANAI.....	42
3.1 ATBALSTS KOOPERATĪVIEM UN RO.....	42
3.2 PĀRTIKAS PREČU TIRDZniecĪBA UN NEGODĪGAS TIRDZniecĪBAS PRAKSES	45
3.3 ZAĻAIS PUBLISKAIS IEPIRKUMS	46
3.4 JAUNAS TEHNOĻOĢIJAS, INOVĀCIJAS UN PĒTNiecĪBA, DIGITALIZĀCIJA.....	47
4. STIPRO UN VĀJO PUŠU, IESPĒJU UN DRAUDU ANALĪZE	49
4.1 STIPRĀS PUSES.....	49
4.2 VĀJĀS PUSES	49
4.3 IESPĒJAS	50
4.4 DRAUDI	50
5. VAJADZĪBU NOVĒRTĒJUMS	51

Saīsinājumi

A – Austrumi

AREI - Agroresursu un ekonomikas institūts

CSP – Centrālā Statistikas pārvalde

DA – Dienvidaustrumi

DR – Dienvidrietumi

EK – Eiropas Komisija

ES – Eiropas Savienība

KS – kooperatīvās sabiedrības

LAD – Lauku atbalsta dienests

LAP – Lauku attīstības plāns

LDC – Lauksaimniecības datu centrs

LEK – Lauksaimniecības ekonomiskais aprēķins

LIZ – Lauksaimniecībā izmantojamās zemes

LLKA – Latvijas Lauksaimniecības kooperatīvu asociācija

LLU – Latvijas Lauksaimniecības universitāte

Mežsaimnieku KS – Mežsaimniecības pakalpojumu kooperatīvā sabiedrība

NTP – Negodīgas tirdzniecības prakses

OECD – Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija

RO – ražotāju organizācijas

SKDS – pētījumu centrs SKDS

TKO – Tirgus kopējās organizācija

ZM – Zemkopības ministrijas

ZPI – Zaļais publiskais iepirkums

ZR – Ziemeļrietumi

VARAM – Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija

VPM – Vienotais platībmaksājums

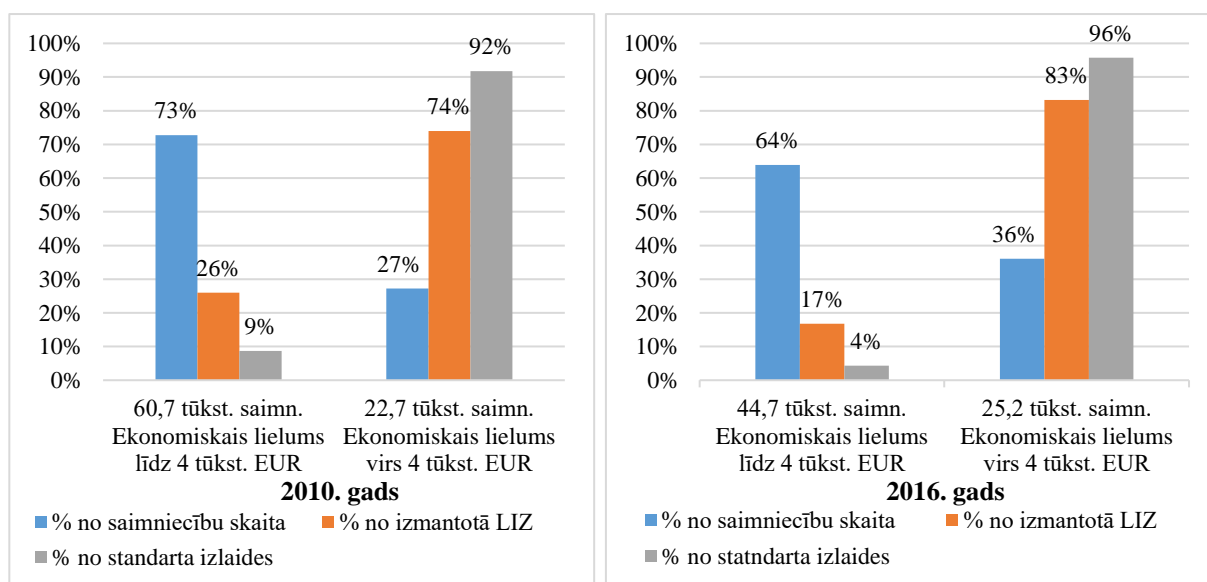
1. Esošās situācijas raksturojums: saimniecību struktūra un lauksaimnieku sadarbības attīstība

1.1 Saimniecību struktūras raksturojums

1. Latvijā mazo saimniecību īpatsvars ir viens no lielākajiem ES, ar ļoti nozīmīgu ietekmi uz sociāli ekonomisko situāciju laukos, īpaši no attīstības centriem attālās teritorijās. Izmaiņas Latvijas lauku saimniecību struktūrā notiek lēni, un galvenokārt ir saistītas ar mazo saimniecību darbības izbeigšanu, bet ievērojami mazākā mērā to attīstību. Tomēr mazās un daļēji naturālās lauku saimniecības ir būtisks balsts nodarbinātībai un lauku apdzīvotībai.¹

2. Lai varētu savstarpēji salīdzināt tādu saimniecību ražošanas rādītājus un darbības rezultātus, kam ir atšķirīga ražošanas struktūra, izmanto saimniecības ekonomisko lielumu. Kopumā 2016. gadā šādi Latvijā sadalītas 69,9 tūkst. saimniecības, kas ir par 13,5 tūkst. saimniecību jeb 16% mazāk nekā 2010. gadā.

3. Ņemot vērā 2016. gada datus² par saimniecību sadalījumu pēc ekonomiskā lieluma, Latvijā 44,7 tūkst. jeb 64 % saimniecību ir tādas, kurām ekonomiskais lielums nepārsniedz 4 tūkst. EUR, taču tās aizņem salīdzinoši nelielu lauksaimnieciskās ražošanas resursu daļu – 323,9 tūkst. ha LIZ jeb 17 % no kopējās LIZ platības, un šo saimniecību lauksaimnieciskās darbības izlaide ir ļoti niecīga – 52 448 tūkst. EUR jeb tikai 4 % no kopējās Latvijas lauksaimnieciskās darbības izlaides (sk. 1.1. att.). Tomēr novērojama stabila tendence samazināties saimniecību ar ekonomisko lielumu zem 4 tūkst. EUR īpatsvaram kopējo saimniecību skaitā: 2010. gadā šis īpatsvars bija 73 %, 2016. gadā – 64 %, samazinājums 16 tūkst. saimniecības jeb par 26 %.

1.1.attēls. Saimniecības sadalījumā pēc ekonomiskā lieluma, kas izteikts naudas izteiksmē līdz 4 tūkst. EUR (neražojošās) un virs 4 tūkst. (ražojošās) 2010. un 2016. gadā, %. Avots: ZM pēc CSP datiem

4. 1.1. attēlā var redzēt katras saimniecību grupas ražošanas resursa – izmantotās LIZ, standarta izlaides un saimniecību skaita īpatsvaru, kas norāda par saimniecību sadrumstalotu

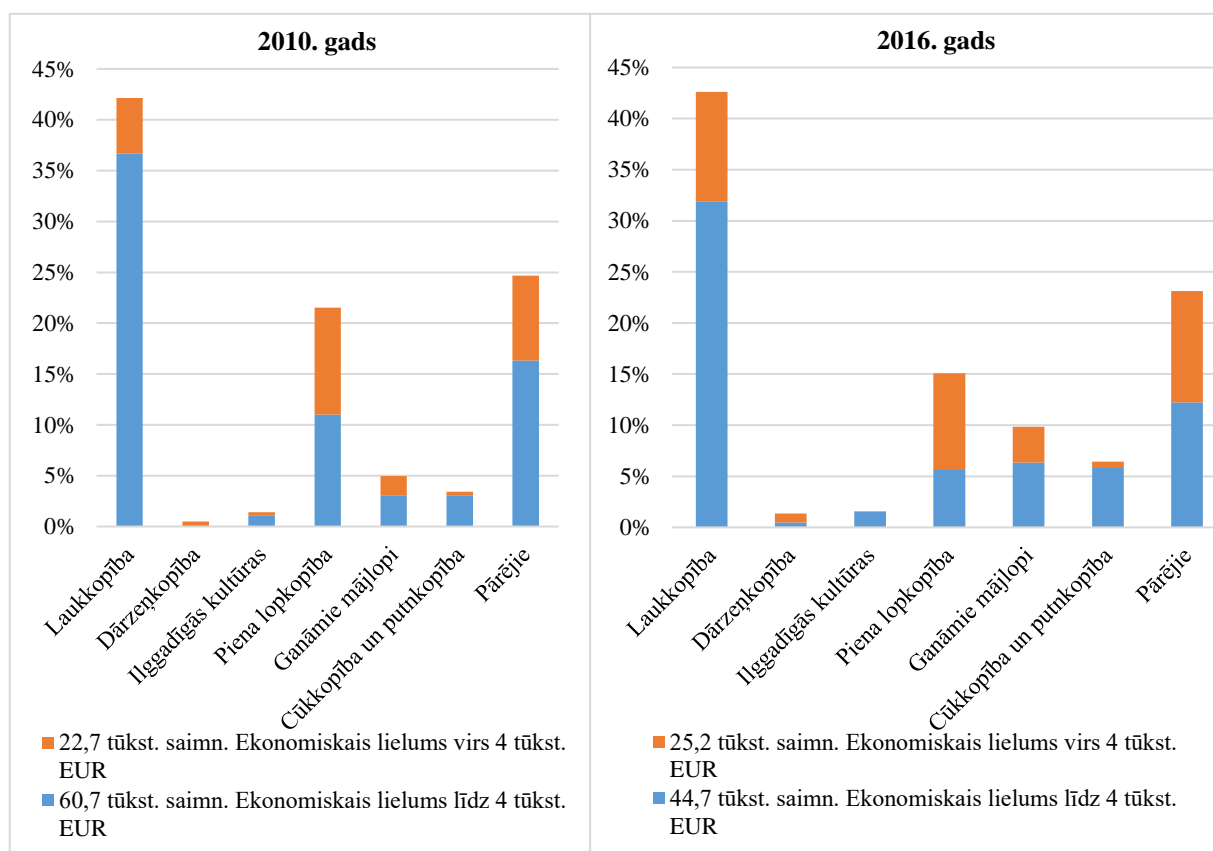
¹ Mazo un vidējo saimniecību attīstības iespējas un ieteicamie risinājumi LAP kontekstā. Agroresursu un ekonomikas institūts. 2017., 5.lpp.

² Jaunāki dati šobrīd nav pieejami.

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

struktūru. Laika periodā no 2010. līdz 2016. gadam pieaudzis uz tirgus orientēto saimniecību skaits ar ekonomisko lielumu virs 4 tūkst. EUR par 11% jeb 2,5 tūkst. saimniecībām. Nozīmīgās saimniecību grupas pēc standarta izlaides, kuras nodrošina vairāk nekā pusi no kopējās standarta izlaides valstī 2016. gadā, ir saimniecības, kurām ekonomiskais lielums ir virs 100 tūkst. EUR; šīs divas grupas pārstāv tikai 2 024 saimniecības un to kopējais saimniecību skaits pārskata periodā palielinājies par 83 % jeb par 917 saimniecībām, tāpat pozitīva tendence novērojama vidēja izmēra saimniecību vidū, pārskata periodā saimniecību skaitam palielinoties par gandrīz 8 % jeb par 1 624 saimniecībām.

5. Analizējot datus nozaru griezumā (sk. 1.2. att.), var secināt, ka proporcionāli lielāko daļu katrā nozarē veido saimniecības ar ekonomisko lielumu līdz 4 tūkst. EUR ar tendenci samazināties. Straujākais saimniecību skaita samazinājums periodā no 2010. – 2016. gadam - piena lopkopības (-57 % jeb par 5 260 saimniecībām) un laukkopības³ nozarē (-27 % jeb par 8 298 saimniecībām), būtisks pieaugums - dārzenkopības (+ 176% jeb par 211 saimniecībām), cūkkopības un putnkopības nozarē (+ 61% jeb par 1 559 saimniecībām). Savukārt pozitīva iezīme ir vērojama vidēja un liela izmēra saimniecību grupām, pārskata periodā ekonomiskā lieluma saimniecībām no 4 līdz 99,9 tūkst. EUR palielinoties laukkopības – 61 % jeb par 2 438 saimniecībām, dārzenkopības - 97 % jeb par 272 saimniecībām, ganāmo mājlopu audzēšanas – 55 % jeb par 861 saimniecībām, kā arī cūkkopības un putnkopības – 39 % jeb par 91 saimniecību nozarē. Lielo saimniecību grupā virs 100 tūkst. EUR gandrīz visās nozarēs būtisks saimniecību kāpums laukkopības – 91 % jeb par 512 saimniecībām, dārzenkopības – 224 % jeb par 38 saimniecībām, piena lopkopības- 60 % jeb par 196 saimniecībām, kā arī ganāmo mājlopu audzēšanas – 1350 % jeb par 54 saimniecībām nozaru saimniecībās. OECD norāda, ka saimniecību struktūra ir divējāda: graudkopības saimniecības lielākoties ir lielas un orientētas uz eksportu, bet lopkopības saimniecības ir mazākas par vidējām ES saimniecībām⁴.

³ Laukkopības nozare ietver sevī graudaugu, eļļas augu un proteīnaugu, kā arī sēklkopības nozares.

⁴ Inovācijas, lauksaimniecības produktivitāte un ilgtspējība Latvijā. OECD. 2019., 62.lpp.

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

1.2.attēls. Saimniecības sadalījumā pēc ekonomiskā lieluma pa nozarēm, kas izteikts naudas izteiksmē līdz 4 tūkst. EUR (neražojošās) un virs 4 tūkst. (ražojošās) 2010. un 2016. gadā,% . Avots: ZM pēc CSP datiem

Kopsavilkums:

6. Lai arī nozaru griezumā pieaug uz tirgu orientētu saimniecību īpatsvars, tomēr kopumā Latvijā ir ļoti sadrumstalota saimniecību struktūra. Mazās un vidēji mazās saimniecības Latvijā ir skaita ziņā dominējošā saimniecību grupa. To attīstības galvenie šķēršļi ir ražošanas aktīvu trūkums, grūtības finansējuma piesaistē ilgtermiņa investīcijām un apgrozāmajiem līdzekļiem, sliktā tirgus infrastruktūra,⁵ kā arī vēlme darboties individuāli un neapvienoties, ņemot vērā vēsturisko padomju kolektīvizācijas pieredzi. Tomēr galvenie iemesli, kas ražotājus attur sadarboties, ir informācijas trūkums par KS un RO darbību Latvijā, ražotāji neredz ieguvumus no šādas sadarbības, palielinās administratīvais slogs, kā arī jāuzņemas pārāk liela atbildība⁶. Lai arī KLP 2014 – 2020 ietvaros tika paredzēta iespēja KS un RO īstenot pasākumus ar izglītojošu raksturu, tomēr to aktivitāte šajā jomā bija zema, piemēram, augļu un dārzeņu RO apmācībām un darbībām, kuru mērķis ir veicināt piekļuvi konsultāciju pakalpojumiem, atvēlēja vien tikai nepilnu 1% jeb 40 tūkst. EUR no kopējā RO darbības programmu atbalsta 2012. – 2018.gadā⁷. Jāņem vērā, ka mazākām saimniecībām ir ierobežotas izaugsmes iespējas, jo tām ir lielākas ražošanas izmaksas, un trūkst iespēju investēt jaunās ražošanas sistēmās un zemē.⁸ Iespējams, ka mazās un vidējās saimniecības nespēj nodrošināt mazumtirdzniecības prasības pēc nepieciešamiem produkcijas apjomiem un nespēj konkurēt ar cenu. Tādējādi ir jāturpina attīstīt un stiprināt ražotāju sadarbību, tostarp, izmantojot jaunus instrumentus, kas paredzēti intervencēs konkrētās nozarēs, vienlaikus stiprinot piegādes ķēdes pārredzamības uzlabošanas centienus⁹.

Vajadzības:

7. Lai stiprinātu mazo un vidējo lauksaimnieku pozīcijas pārtikas piegādes ķēdē, vienlaikus veicinot arī piegādes ķēdes pārredzamības uzlabošanu, ir nepieciešams turpināt sniegt atbalstu lauksaimnieku apvienošanās veicināšanai caur zināšanām un popularizējot līdzšinējo labo praksi produkcijas realizācijā ar sadarbības vai kooperācijas starpniecību, t.sk. akcentējot līdera jeb vadītāja lomu veiksmīgai attīstībai. Atbalsta nosacījumiem jābūt skaidriem un saprotamiem, un pēc nepieciešamības ir jāīsteno skaidrojošas aktivitātes par ražotāju dažādu sadarbības formas nosacījumiem, tādējādi motivējot ražotājus sadarboties un iesaistīties kooperācijā.

1.2 Esošās lauksaimnieku sadarbības formas un aktivitāte tajās

8. Lai iegūtu lielāku tirgus varu kopējā pārtikas ķēdē, mazām un vidējām saimniecībām lauksaimniecības un mežsaimniecības nozarē ir iespēja apvienoties kooperatīvos. Latvijā kooperācijas tiesisko bāzi veido *Kooperatīvo sabiedrību likums*. Savukārt saskaņā ar Ministru

⁵ Mazo un vidējo saimniecību attīstības iespējas un ieteicamie risinājumi LAP kontekstā. Agroresursu un ekonomikas institūts. 2017., 18.lpp.

⁶ Augļu un dārzeņu nozares ražotāju organizāciju ilgtspējas, ražošanas efektivitātes un tirgus varas stiprināšanas (2013.-2018. gads) izpēte. Agroresursu un ekonomikas institūts. 2021., 8.lpp.

⁷ Turpat, 25.lpp.

⁸ Inovācijas, lauksaimniecības produktivitāte un ilgtspējība Latvijā. OECD. 2019., 38.lpp.

⁹ Ieteikumi dalībvalstīm attiecībā uz to KLP Stratēģiskajiem plāniem: Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai (dok. Nr.14282/20). Eiropas Komisija. 2020., 7.lpp.

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

kabineta 2019. gada 16. jūlija noteikumiem Nr. 357 “*Kooperatīvo sabiedrību atbilstības noteikumi*” KS var iegūt atbilstīgas KS statusu, kas apliecina, ka tā darbojas saskaņā ar kooperācijas principiem, stiprina biedru tirgus varu, kopīgi pārdodot saražoto produkciju tirgū, sniedz pakalpojumus saviem biedriem, nodrošina vienlīdzīgu peļņas sadali un var pretendēt uz valsts un ES atbalstu. Savukārt kooperatīvajām sabiedrībām, kas darbojas augļu un dārzeņu nozarē, saskaņā ar ES TKO nosacījumiem un Ministru kabineta 2017. gada 10. oktobra noteikumiem Nr. 621 “*Noteikumi par augļu un dārzeņu ražotāju organizācijām*” ir iespējas veidot arī atzītas RO, lai koncentrējot piedāvājumu, plānojot ražošanu, optimizējot izmaksas un kopīgi realizējot produkciju tirgū, t.sk. izmantojot arī ES atbalstu, stiprinātu savas pozīcijas augļu un dārzeņu tirgū. Piena nozarē saskaņā ar ES TKO nosacījumiem un Ministru kabineta 2012. gada 5. februāra noteikumiem Nr. 80 “*Piena un piena produktu ražotāju organizāciju atzīšanas un to darbības uzraudzības kārtība*” ir izveidota tiesiskā bāze RO, tostarp arī ražotāju organizāciju apvienību un starpnozaru organizāciju, veidošanai un atzīšanai piena nozarē. Šādu RO mērķis, līdzīgi kā augļu un dārzeņu nozarē, ir stiprināt ražotāju kopīgo sarunpozīciju piegādes ķēdē, koncentrējot piedāvājumu, plānojot ražošanu, optimizējot izmaksas un kopīgi realizējot produkciju tirgū. Tomēr, ņemot vērā, ka RO veidošanai piena nozarē nebija paredzēts ES finansiāls atbalsts, Latvijas piena ražotāji un piena nozares kooperatīvi šo sadarbības iespēju neizmantoja, un kā galvenos iemeslus tam jāmin zināšanu un labas prakses piemēru trūkums par RO sniegtajiem ieguvumiem (ārpus finansiālā atbalsta aspekta) un izpratnes trūkums par RO darbības principiem un atšķirībām salīdzinājumā ar labi zināmo un plaši izmantoto KS formātu.

9. Latvijā 6,2 % jeb 4,3 tūkst. saimniecību no kopējā reģistrēto saimniecību skaita valstī, kas ir gandrīz 70 tūkst. saimniecību (konteksta indikators C.12), ir biedri atbilstīgās KS vai RO. Galvenokārt šīs saimniecības iesaistījušās KS / RO piena, laukkopības, augļu un dārzeņu (no 5 atzītām RO 3 ir ieguvušas arī atbilstīgas KS statusu), gaļas, mežsaimniecības pakalpojumu nozarē, pārtikas, dzērienu un amatniecības nozarē (turpmāk – mājražošanas KS) (sk. 1.1. un 1.2. tab.). No apmēram 100 tūkst. Latvijā reģistrētajiem meža īpašniekiem 2019.gadā atbilstīgajās KS bija apvienojušies 760, kas ir mazāk kā 1% no Latvijā reģistrētajiem meža īpašniekiem. Atbilstīgo meža KS biedru īpašumā ir apmēram 15 tūkst. ha meža zemes, kas arī veido mazāk par 1% no privātajiem un juridiskajiem īpašniekiem piederošajām meža zemēm.

1.1.tabula. Saimniecību skaits piena, laukkopības, augļu, dārzeņu un gaļas nozarē, 2010.- 2019.

	2010.	2013.	2016.	2019.
Saimniecību skaits valstī	83 386	81 796	69 933	n.a.
Biedru skaits atbilstīgās KS/RO kopā	4 191	4 383	4 351	4 357
<i>biedru skaits atbilstīgos KS</i>	<i>4 191</i>	<i>4 350</i>	<i>4 317</i>	<i>4 305</i>
<i>biedru skaits RO</i>	<i>0</i>	<i>33</i>	<i>34</i>	<i>52</i>

Avots: ZM pēc LLKA datiem

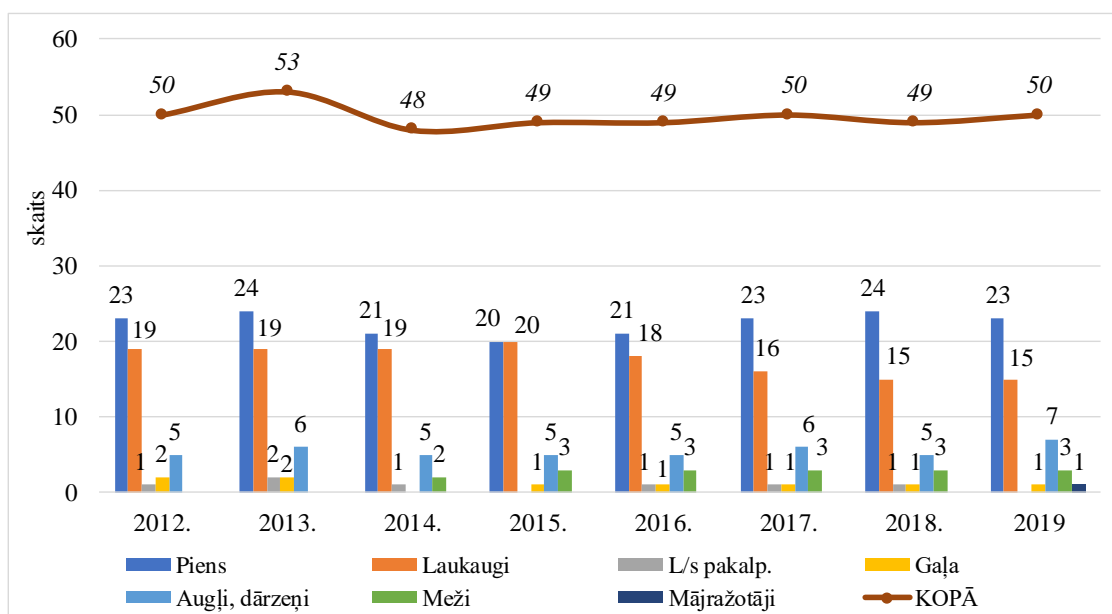
10. Lai arī saimniecību skaits valstī kopš 2010. gada ir samazinājies par 16 % jeb 13,5 tūkst. saimniecībām (konteksta indikators C.12), tomēr biedru skaits atbilstīgajās KS un RO kopumā ir palielinājies par 4 % jeb par 166 biedriem. Vērtējumu par to, kāds ir KS/RO iesaistīto saimniecību īpatsvars noteiktās nozarēs ļauj veikt LAD rīcībā esošie dati par saimniecībām, kas katru gadu piesakās iespējai iegādāties dīzeļdegvielu ar samazināto akcīzes nodokļa likmi (turpmāk – dīzeļdegvielas atbalsts). Lai saņemtu dīzeļdegvielas atbalstu, saimniecībai ir jānodrošina minimālie ieņēmumi par katru vienotajam platību maksājumam pieteikto lauksaimniecības zemes hektāru, un, ņemot vērā šī atbalsta pieejamību, izdevīgumu un popularitāti, uz to piesakās absolūti lielākā lauksaimnieku daļa, kuru mērķis ir produkcijas realizācija tirgū un ienākumu gūšana no lauksaimniecības. Pēc LAD datiem, dīzeļdegvielas

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

atbalstam ik gadus piesakās apmēram 17 tūkstoši saimniecību, un 2019./2020. saimnieciskajā gadā tie bija 17,2 tūkst. saimniecību. No saimniecību pieteikumiem var secināt, ka apmēram 6,2 tūkst. saimniecību pamatienēmumus gūst no laukkopības kultūru audzēšanas (kā pamatnozare deklarēta vai nu tikai laukaugu kultūru audzēšana, vai laukaugu audzēšana un zālāji līdz 10 hektāru platībā), - un, ņemot vērā, ka laukkopības sektorā atbilstīgajās KS 2019.gadā bija apvienojies 2391 lauksaimnieks, tie ir 38,6% no laukaugu sektora lauksaimniekiem, kuri pieteicās dīzeļdegvielas atbalstam. Attiecībā uz pienu sektoru var secināt, ka apmēram 9000 piensaimnieku piesakās dīzeļdegvielas atbalsta saņemšanai un atbilstīgo KS biedru īpatsvars šeit ir 19,7 % jeb 1773 saimniecības, savukārt augļu un dārzeņu audzēšanu dīzeļdegvielas atbalsta saņemšanai deklarēja 1045 lauksaimnieki un atbilstīgo KS un RO biedri no šiem ražotājiem ir 176 jeb 16,8%.

11. 2019. gada sākumā Latvijā tika dibināta pirmā kooperatīvu apvienība (otrā līmeņa kooperatīvs) pienu nozarē, kurš apvieno 8 Latvijas kooperatīvās sabiedrības un 1 Lietuvas pienu ražotāju kooperatīvu. Šajā kooperatīvu apvienībā ir apvienojušies 1250 pienu ražotāji, kuri gadā saražo aptuveni 250 000 tonnas pienu. Kooperatīva iekšējā cenu politika paredz vienādu svaigpiena iepirkuma cenu visiem biedriem, tādējādi motivējot kooperatīva biedrus sadarboties, nevis konkurēt savā starpā.

12. Atbilstīgo KS skaitā kopš 2012. gada nav lielu izmaiņu (sk. 1.3. attēls). 2019.gadā par atbilstīgām tika atzītas 50 KS. Lielākais atbilstīgo KS skaits ar nelielām izmaiņām kopš 2012. gada, salīdzinot ar citām nozarēm, ir pienu un laukaugu nozarē. Mežsaimnieku KS pirmo reizi atbilstības statusu ieguva 2014. gadā un to skaits dinamikā nemainās. 2019.gadā pirmo reizi atbilstības statusu ir ieguvis viens mājražošanas KS, kā arī par diviem pieaudzis atbilstīgo augļu un dārzeņu KS skaits.

1.3.attēls. Atbilstīgo KS skaits un sadalījums pa nozarēm 2012-2019. Avots: ZM pēc LLKA datiem

13. 2019. gadā atbilstīgajās lauksaimniecības, mežsaimnieku un mājražotāju KS bija apvienojušies 5101biedri, kas ir par 15,5 % jeb 683 biedriem vairāk nekā 2012. gadā (sk. 1.2. tab.).

14. Nozaru griezumā (sk. 1.2. tab.) atbilstīgajās KS kopš 2012. gada būtiski pieaudzis laukkopības KS biedru skaits - par 53,7 % jeb 835 biedriem. Tas liecina par zināmu atbilstīgo KS konsolidāciju nozarē, jo, pieaugot biedru skaitam, atbilstīgo KS skaits ir samazinājies par

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

21,1 % jeb 4 atbilstīgām KS (sk. 12. punktu). Līdzīgu situāciju var novērot augļu un dārzeņu nozarē - kooperatīvu biedru skaits ir gandrīz dubultojies, proti, pieaudzis par 93,8% jeb 60 biedriem, bet atbilstīgo KS kopējais skaits ir pieaudzis par 40% jeb 2 atbilstīgiem KS. Lauksaimnieku aktivitāti un vēlmi sadarboties laukkopības un augļu un dārzeņu nozarēs varētu skaidrot ar nozaru spēju identificēt ieguvumus no kooperēšanās – finansiāli izdevīgāka kopēja produkcijas realizācija un jaunu tirgu meklēšana, mērķtiecīga ES un valsts atbalsta programmu izmantošana, atbilstīgo KS sniegtais pakalpojumu klāsts biedriem, tai skaitā kopīga ražošanas resursu izmantošana, kas sniedz ieguldījumu biedru konkurētspējas palielināšanā. Piemēram, neskatoties uz sliktajiem laikapstākļiem 2017. un 2018.gadā, laukaugi 2018. gadā veidoja 14,4 % no kopējās pārtikas un lauksaimniecības produktu eksporta vērtības, bet 2019. gadā, kad nozare sasniedzas ražas rekordus, - jau 17,5 %. Savukārt RO pārdoto augļu un dārzeņu vidējās vienības vērtība sektorā 6 gadu periodā (no 2012. gada līdz 2018. gadam) ir trīskāršojusies jeb pieaugusi par 518 EUR/t, turklāt, produkcijai, kuru realizē RO, vidējā vērtība ir ievērojami augstāka nekā visā sektorā - sektorā vidēji pieaugums ir vērojams par 16 % jeb 57 EUR/t. Tas nozīmē, ka sortimentā arvien pieaug tādas produkcijas īpatsvars, kas dod lielāku pievienoto vērtību¹⁰.

1.2.tabula. Biedru skaits atbilstīgās KS sadalījumā pa nozarēm

Gads	Piens	Laukkopība	Lauksaimniecības pakalpojumi	Augļi, dārzeņi	Gaļa	Mežsaimniecība	Mājražošana
2012	2506	1556	183	64	109	-	-
2013	2472	1684	191	78	116	-	-
2014	2292	1832	10	53	-	63	-
2015	2096	2056	10	83	17	127	-
2016	1975	2238	10	85	19	234	-
2017	1909	2252	10	142	17	362	-
2018	1975	2278	5	99	16	536	-
2019	1773	2391	-	124	17	760	36

Avots: ZM pēc LLKA datiem

15. Augļu un dārzeņu RO atbalsta shēma Latvijā darbojas relatīvi nesēn - kopš 2012. gada, kad tika atzīta pirmā RO, bet kopš 2017. gada RO skaits pieaudzis līdz piecām, kuras apvieno 52 profesionālos dārzeņu, augļu un ogu ražotājus (pirms tam tās darbojās kā ražotāju grupas, kuras pēc 5 gadu darbības ir sasniegušas atbilstību RO kritērijiem un saņēmušas RO atzīšanu). RO galvenokārt specializējušās gurķu, tomātu, burkānu, kāpostu, salātu, dzērveņu, ābolu, melleņu u.c. dārzeņu, augļu un ogu ražošanā. Savukārt, lai optimizētu ražošanas izmaksas, katrs no RO biedriem ir specializējies konkrētu dārzeņu, augļu un ogu audzēšanā. RO galvenais mērķis ir saistīts ar to produktu piedāvājuma koncentrēšanu un laišanu tirgū, kurus ražojusi tās biedri un attiecībā uz kuriem tai piešķirta atzīšana. Jāatzīmē, ka 3 atzītās RO ir arī atbilstīgās KS. Esošo augļu un ogu kooperatīvu pienesums kopējā valsts attiecīgo produktu izlaidē ir ap 30 % no saražotās vērtības. Neskatoties uz kopējo nozarē saražoto produkcijas apjomu (Latvija saražo 1/3 daļu no nepieciešamā augļu un ogu patēriņa), tas aizvien ir nepietiekams vietējā pieprasījuma nodrošināšanai visu cauru sezonu. Tomēr kopējo kooperācijas aktivitāti augļu un dārzeņu nozarē vēl joprojām var vērtēt kā zemu. Jaunu un stipru RO veidošanos Latvijas augļu un dārzeņu nozarē kavē grūtības vienoties kopīgā mērķī un darbos, savstarpējās uzticēšanās trūkums, nevēlēšanās dalīties ar finanšu un ražošanas resursiem, un uzņēmējdarbībai nozīmīgu

¹⁰ Augļu un dārzeņu nozares ražotāju organizāciju ilgtspējas, ražošanas efektivitātes un tirgus varas stiprināšanas (2013.-2018. gads) izpēte. Agroresursu un ekonomikas institūts. 2021., 17.lpp.

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

informāciju, kā arī finansējuma trūkums RO uzturēšanai¹¹, t.sk. kooperatīvu vadītāju atalgojumam.

16. Citās nozarēs var novērot kooperācijas stagnāciju – nenotiek esošo atbilstīgo KS konsolidācija vai jaunu KS veidošanās. Piena nozarē darbojas 46 % jeb 23 kooperatīvi no kopējā atbilstīgo KS skaita valstī un kopš 2012. gada to skaitā nav būtisku izmaiņu, bet tajā pašā laikā biedru skaits ir samazinājies par 29,3 % jeb 733 biedriem (sk. 1.2. tab.). Tas varētu liecināt par atbilstīgo KS konsolidācijas trūkumu nozarē, kā arī saimniecību, kas nodarbojas ar piena lopkopību, īpašnieku novecošanos un ražošanas pārtraukšanu. Būtisks samazinājums ir vērojams gaļas nozares kooperatīvos, kur biedru skaits kopš 2012. gada samazinājies par 84,4 % jeb 92 biedriem, jo gaļas ražotājiem jau vēsturiski ir pārliecība, ka individuāli savu produkciju var realizēt izdevīgāk.

17. Atbilstīgajās mežsaimnieku KS biedru skaits stabili palielinās – laika posmā no 2014.gada līdz 2019.gadam par vidēji 118 biedriem ik gadu, bet, salīdzinot ar 2018. gadu, 2019. gadā tām pievienojušies pat 224 biedri jeb biedru skaits palielinājies par 41,8 %.

Kopsavilkums:

18. Biedru skaita palielināšanos laukkopības, augļu un dārzeņu kooperatīvos varētu skaidrot ar šo nozaru spēju identificēt ieguvumus no kooperēšanās - kopējo produkcijas realizāciju un jaunu noieta tirgu meklēšanu, kooperatīvu sniegto pakalpojumu klāstu biedriem, kā arī kooperatīvu sniegto sociālo piederības sajūtu. Lai veicinātu augļu un dārzeņu RO veidošanos un to darbības uzlabošanu, pēc RO ieskatiem, būtu vairāk jāsniedz informācijas par RO darbību un ieguvumiem no tās¹². Piena nozarē biedru skaita samazināšanos būtiski ietekmē šai nozarē iesaistīto lauksaimnieku strauja novecošanās, un to pēcteču nevēlēšanās turpināt vecāku iesākto. Savukārt biedru skaita samazināšanās tendenci citās nozarēs paši kooperatīvu biedri skaidro ar zināšanu un pieredzes par kooperācijas ieguvumiem trūkumu, neveiksmīgo vēsturisko pieredzi, kā arī ar to, ka nav tehniskais nodrošinājums kooperatīvu izveidē.

19. Savukārt tādās nozarēs kā mājputnu audzēšana, cūkkopība un cūkgaļas ražošana, liellopu audzēšana un liellopu gaļas ražošana, aitkopība un kazkopība, olu ražošana, dzīvnie augi¹³, lini un kaņepes, kā arī bioloģiskajā lauksaimniecībā nenotiek vai ļoti zemā līmenī ir lauksaimnieku kooperēšanās vai citu sadarbības formu veidošanās. Galvenie iemesli minēti 8., 15. un 16. punktā. Sēklaudzēšana ir integrējusies esošajos laukkopības kooperatīvos, un lauksaimnieku kooperēšanās tikai sēklkopības nozarē nav novērojama.

20. Tehniskā nodrošinājuma trūkumu kooperatīvi visvairāk izjūt to dibināšanas fāzē un pirmajos gados pēc dibināšanas, kad jānodrošina tirgus izpēte produkcijas realizācijai, attiecīgā personāla algošana, biroja iekārtošana un uzturēšana, loģistikas transporta noma vai iegāde un citas izmaksas, kas saistītas ar kooperatīvās sabiedrības biznesa idejas realizāciju tās sākumposmā.

21. Kā vēl vienu ļoti būtisku kooperācijas attīstību kavējošu iemeslu paši lauksaimnieki uzsver faktu, ka trūkst līderu jeb vadītāju, kas spētu iedvesmot lauksaimniekus apvienoties kopējai saražotās produkcijas virzībai tirgū, tādējādi stimulējot lauksaimnieku aktīvāku iesaistīšanos dažādās sadarbības formās. Jāatzīmē, ka vēl viens nozīmīgs faktors, kas kavē jaunu un stipru kooperatīvu vai RO veidošanos, ir finansējuma trūkums kooperatīvu vai RO uzturēšanai, t.sk. personāla izmaksām, it īpaši vadošā personāla atalgojumam.

Vajadzības:

¹¹ Turpat, 7., 28. un 74.lpp.

¹² Augļu un dārzeņu nozares ražotāju organizāciju ilgtspējas, ražošanas efektivitātes un tirgus varas stiprināšanas (2013.-2018. gads) izpēte. Agroresursu un ekonomikas institūts. 2021., 7.lpp.

¹³ Dzīvnie augi ietver sevī dzīvus kokus un citus augus, puķu sīpolus, saknes un tamlīdzīgas augu daļas, grieztus ziedus un dekoratīvos zaļumus.

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

22. Tādēļ ir nepieciešams paredzēt atbalstu, lai veicinātu apmācības, konsultācijas un pieredzes apmaiņu par labāko praksi par lauksaimnieku kooperācijas iespējām un ieguvumiem, t.sk. īpašu uzmanību veltot kooperatīvu līderu jeb vadītāju apmācībām, kā arī piesaistot mentorus, kas ar labo pieredzi un zināšanām spētu motivēt lauksaimniekus stāties esošajos kooperatīvos vai veidot jaunus nozarēs, kurās to ir maz vai nav vispār (t.i., šādās nozarēs: augļu un dārzeņu, kartupeļu, gaļas lopkopības (liellopu audzēšanas, mājputnu audzēšanas, cūkkopība, aitkopība un kazkopība, t.sk. vaislas dzīvnieku audzēšanā) un olu ražošanas, dzīvie augi, lini un kaņepes, kā arī mājražošana un bioloģiskajā lauksaimniecībā), vai konsolidēt esošos kooperatīvus (t.i., laukkopības un piena nozarēs).

23. Nepieciešams paredzēt atbalstu administratīvo un personāla izmaksu, it īpaši kooperatīvu vadošā personāla algu, segšanai.

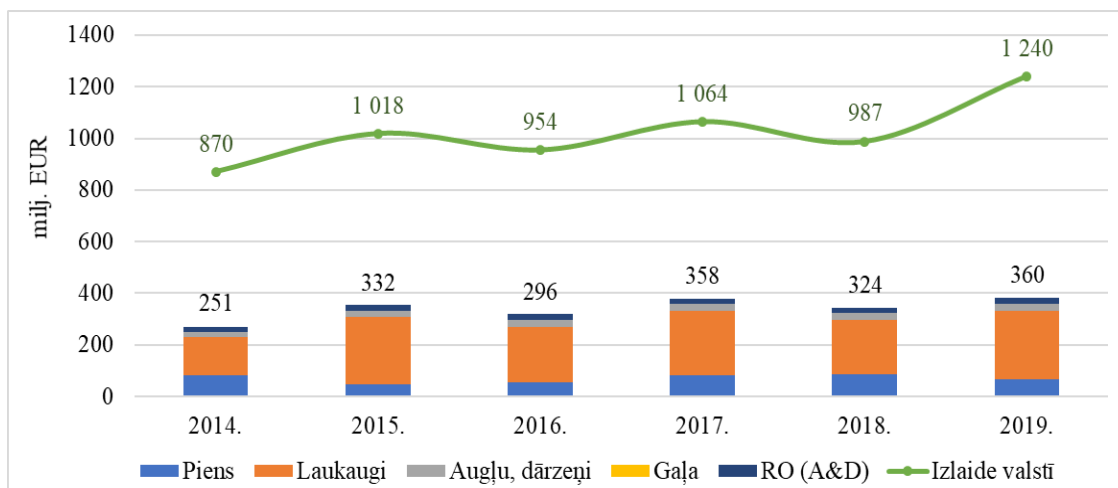
24. Ar atbalsta palīdzību būtu nepieciešams veicināt tehnisko atbalstu kooperatīvu veidošanās stimulēšanai, nodrošinot administratīvo (t.sk. uzturēšanas), tirgus izpētes un loģistikas izmaksu daļēju segšanu pirmajos kooperatīvu darbības gados, lai veidotos jaunas KS augļu un dārzeņu, kartupeļu, gaļas lopkopības (liellopu, mājputnu, cūkkopības, aitkopības un kazkopības, t.sk. vaislas dzīvnieku audzēšanā) un olu nozarēs, dzīvo augu, linu un kaņepju nozarēs, un bioloģiskajā lauksaimniecībā, kā arī lai notiktu esošo KS konsolidācija vai kooperatīvu apvienību KS veidošana laukkopības un piena nozarēs.

1.3 Atbilstīgo kooperatīvu un atzīto RO darbības raksturojums, koncentrācijas pakāpe

25. Lai gan pēdējos gados atbilstīgo KS un atzīto augļu un dārzeņu RO skaits ir salīdzinoši nemainīgs, to kopējā realizētās produkcijas vērtības kāpums 2019. gadā, salīdzinot ar 2014. gadu, veidoja 109 milj. EUR jeb 43,4 % (sk. 1.4.att.).

26. 2019. gadā Latvijas atbilstīgās laukaugu, piena, gaļas, augļu un dārzeņu KS un atzītās augļu un dārzeņu RO kopā saražojusi 360 milj. EUR vērtu produkciju, kas ir par 109 milj. EUR jeb 43,3 % vairāk nekā 2014. gadā. Izteikti apgrozījuma līderi ir laukkopības nozares atbilstīgie KS (2019. gadā 263,4 milj. EUR, salīdzinot ar 2014. gadu, pieaugums par 112,8 milj. EUR jeb 74,9 %), un apgrozījuma stabila augšupeja vērojama augļu un dārzeņu sektorā (2019. gadā 28,8 milj. EUR, salīdzinot ar 2014. gadu, pieaugums par 9 milj. EUR jeb 45,5 %). Savukārt piena nozarē vērojams atbilstīgo KS saražotās produkcijas apgrozījuma samazinājums (2019. gadā 68 milj. EUR, salīdzinot ar 2014. gadu, samazinājums par 13 milj. EUR jeb 16,1 %). Gaļas sektorā šobrīd darbojas viena atbilstīga KS. Savukārt citās nozarēs – mājputnu audzēšana, cūkkopība, liellopu audzēšana, aitkopība un kazkopība, olu ražošanas, dzīvie augi, lini un kaņepes, sēklas, kā arī bioloģiskajā lauksaimniecībā lauksaimnieku kooperēšanās vai citu sadarbības formu veidošanās nenotiek vai ir ļoti zemā līmenī.

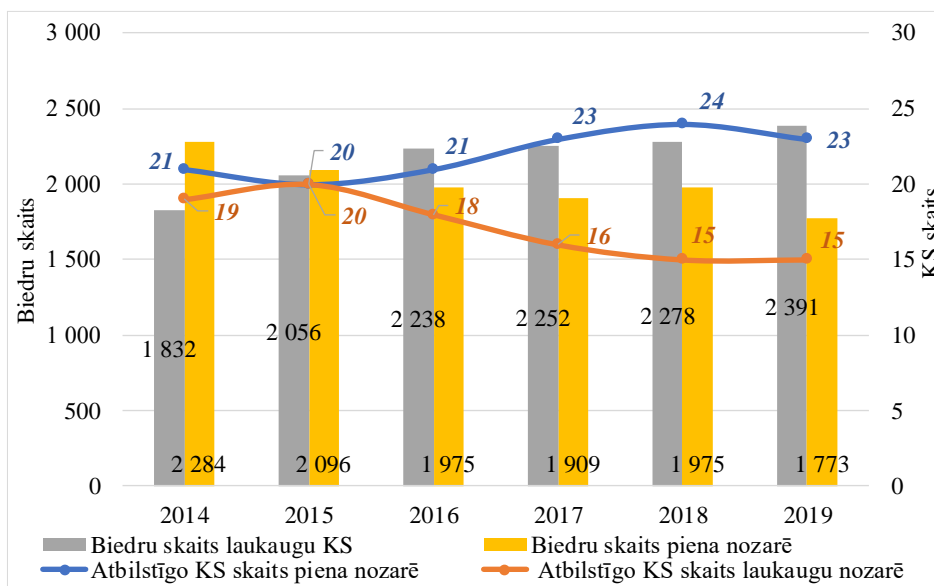
VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

1.4.attēls. Atbilstīgo laukaugu, piena, gaļas, augļu un dārzeņu KS un atzīto augļu un dārzeņu RO realizētās produkcijas vērtība un sektoru izlaide 2014.-2019., milj. EUR. Avots: ZM pēc LLKA un LAD datiem

27. Kopumā Latvijā kooperācijas (atbilstīgo laukaugu, piena, gaļas, augļu un dārzeņu KS un atzīto augļu un dārzeņu RO) loma kopējā šo nozaru izlaidē pieaug, no 28,9 % jeb 251,3 milj. EUR 2014. gadā līdz 32,8 % jeb 323,8 milj. EUR 2018. gadā. Tas liecina ne tikai par kopējā realizētās produkcijas apjoma pieaugumu, bet arī par KS nostiprināšanos tirgū un biedru ražošanas efektivitātes palielināšanos. Jāatzīmē gan, ka 2019. gadā, salīdzinot ar gadu iepriekš, samazinājās atbilstīgo KS tirgus daļas, kam galvenie iemesli bija atbilstīgo piena lopkopības KS realizētās samazinoties atbilstīgo piena lopkopības KS realizētai produkcijas vērtībai (sk. 35. punktu) un strauji pieaugot sektoru kopējai izlaidē (+27% jeb 265 milj. EUR).

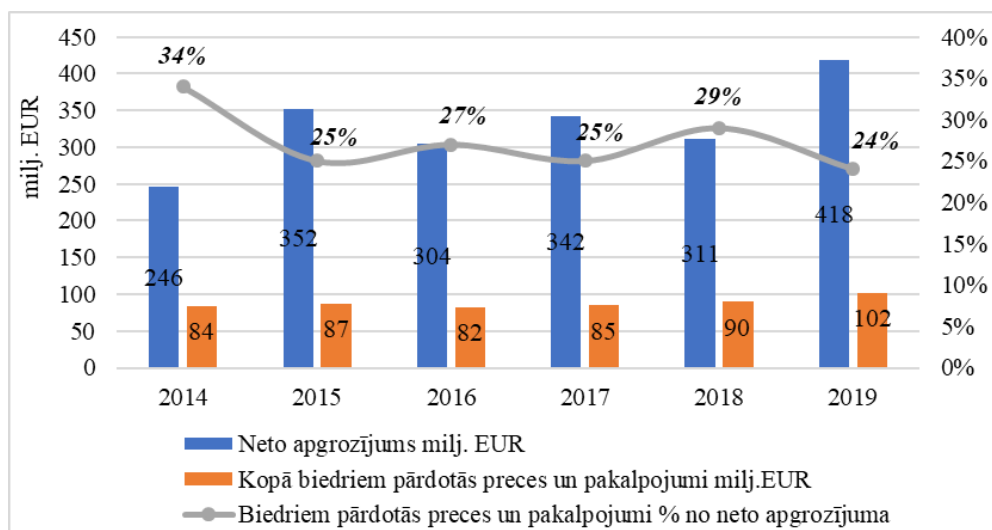
28. Laukkopības nozarē pamazām notiek virzība uz atbilstīgo KS konsolidēšanos, turpinot pieaugt arī biedru skaitam tajās (sk. 1.5. att.). Savukārt neskatoties uz to, ka piena nozarē samazinās biedru skaits atbilstīgajās piena KS, šo KS skaits nozarē nesamazinās. Līdz ar to, lai efektīvizētu savu darbību, piena kooperatīviem būtu jākonsolidējas, lai, koncentrējot savus resursus, samazinātu piena loģistikas izmaksas.

1.5.attēls. Atbilstīgo laukkopības un piena KS skaits un to biedru skaits no 2014. līdz 2019. gadam. Avots: ZM pēc LLKA datiem

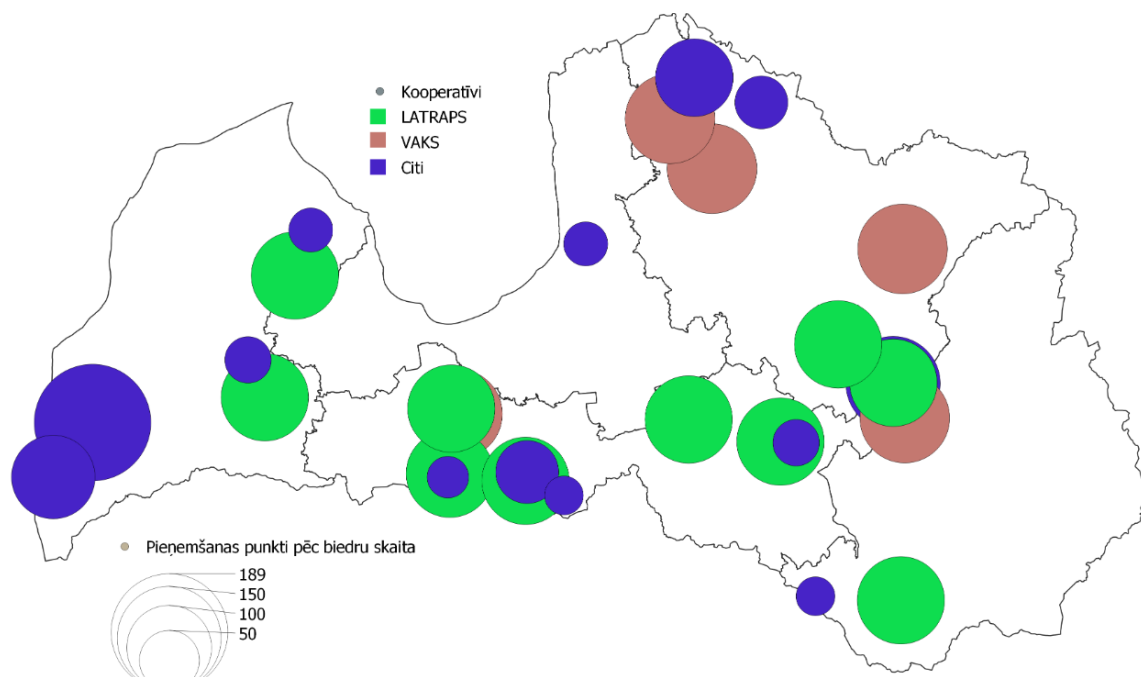
VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

29. Atbilstīgās laukkopības KS saviem biedriem, kā arī lauksaimniekiem, kas nav šo atbilstīgo KS biedri, sniedz tādas pakalpojumus kā laukaugu kaltēšana un uzglabāšana, to transportēšana un realizācija. Tie tirgo tādas preces kā minērālmēsļus, augu aizsardzības līdzekļus, degvielu un citus ražošanas materiālus. Atbilstīgo KS biedriem sniegto preču un pakalpojumu vērtība 2019.gadā veidoja 24 % no atbilstīgo laukkopības KS neto apgrozījuma (sk. 1.6.att.) jeb 102 milj. EUR, tā, salīdzinot ar 2014. gadu, pieaugusi par 21,4 % jeb 18 milj. EUR.

1.6.attēls. Atbilstīgo laukaugu KS biedriem pārdoto preču un pakalpojumu vērtība un to īpatsvars neto apgrozījumā no 2014. līdz 2019.gadam. Avots: ZM pēc LLKA datiem

30. 1.7. attēlā var redzēt laukaugu pieņemšanas punktus pēc atbilstīgajās KS apvienojušos biedru skaita. Atbilstīgo KS izveidotais laukaugu pieņemšanas punktu pārklājums dod iespēju lauksaimniekiem nodot saražoto produkciju netālu no saimniecību atrašanās vietas, izņēmums ir Latvijas galējie ZR un A punkti. Turklāt, laukkopības kooperācijā ir turpmākas konsolidācijas iespējas.

1.7.attēls. Graudu pieņemšanas punkti pēc biedru skaita 2020. gadā. Avots: ZM pēc LLKA datiem

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

31. Saskaņā ar LLU pētījumu¹⁴ Latvijā laukaugu ražošanas ir orientēta uz eksportu un ražošanas attīstība ir tieši saistīta ar eksporta apjoma pieaugumu. Pārsvarā notiek izejvielu eksports, bet ir būtiski orientēties arī uz produktu pārstrādi, lai dotu iespēju lauksaimniekiem paaugstināt ieņēmumus. Būtiskā ražošanas atkarība no eksporta tirgus pieprasījuma pēc izejvielām būtu jāmazina veidojot pašiem savus inovatīvus pārstrādes produktus un meklējot tiem noietu gan vietējā tirgū, gan pasaulē.

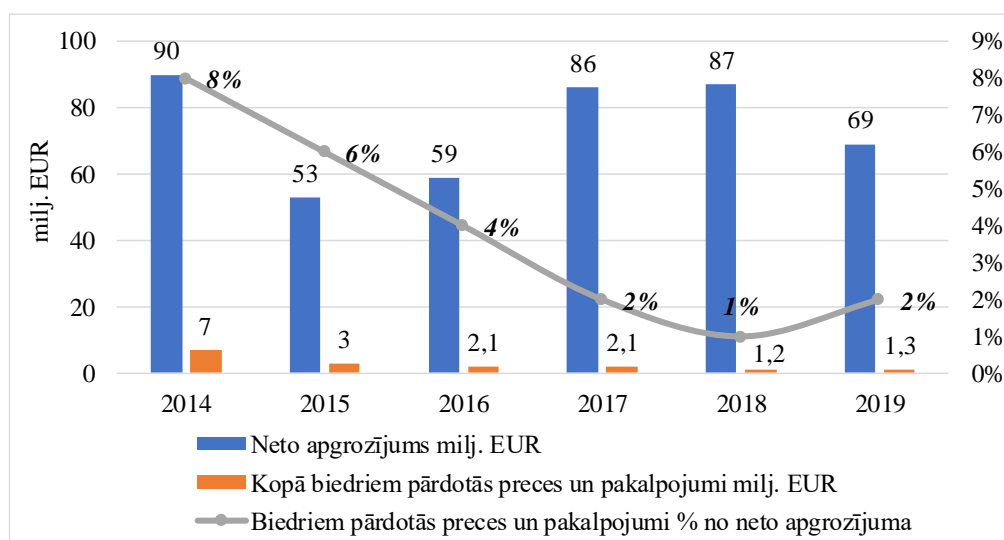
32. LLKA sniegtā informācija liecina, ka jau šobrīd laukaugu nozarē Latvijā ir atbilstīgas KS, kas veic aktīvu tirgus izpēti un plāno jaunu inovatīvu pārstrādes produktu ražošanu Latvijā. Primāro nozares produktu pārstrādi veic viens lielākais laukaugu kooperatīvs Latvijā, kas apvieno 1063 biedru. Tas no kooperatīva biedru izaudzētā rapša ražo rapša eļļu un tās blakusproduktus (01.07.2019.-30.06.2020. - par 9 milj. EUR), kā arī daļu biedru izaudzēto miežu pārstrādā iesalā (01.07.2019.-30.06.2020. - par 1,4 milj. EUR). Taču pārstrādātās produkcijas īpatsvars realizētajā produkcijā ir neliels un no 2019.gada kopējās laukkopības produkcijas izlaides Latvijā 263,4 milj. EUR tas veido 4% jeb 10,4 milj. EUR.

33. Pēdējie gadi Latvijas laukkopības nozarei ir bijuši izaicinoši arī klimatisko apstākļu dēļ. 2017. gadā, laukaugiem sasniedzot gatavību, Latviju piemeklēja ilgstošas lietavas un tā rezultātā būtiski applūda liela daļa aramzemes un ražas novākšana daudzviet tika paralizēta. Savukārt 2018. gadā laukaugu nozare saskārās ar ilgstošu sausumu un karstumu, kas būtiski ietekmēja laukaugu ražību. Tā ietekmē, Latvijas graudaugu kopražs 2018. gadā, salīdzinot ar 2017. gadu samazinājās par 635,2 tūkst. t. jeb 24 %, kas savukārt izraisīja būtisku kritumu laukaugu eksportā (eksporta vērtība samazinājās par 27,8 milj. EUR jeb 7 %) un kāpumu laukaugu importā (imports pieauga par 77,1 milj. EUR jeb 59 %). Jāatzīmē, ka 2018. gadā, salīdzinot ar 2017. gadu, laukaugu eksports ar Latvijas izcelsmi samazinājās par 79,3 milj. EUR jeb 59 %.

34. Atbilstīgo piena KS biedriem pārdoto preču un sniegto pakalpojumu vērtība 2019.gadā veido 2 % no atbilstīgo KS neto apgrozījuma (sk. 1.8.att.) jeb 1,3 milj. EUR, tā, salīdzinot ar 2014. gadu, ir samazinājusies par 81 % jeb 5,7 milj. EUR. Biedriem pārdotās preces un pakalpojumi: analīžu veikšana, piena savākšana, pirmapstrāde un realizācija, piena pārstrāde, ar lopkopību saistīti dažādi pakalpojumi. Turklāt atšķirībā no laukkopības KS, kur biedri par tiem sniegtajiem pakalpojumiem norēķinās atsevišķi, piena KS galvenokārt piena savākšanas izmaksas saviem biedriem ietver norēķinos par pienu.

¹⁴ LLU Zinātniskā pētījuma "Lauksaimniecības attīstības prognozēšana un politikas scenāriju izstrāde līdz 2050. gadam" projekta atskaite, 2016.

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

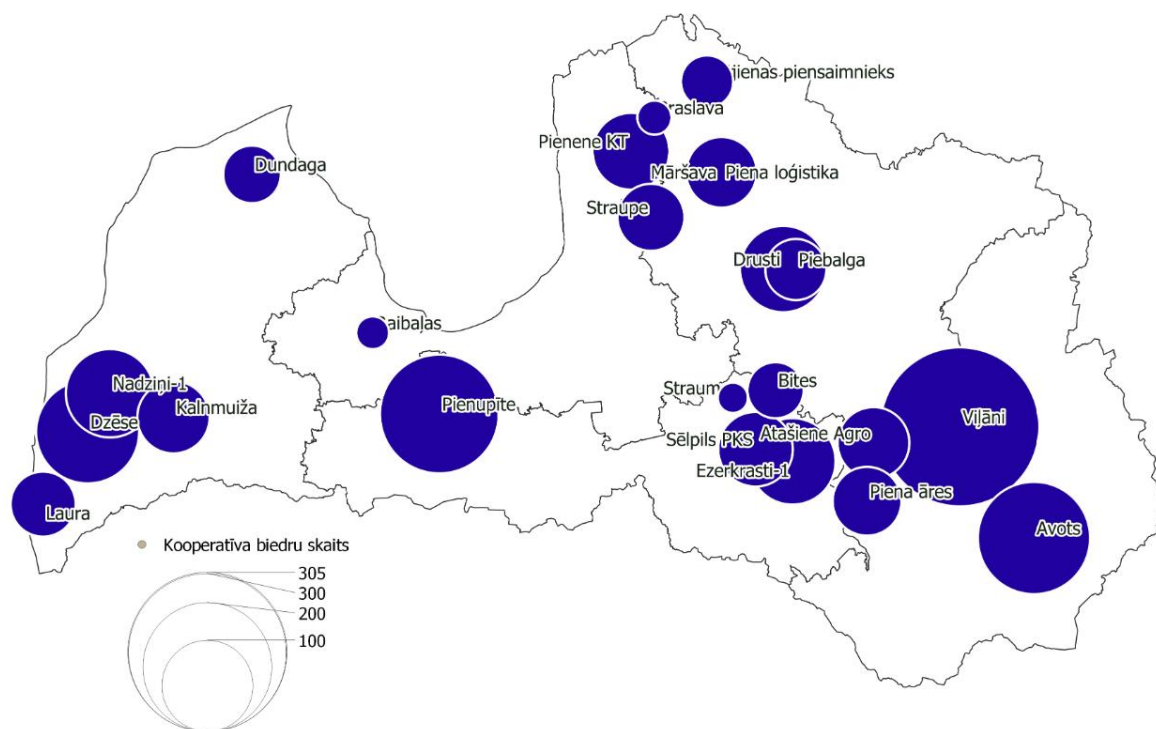
1.8.attēls. Atbilstīgo piena nozares KS biedriem pārdoto preču un pakalpojumu vērtība un to īpatsvars neto apgrozījumā no 2014. līdz 2019. gadam. Avots: ZM pēc LLKA datiem

35. Pēc straujās atbilstīgo piena nozares KS apgrozījuma samazināšanās par 37 milj. EUR jeb 41 % 2015. gadā Krievijas embargo dēļ, turpmākos 3 gados apgrozījums pakāpeniski pieaug un 2018. gadā tas gandrīz sasniedza 2014. gada rādītāju un uzrādīja pieaugumu salīdzinoši ar 2015. gadu par 34 milj. EUR jeb 64 %. Taču 2019.gadā atkal vērojams kritums par 18 milj. EUR jeb 20,7 %, kas saistīts ar to, ka atbilstības statusu vairs neiegūst spēcīga KS, kura 50 biedri ir pievienojušies Igaunijā reģistrētai Eiropas KS. Ņemot vērā šo faktu, pārējo piena nozares atbilstīgo KS apgrozījums ir stabils un saglabājas iepriekšējo gadu līmenī. Saskaņā ar LLU pētījumu¹⁵, piena ražošana ir sektors, kuram ir raksturīgas straujas cenu izmaiņas un „krīzes” posmi, kad piena iepirkuma cena noslīd zem piena pašizmaksas. Īpaši negatīvi šīs svārstības ietekmē mazo saimniecību grupu, kurai piena iepirkuma cena ir par aptuveni 10 % zemāka nekā pārējām saimniecībām. Sakarā ar piena kvotu sistēmas atcelšanu, tika prognozēta piena pārprodukcija un ar to saistītais piena pieprasījuma un piena cenas samazinājums. Diemžēl šīs piena ražotājiem negatīvās prognozes piepildījās, kā arī Krievijas embargo ES lauksaimniecības produktiem Latvijā pastiprināja negatīvo ietekmi uz piena pieprasījumu un cenu.

36. Piena kooperatīvi savstarpēji konkurē par saražoto pienu un nereti izvēlas neefektīvus piena savākšanas maršrūtus, kas savstarpēji pārklājas un būtiski palielina loģistikas izmaksas, tādējādi nesniedzot saviem biedriem iespējami lielākus ienākumus no kooperatīva saimnieciskās darbības. Kā redzams 1.9. attēlā, izteikta atbilstīgo koncentrācija piena nozarē ir atsevišķos reģionos, piemēram Latvijas DA reģionā ir koncentrējušās 6 atbilstīgās KS ar salīdzinoši nelielu biedru skaitu. Līdzīga tendence vērojama arī DR reģionā un Ziemeļvidzemē.

¹⁵ LLU Zinātniskā pētījuma “Lauksaimniecības attīstības prognozēšana un politikas scenāriju izstrāde līdz 2050. gadam” projekta atskaite, 2016.

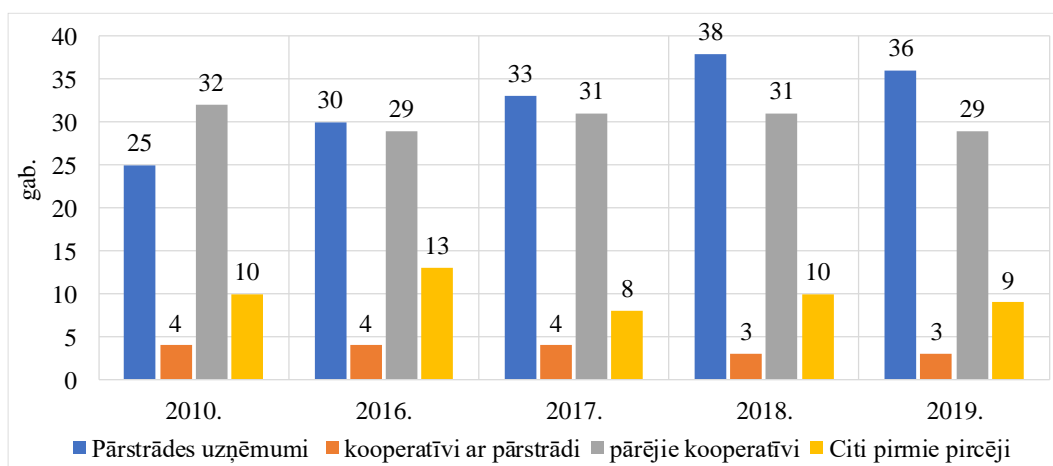
VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

1.9.attēls. Atbilstīgo KS lokācija 2020.gadā. Avots: ZM pēc Lursoft datiem

37. Piena nozarē ir 3 atbilstīgas KS, kas veic primārās izejvielas pārstrādi, bet no tām viena pārstrādā mazāk kā 10 % no iepirkta piena, kā arī ir atbilstīgas KS, kuras ir kapitāldaļu turētājas pārstrādes uzņēmumos. Ņemot vērā divu lielāko atbilstīgo piena KS, kurām ir pārstrādes līnijas, 2019. gada neto apgrozījumu un iepirkto piena daudzumu, jāsecina, ka pārstrāde tām nodrošina, ka katras šo kooperatīvu iepirktais piens tonnas pievienotā vērtība tiek vairāk nekā dubultota, salīdzinot ar 21 pārējo atbilstīgo piena KS apgrozījumu pret iepirkta piens daudzumu.

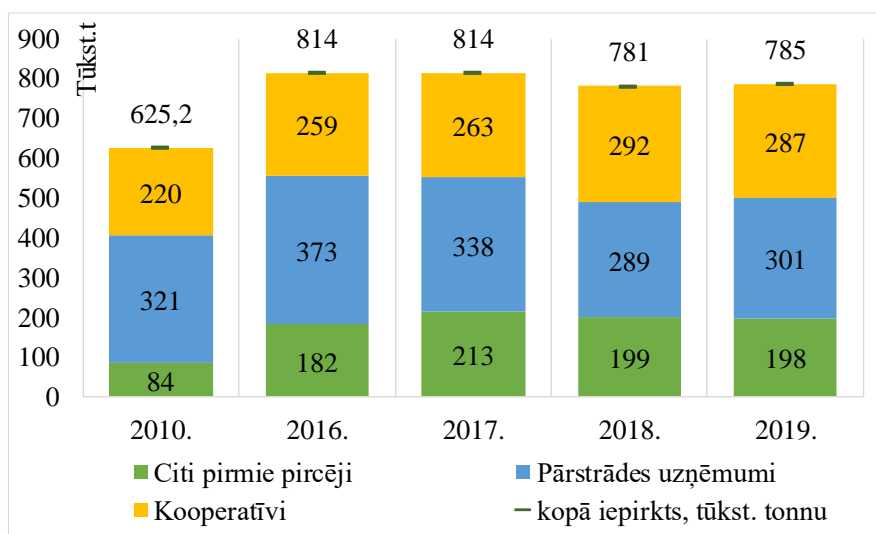
38. Laikā no 2010. gada līdz 2019. gadam Latvijā pirmo svaigpiena pircēju (atbilstoši Regulas Nr. 1308/2013 151. pantā noteiktajam) skaits palielinājies no 71 līdz 77 jeb par 8,5 %. Latvijā no ražotājiem svaigpienu iepērk piens pārstrādes uzņēmumi, piens KS (atbilstīgās piens KS un piens KS bez atbilstības statusa) un citi uzņēmumi (sk. 1.10.att.), kuru pamatnodarbošanās ir svaigpiens savākšana un nodošana tālāk pārstrādei. Lai arī lielākā daļa piens kooperatīvu nodarbojas tikai ar svaigpiens savākšanu, tomēr kooperēšanās nodrošina papildu ieguvumus, kā piemēram, demokrātiska pārvaldība, kopēja produkcijas virzība uz tirgu un stabilitāte attiecībā uz cenu.

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

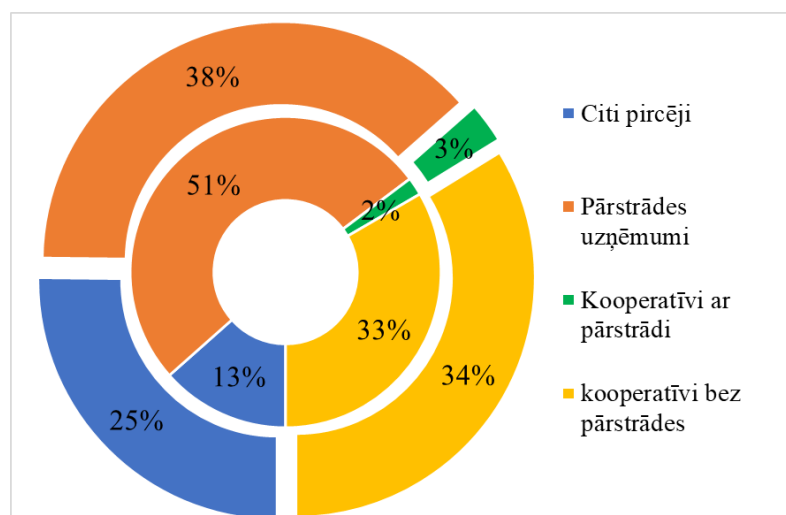
1.10.attēls. Svaigpiena pirmo pircēju skaits Latvijā pa kategorijām, 2010.-2019. Avots: ZM pēc LDC datiem

39. Vienlaikus svaigpiena kopējais iepirkums no ražotājiem Latvijā šajā laikposmā pieauga par 160 tūkst. tonnu jeb par 25,6 % (sk. 1.11.att.).

1.11.attēls. Svaigpiena iepirkums pa pirmo svaigpiena pircēju kategorijām, 2010.-2019., tūkst.t. Avots: ZM pēc LDC datiem

40. Lielākos svaigpiena apjomus no piena ražotājiem iepērk piena KS un piena pārstrādes uzņēmumi - 2010. gadā attiecīgi 35 % un 51 %, bet 2019. gadā attiecīgi 37 % un 38 % no kopējā svaigpiena iepirkuma (sk. 1.12.att.). Tādējādi astoņu gadu laikā ir samazinājusies piena pārstrādes uzņēmumu tirgus daļa svaigpiena iepirkumā, palielinoties gan piena KS, gan arī citu pirmo pircēju īpatsvaram un iepirkuma apjomam. Var īpaši atzīmēt tirgus daļas pieaugumu no 2 % uz 3 % pārstrādes KS grupā.

1.12.attēls. Iepirkta svaigpiena apjomi pa pirmo pircēju veidiem, 2010. gadā (iekšējais aplis) un 2019. gadā (ārējais aplis), %. Avots: ZM pēc LDC datiem

41. Jāatzīmē, ka daļa piena KS, kas pienu nepārstrādā, iepirkto svaigpienu izveda tālākai pārstrādei tuvākajās kaimiņvalstīs Lietuvā un Igaunijā. 2019. gadā šo KS skaits bija 9, un tie izveda 41 % no visa sava iepirkta svaigpiena apjoma jeb 9 % no visa valstī iepirkta svaigpiena

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

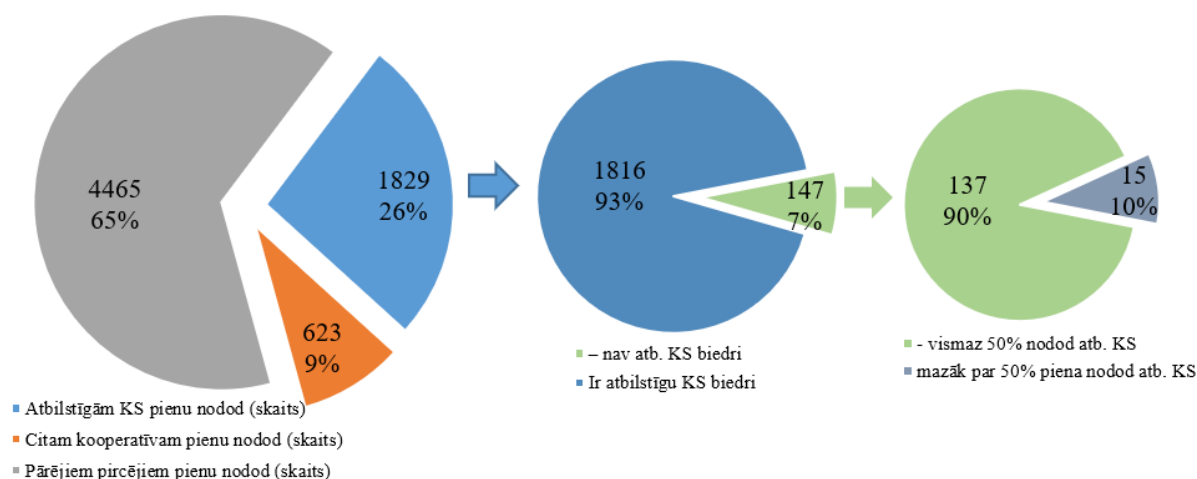
apjoma. Salīdzinājumā ar 2010. gadu, šādu KS izvestā svaigpiena apjomi samazinājušies par 0,3 % (no 71,3 tūkst. t uz 71,05 tūkst. t). Tomēr tajā pašā laikā jāatzīmē, ka KS 2019. gadā, salīdzinot ar 2018. gadu, ir samazinājušas svaigpiena eksportu un piegādājuši svaigpienu citiem uzņēmumiem, kuri attiecīgi ir palielinājuši savu svaigpiena eksportu.

42. Vidēji uz 1 svaigpiena pirmo pircēju iepirktais svaigpiena daudzums no 2010. līdz 2019. gadam pieaudzis tikai par 1,39 tūkst. tonnu jeb 16 %. Līdz ar to, ņemot vērā, ka pirmo pircēju skaits ir palielinājies, bet piena ražotāju skaits samazinājies (no 12 079 piegādes kvotas īpašniekiem 2010. gadā uz 7164 ražotājiem 2019. gadā), pārskata periodā piedāvājuma koncentrēšana svaigpiena savākšanas procesā nav uzlabojusies, bet apjoma pieaugumu vidēji uz 1 pirmo pircēju lielākā mērā izraisīja piena ražošanas saimniecību paplašināšanās.

43. Pārstrādei nodotā svaigpiena apjoms vidēji uz 1 piena ražotāju pieaudzis par 112 % jeb par 0,57 tūkst. tonnām, savukārt nodotā svaigpiena apjoms vidēji uz 1 atbilstīgas KS biedru absolūtā izteiksmē pieaudzis vairāk – par 0,87 tūkst. tonnām. Šāda tendence var liecināt, piemēram, par to, ka dalība atbilstīgā KS tomēr dod ražotājam iespēju samazināt izmaksas, izmantojot sabiedrības un tās biedru sniegtos pakalpojumus, produkcijas kopīgu virzīšanu tirgū, papildus vai augstākas garantijas attiecībā uz produkcijas noietu un samaksu, kas dod stabilāku pamatu ražošanas attīstībai.

44. No visiem piena ražotājiem tikai aptuveni trešā daļa pienu nodod kādam piena KS. 2019. gadā KS pienu nodeva 34 % jeb 2 452 piena ražotāji no pavisam 7 164 piena ražotājiem, kas ir neliels uzlabojums, salīdzinot ar 2015. gadu, kad no pavisam 9 668 ražotājiem pienu kooperatīviem nodeva 3 052 ražotāji jeb 32 %. Ņemot vērā, ka kopējais piena ražotāju skaits pakāpeniski un nepārtraukti samazinās, tendence palielināties KS iesaistīto piena ražotāju īpatsvaram ir jāvērtē pozitīvi. Taču joprojām lielākā daļa piena ražotāju pienu piegādā pārstrādes uzņēmumiem un dažādiem citiem pirmo pircēju uzņēmumiem.

45. Lielākā daļa ražotāju, kas pienu piegādā KS, ir arī biedri šajos kooperatīvos, proti, 2019. gadā no 1 829 ražotājiem, kas piegādāja pienu atbilstīgām KS, 93 % bija šo KS biedri (sk. 1.13.att.). Savukārt no atlikušajiem 7 % ražotāju, kas piegādāja pienu atbilstīgām KS, lielākā daļa (90 %) šīm KS piegādāja ne mazāk kā 50 % visa sava pārdotā svaigpiena.

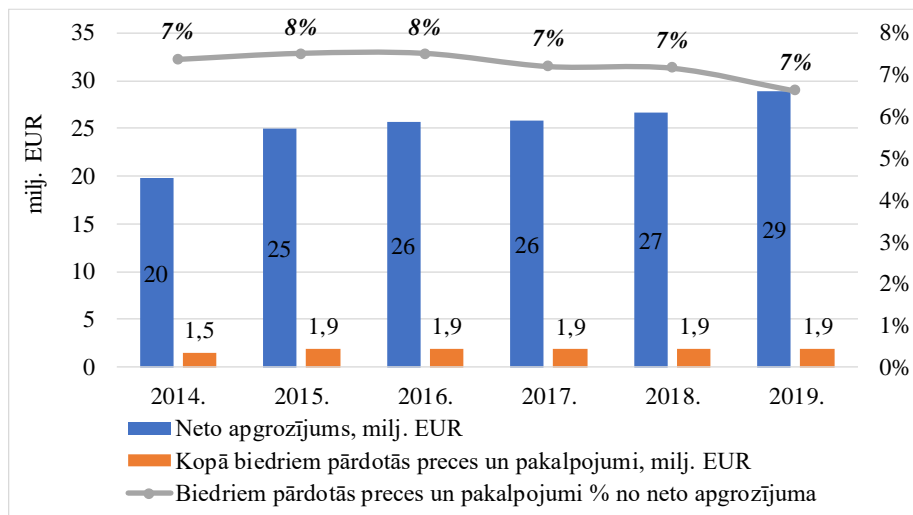

1.13.attēls. Piena ražotāju skaita dalījums pēc pirmā pircēja kategorijas 2019. gadā. Avots: ZM pēc LDC datiem

46. Starp atbilstīgo KS biedriem absolūti lielākā daļa (1 658 ražotāji jeb 98,6 %) savam kooperatīvam, kurā viņi ir biedri, piegādā vismaz 75 % sava kopējā svaigpiena apjoma (t.i., pārstrādei nodotā svaigpiena), bet 1 622 ražotāji jeb 96,4 % - pat 100 % sava kopējā svaigpiena apjoma.

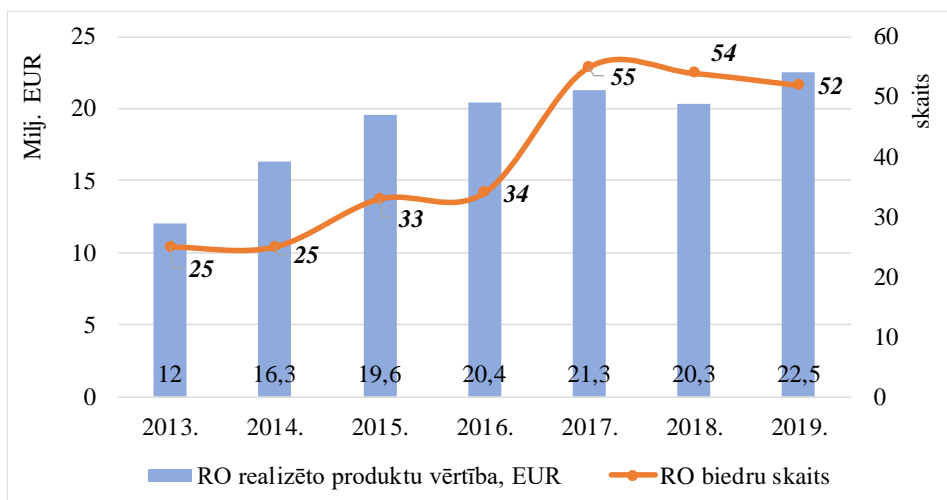
VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

47. Augļu un dārzeņu sektors ir atkarīgs ne tikai no laika apstākļiem, bet arī no tādiem faktoriem kā darba spēks un resursu cenas. Sākot ar 2017. gadu, ir samazinājusies kopējā biedriem pārdoto preču un pakalpojumu vērtība attiecība pret neto apgrozījumu (sk. 1.14.att.). 2019. gadā, salīdzinot ar 2014. gadu, neto apgrozījums ir pieaudzis par 9 milj. EUR jeb 45 %. Nelielos apjomos tiek veikta arī augļu pārstrāde.

1.14.attēls. Augļkopības un dārzenkopības nozares atbilstīgo KS un augļu un dārzeņu RO biedriem pārdoto preču un pakalpojumu vērtība un to īpatsvars neto apgrozījumā no 2014. līdz 2019.gadam. Avots: ZM pēc LLKA datiem

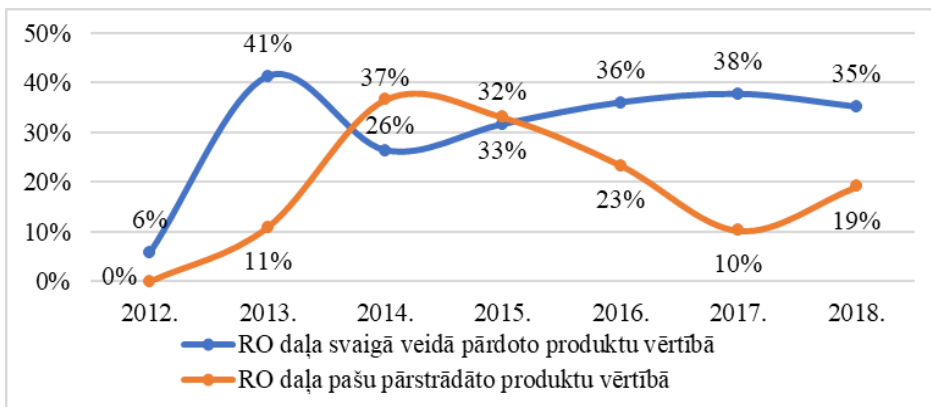
48. Latvijā augļu un dārzeņu nozares RO darbojas kopš 2012. gada (sk. 1.15.att.), pakāpeniski paplašinoties - 2019. gadā piecās augļu un dārzeņu RO apvienojot 52 biedrus, ar realizēto produkcijas vērtību 22,5 milj. EUR, kas ir par 10,5 milj. EUR jeb 88 % vairāk nekā 2013. gadā. Neskatoties uz biedru pieaugumu par 53 % 2019. gadā (salīdzinot ar 2016. gadu), kad pie esošajām augļu un dārzeņu RO atzinās pāris jaunu augļu RO, realizēto produktu vērtība pieaugusi par 10 %. Ņemot vērā pēdējo gadu RO pārdoto produktu vērtību uz izmantoto hektāru, var secināt, ka dārzenkopības nozares RO ietvaros ražo produktus ar augstāku pievienoto vērtību.

1.15.attēls. Augļu un dārzeņu ražotāju organizāciju darbības rādītāji, 2013. – 2019. Avots: ZM pēc LAD datiem

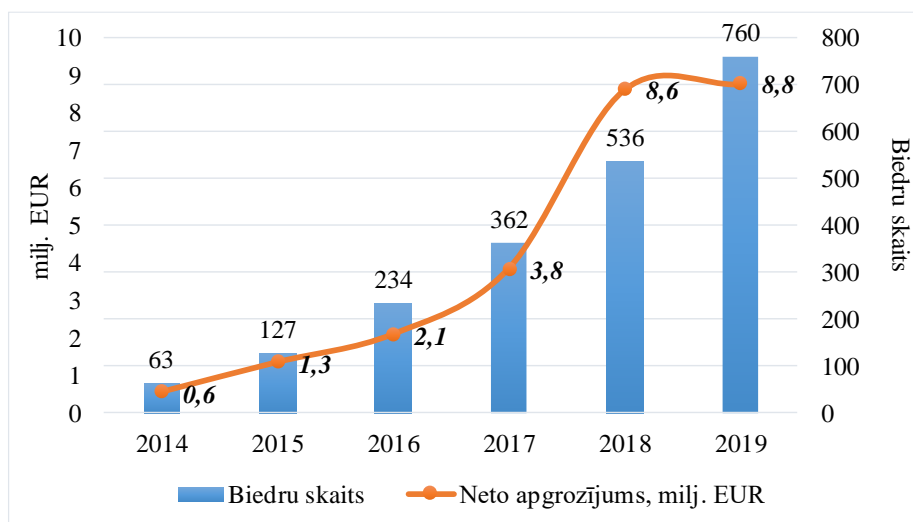
VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

49. Saskaņā ar AREI veikto izvērtējumu¹⁶, RO pārdoto augļu un dārzeņu produktu īpatsvars vērtības izteiksmē ir ievērojami augstāks - ap 34%. Tajā skaitā, svaigu pārdoto produktu īpatsvars RO ir 35-38%. Pārstrādāto produktu īpatsvars RO 2017.-2018. gados ir zemāks nekā svaigu pārdoto, un tas bijis būtiski atšķirīgs pa gadiem. Piemēram, 2017. gadā tas veidoja tikai 10 % šādu produktu kopvērtības valstī, bet 2018.gadā jau 19 % (sk. 1.15.att.). Tādējādi RO pārdod kopumā dārgākus svaigos produktus, ar augstāku pievienoto vērtību, kas skaidrojams ar nozīmīgu siltumnīcu produkcijas īpatsvaru caur RO realizētajā apjomā.

1.16.attēls. RO biedru īpatsvars svaigi pārdoto un pārstrādāto dārzeņu un augļu vērtībā 2012.-2018. g., % no valstī kopējā. Avots: AREI pēc LEK un ZM datiem¹⁷

50. Neskatoties uz to, ka Latvijā pēdējos gados ir vien trīs atbilstīgas mežsaimnieku KS, tajās strauji pieaug gan biedru skaits (no 63 biedriem 2014. gadā pieaugot līdz 760 biedriem 2019. gadā), gan arī neto apgrozījums, kas no 2014. gada līdz 2019. gadam ir pieaudzis par 8,2 milj. EUR (sk. 1.17.att). Caur mežsaimnieku KS realizētās koksnes apjomi ir pieauguši no 11 tūkst.m³ koksnes 2014.gadā līdz 213 tūkst.m³ koksnes 2019.gadā.

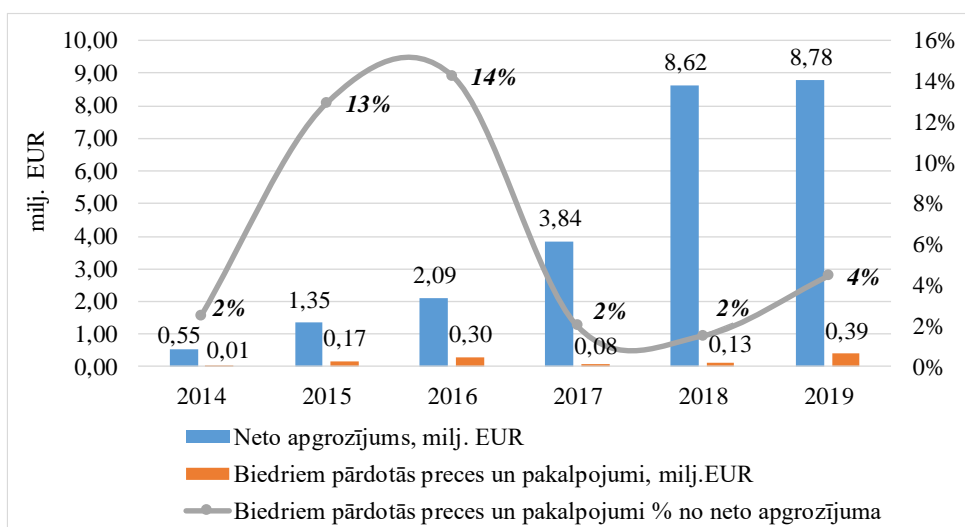
1.17.attēls. Mežsaimnieku KS biedru skaits un neto apgrozījums no 2014. līdz 2019.gadam. Avots: ZM pēc LLKA datiem

¹⁶ Augļu un dārzeņu nozares ražotāju organizāciju ilgtspējas, ražošanas efektivitātes un tirgus varas stiprināšanas (2013.-2018. gads) izpēte. Agroresursu un ekonomikas institūts. 2020., 20.lpp.

¹⁷ Turpat.

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

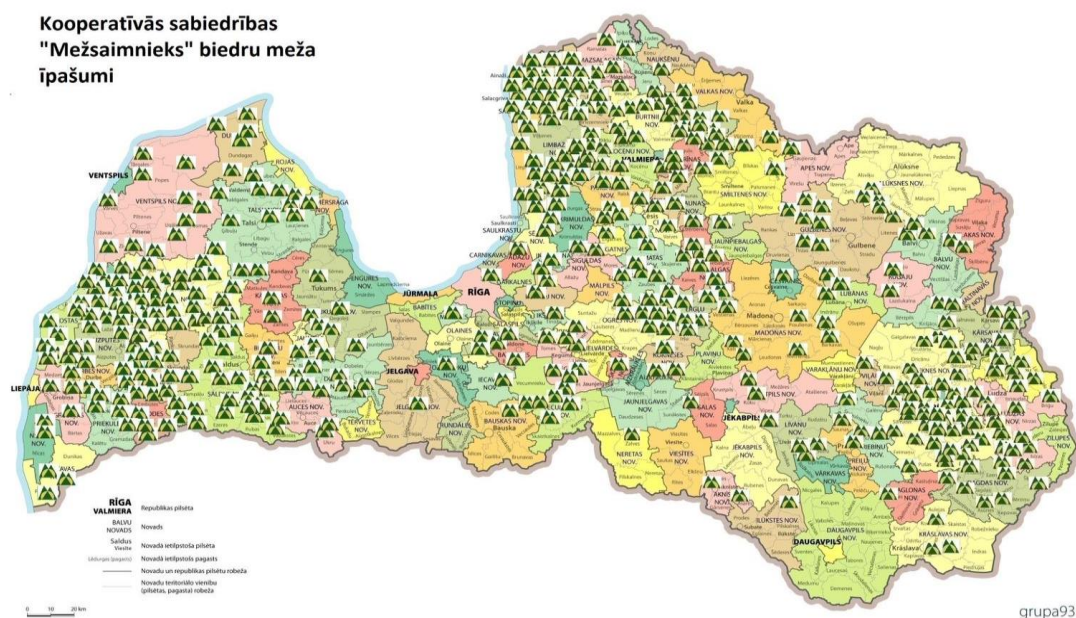
51. Mežsaimnieku KS biedriem pārdoto preču un sniegto pakalpojumu vērtība 2019.gadā veido 4 % no KS neto apgrozījuma (sk. 1.18.att.).

1.18.attēls. Mežsaimnieku KS nozarē biedriem pārdoto preču un pakalpojumu vērtība un to īpatsvars neto apgrozījumā no 2014. līdz 2019.gadam. Avots: ZM pēc LLKA datiem

52. No trīs mežsaimnieku KS lielākā atbilstīgā KS apvieno 546 biedrus, jeb 72 % no visiem mežsaimnieku KS biedriem un tās neto apgrozījums 2019. gadā bija 7,26 milj. EUR jeb 83 % no kopējā mežsaimnieku KS neto apgrozījuma.

53. Lielākā mežsaimnieku KS apvieno biedrus no visas Latvijas teritorijas (sk. 1.19.att.).

1.19.attēls. Lielākās mežsaimnieku KS biedru meža īpašumi. Avots: MPKS "Mežsaimnieks"

54. Mežsaimnieku KS ne tikai slēdz maksimāli izdevīgākos līgumus par cirsmu izstrādi, bet arī veic visus citus mežsaimniecības darbus, tādus kā: augsnes gatavošana, stādu iegāde,

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

stādīšana, agrotehniskā un jaunaudzību kopšana, stādu aizsardzība un kā arī realizē ES atbalsta projektus savu biedru interesēs.

55. Meža īpašnieku apvienošanās KS dod iespēju izmantot KS speciālistu bezmaksas padomus meža efektīvā apsaimniekošanā, kā arī pārdot saražoto koksni un pirkt mežsaimniecības pakalpojumus caur kooperatīviem, kas kļūst par arvien nopietnāku spēlētāju Latvijas meža nozarē, 2019.gadā apvienojot 760 meža īpašniekus visā Latvijā.

56. Gaļas lopkopības sektorā kopš 2015. gada darbojas tikai viens atbilstīgs KS, kas darbojas gaļas liellopu audzēšanā, un tā neto apgrozījums kopš 2015.gada pieaudzis par 11,3 tūkst EUR jeb 5 %, bet biedriem pārdoto preču un pakalpojumu vērtība ir būtiski samazinājusies un tās īpatsvars neto apgrozījumā 2019. gadā bija tikai 1 %.

57. Iztrūkst vai ļoti zema ir ražotāju kooperācija vai sadarbība tādās nozarēs kā mājputnu, cūkkopības, liellopu, aitkopības un kazkopības, olu, dzīvo augu, linu un kaņepju, sēkļu nozarēs. To varētu izskaidrot ar to, ka trūkst kooperācijas tradīcijas šajās nozarēs, kā arī tādu iemeslu dēļ, kas minēti 8. un 15.punktā. Sēklaudzēšana ir integrējusies esošajos laukkopības kooperatīvos, un lauksaimnieku kooperēšanās tikai sēklkopības nozarē nav novērojama.

58. Cūkkopības nozarē vērojams augsts koncentrācijas līmenis, kaut arī lielākā daļa nozares saimniecību ir nelielas - 2020. gadā lielāko saimniecību daļu joprojām veido mazās saimniecības, kurās ir 1 līdz 100 cūku (98,8 %), un kopumā ir tikai 1,2 % lielo saimniecību, kurās ir 101 cūka vai vairāk. Tomēr šo lielo saimniecību grupā tiek audzēti visvairāk cūku (94,5 %), kurpretī mazajās saimniecībās ar 1–100 cūkām tiek audzēti tikai 5,5 % cūku¹⁸. Cūkkopības nozarē kooperēšanos apgrūtina epidemioloģiskā situācija, kas saistīta ar Āfrikas cūku mēra izplatību visā Latvijas teritorijā un tas apstāklis, ka pārsvarā saimniecībām nav savas kautuves un cūkas realizē kā dzīvus dzīvniekus.

59. Latvijā gaļas liellopu nozares mērķis ir augstvērtīgas un kvalitatīvas liellopu gaļas ražošanas attīstība. Ar katru gadu Latvijā pakāpeniski palielinās gan saimniecību, gan tajās turēto gaļas šķirnes liellopu skaits. No kopējā liellopu skaita 2020. gadā dzīvnieku reģistrā bija reģistrētas 4637 gaļas liellopu audzēšanas saimniecības kopumā ar 89 499 gaļas liellopiem (tīršķirnes un gaļas krustojumu liellopiem), kas attiecīgi ir par 1 % un 6,3 % vairāk nekā iepriekšējā gadā.¹⁹

60. Analizējot aitu saimniecību struktūru, var secināt, ka pēdējo gadu laikā turpina samazināties saimniecību skaits, un tas galvenokārt notiek, samazinoties mazo saimniecību skaitam, lai gan tās joprojām veido lielāko īpatsvaru kopējā saimniecību struktūrā. 2020. gadā 49,8 % no kopējā reģistrēto saimniecību skaita bija saimniecības, kurās tur 1–10 aitas. Kazkopības nozarē ir liels skaits mazo saimniecību ar 1–10 kazām – 90 %, taču šajās saimniecībās turēto kazu skaits salīdzinoši nav tik liels – 41,3 %. Saimniecībās, kurās ir vismaz 21 kaza, tiek turēti 45 % dzīvnieku.²⁰

61. Mājputni Latvijā tiek audzēti gan lielos putnu audzēšanas uzņēmumos ar intensīvu ražošanu, gan nelielās zemnieku saimniecībās. Pieprasījums pēc putnkopības produkcijas, īpaši pēc laukos brīvos turēšanas apstākļos audzētas putnu gaļas un olām arvien pieaug. LDC dati liecina, ka Latvijā audzēto mājputnu skaits katru gadu palielinās. Kopējais reģistrēto mājputnu skaits 2020. gadā bija 5840,4 miljoni, salīdzinājumā ar 2019. gadu šis skaits ir palielinājies par 2,5%. Mājputnu skaita pieaugums liecina par tradicionālo putnkopības produktu, vistu olu un gaļas ražošanas stabilitāti. 2020. gadā salīdzinājumā ar 2019. gadu olu un olu produktu ražošana ir palielinājusies par 0,8 %, bet patēriņš samazinājies par 0,2%.²¹

¹⁸ ZM aprēķini pēc LDC datiem.

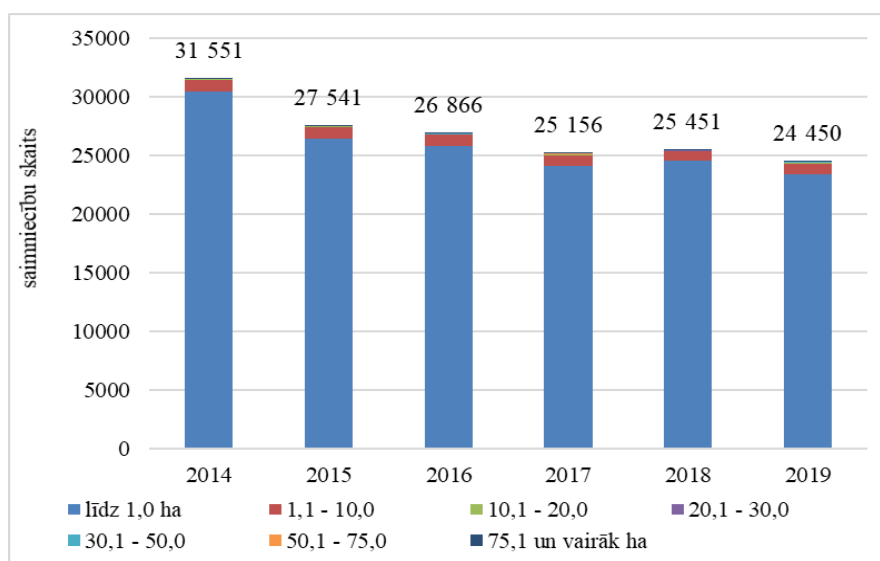
¹⁹ ZM aprēķini pēc LDC datiem.

²⁰ ZM aprēķini pēc LDC datiem.

²¹ ZM aprēķini pēc LDC datiem.

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

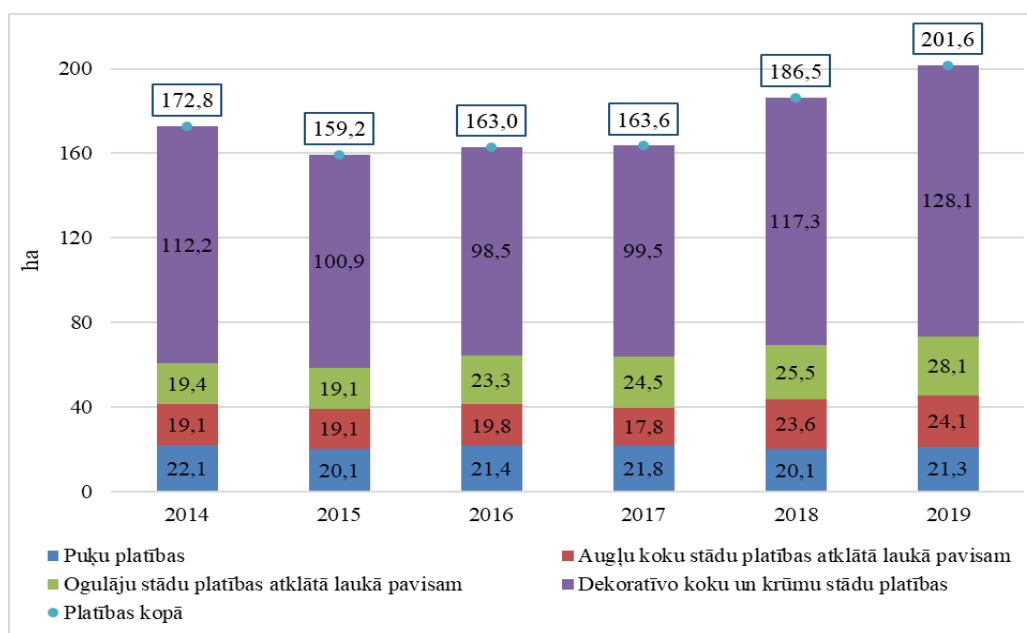
62. Lai gan kartupeļu audzēšanai Latvijā ir senas tradīcijas, kartupeļu platības 2019. gadā aizņēma 1,8% no sējumu kopplatības, pārskata periodā īpatsvaram samazinoties par 22,9% (sk. 1.20.att.). Pārskata periodā kartupeļu ražotāju saimniecību skaits samazinājies gandrīz visās saimniecību grupās, izņemot grupu 20,1 – 30,0, kurā tas ir palielinājies par 33,3%. Tomēr saimniecību skaits līdz 1 ha, kurā koncentrēti 95,9% no kopējām kartupeļu ražotāju saimniecībām, pārskata periodā samazinājies par 22,9% jeb 7425 saimniecībām, jo kartupeļi ir resursu ietilpīgs kultūraugs, kura audzēšana mazajās saimniecībās kļūst arvien nekonkurētspējīgāka kā arī netiek garantēta stabila produkcijas realizācija un tie nespēj konkurēt tirgū ar maziem ražošanas apjomiem. Augļu un dārzeņu RO, blakus atzītās produkcijas ražošanai, nodarbojas arī ar kartupeļu ražošanu, kā arī viena dārzeņu KS nodarbojas ar kartupeļu ražošanu.

1.20.attēls. Saimniecību skaits pa kartupeļu stādījumu platībām Latvijā 2014.- 2019. gadā. Avots: ZM pēc CSP datiem

63. Latvija atrodas pārejas zonā starp kontinentālo un okeānisko klimata joslu, kas stādu audzētājiem rada gan priekšrocības gan arī trūkumus, jo nepastāvīgie laikapstākļi nopietni ierobežo stādaudzētavu sortimentu, kas prasa papildu ieguldījumus šo faktoru novēršanai. Neskatoties uz trūkumiem, pārskata periodā puķu, ogulāju, augļu un dekoratīvo koku un krūmu stādu audzēšanas platības Latvijā pieaugušas par 30,5% jeb 28,8 ha, sasniedzot 201,6 ha 2019. gadā. Platību pieaugums novērojams ogulāju (44,8%), augļu koku (26,2%), dekoratīvo koku un krūmu (14,2%) stādu platībām (sk. 1.21.att.), jo dārzkopības tradīcijas un akumulētās zināšanas, rada labvēlīgu vidi stādu audzēšanas attīstībai, lai gan Latvijas stādu audzētavām kopumā nav raksturīga specializācija, lielākajā daļā saimniecību tiek audzētas vairākas produktu grupas.

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

1.21.attēls. Puķu, ogulāju, augļu un dekoratīvo koku un krūmu stādu audzēšanas platības Latvijā 2014. - 2019. gadā, ha. Avots: ZM pēc CSP datiem

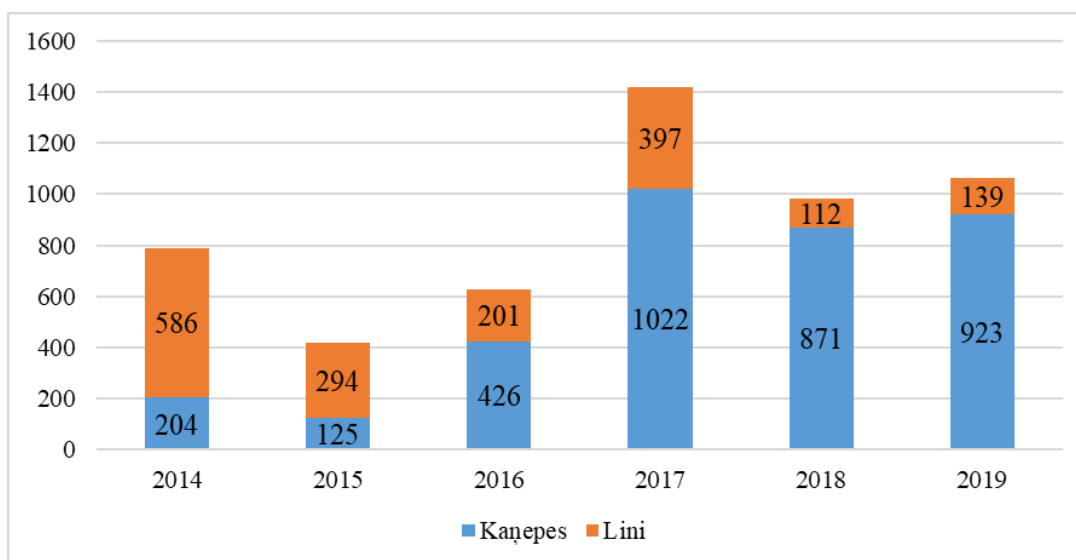
64. Pēc Latvijas Stādu audzētāju biedrības sniegtās informācijas, stādu audzētāju nozarē var novērot šādas kooperācijas iezīmes: pēdējos gados novērota tendence stādu audzētāvās tirgot citu audzētāvās audzētu kultūru, vairāki lielie audzētāji izveido vienotu tirdzniecības vietu, stādu tirdzniecībai, piemēram, Valka – Valga, savā ražošanas / tirdzniecības teritorijā ļauj tirgoties citiem ražotājiem, sortimenta paplašināšanai.

65. Kaņepju audzēšanas nozare Latvijā ir salīdzinoši jauna, un pēdējos gados bija vērojama nozares attīstība (sk. 1.22.att.) Joprojām trūkst pirmapstrādes rūpnīcas, kurā realizēt izaudzētos stiebrņus, bet patlaban ir vērojama uzņēmēju aktivitāte pārstrādes jomas sakārtošanā. Kaņepju sējumu platība Latvijā 2019. gadā, pēc CSP datiem, salīdzinājumā ar 2018. gadu, pieaugusi par 5,9%. Kaņepes pārsvarā (688 ha jeb 80 % no kopējās platības) tika novāktas sēklu ieguvei, savukārt 180 ha jeb 20 % – stiebrņu ieguvei. Kaņepju platības palielinājums ir skaidrojams ar to, ka šajā uzņēmējdarbības veidā iesaistās arvien jauni investori, kas lielākoties attīsta kaņepju riekstiņu un salmiņu pārstrādi. Tas liecina par to, ka Latvijā kaņepju audzēšana varētu attīstīties plašāk, jo ES palielinās pieprasījums pēc kaņepju eļļas un dabīgajām šķiedrām, kuras izmanto par kompozītmateriāliem, kā arī papīrrūpniecībā, pārtikā, mašīnbūvē un daudzās citās jomās. 2019. gada 3. jūlijā stājās spēkā grozījumi likumā “Par narkotisko un psihotropo vielu un zāļu likumīgās aprites kārtību”, kas paredz, ka rūpnieciskām vajadzībām, kā arī dārzkopības mērķiem atļauts audzēt sējas kaņepes (*Cannabis sativa subsp. sativa*). Audzējot sējas kaņepes rūpnieciskām vajadzībām, atļauts izmantot tikai ES lauksaimniecības kultūraugu šķirņu kopējā katalogā iekļauto šķirņu sertificētas vai kaņepju saglabājamās šķirnes oficiāli pārbaudītas sēklas. Tādējādi vairs netiks ierobežots sējas kaņepju audzēšanas mērķis, tā ka nākotnē tas varētu būt par iemeslu plašākai kaņepju audzēšanas un pārstrādes attīstībai Latvijā.

66. Latvijā jau aptuveni desmit gadus linu audzēšana (šķiedru un eļļas linu) nav populāra un to platība ir salīdzinoši neliela (sk. 1.22. att.). Nelielais šķiedras linu audzēšanas apjoms (37% no kopējās linu platības) ir skaidrojams ar to, ka kultūra ir ļoti prasīga, darbietilpīga. Šķiedras linu novākšanai ir nepieciešama specifiska novākšanas tehnika, turklāt to ražību ietekmē meteoroloģiskie apstākļi. Arī šķiedras linu novākšanas tehnika lielākoties ir gan fiziski, gan morāli novecojusi. Lai sāktos pārmaiņas un garšķiedras linu nozares attīstība, ir nepieciešama audzētāju un pārstrādātāju kooperācija, kā arī jaunāko zinātnes atziņu ieviešana ražošanā. Šīs lauksaimniecības nozares atgriešanos aprītē kavē finansiālā atbalsta trūkums, kā

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

arī nomas zemes atrašana. Jaunie zemnieki linu audzēšanā diemžēl neiesaistās, jo šī kultūra ir ļoti prasīga un darbietilpīga, nepieciešami ideāli meteoroloģiskie apstākļi audzēšanai un novākšanai, kā arī speciāla tehnika. Turklāt linu pārstrāde ir diezgan komplicēta, un lauksaimnieki labprātāk pāriet uz vieglāku kultūru – laukaugu audzēšanu, jo ir atbilstoša tehnika un lielāks devums pievienotajā vērtībā. Tomēr pieprasījums pēc dabiskiem materiāliem pasaulē palielinās, un Latvijā jau pastāv linkopības tradīcijas. Tomēr, ievērojot industrijas attīstības tendences pasaulē, eļļas lini uzskatāmi par perspektīvu nākotnē, jo ir vieglāk audzējams un tā raža nav tik ļoti atkarīga no agroklimatiskajiem apstākļiem kā šķiedras liniem.

1.22.attēls. Kaņepju un linu platības Latvijā 2014 – 2019.gadā, ha. Avots: ZM pēc CSP datiem

67. Lai būtu izdevīgāk realizēt piemājas saimniecībās saražoto, kā arī mājas apstākļos pārstrādāto lauksaimniecības un amatniecības produkciju, mājražotājiem ir vēlme apvienoties, lai koncentrētu produkciju, nodrošinātu pēc iespējas plašu produkcijas klāstu, veidojot kopējas mazumtirdzniecības vietas. Pēdējos gados Latvijā ir izveidojušies vairāki mājražošanas KS, turklāt 2019.gadā viens no tiem ieguva atbilstīgas KS statusu. Šis kooperatīvs veiksmīgi darbojas vienā no tūristu iecienītākajām pilsētām Latvijā, savā veikaliņā piedāvājot tādu produkciju kā sezonālos augļus dārzeņus, dažādus konservus, gaļas un zivju kūpinājumus, maizi, konditorijas izstrādājumus, zāļu tējas, mazajās alkohola darītavās saražotos alkoholiskos dzērienus, piena produktus, olas, kā arī vietējo amatnieku veidotus suvenīrus. Šī sadarbības forma ne vien nodrošina šī mājražošanas KS biedru ienākumu pieaugumu, kas pārsvarā savu ražošanu veic pilsētai pieguļošajā lauku teritorijā, bet sniedz pienesumu arī pilsētas iedzīvotājiem, kā arī tūristiem ir iespējas iegādāties šim reģionam raksturīgo produkciju un suvenīrus.

Kopsavilkums:

68. Laukaugu nozares KS konsolidējas, samazinoties KS skaitam un tajā pašā laikā pieaugot biedru skaitam; nozarē ir turpmākas konsolidācijas iespējas, lai optimizētu izmaksas un koncentrētu resursus. Tajā pašā laikā piena nozarei, kur neskatoties uz biedru skaita samazināšanos KS, KS skaits nesamazinās, ir jādodomā par turpmāku konsolidāciju, it īpaši tādēļ, ka atbilstīgās piena KS savstarpēji konkurē par saražoto pienu, veidojot neefektīvu loģistiku, kas rezultējas lielākās izmaksās. Saražoto svaigpienu piena KS nodod tikai apmēram trešā daļa no visiem piena ražotājiem. Augļu un dārzeņu nozarē lauksaimnieku sadarbības attīstība ir īpaši nozīmīga, jo sektors ir atkarīgs ne tikai no laika apstākļiem, bet arī no tādiem faktoriem kā darba spēks un resursu cenas, tādējādi šajā sektorā būtu nozīmīga turpmāka jaunu kooperatīvu

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

veidošanās. Gaļas sektorā kooperācija iztrūkst un šobrīd nozarē darbojas tikai viena atbilstīga KS.

69. Iztrūkst vai ļoti zema ir ražotāju kooperācija vai sadarbība tādās nozarēs kā māļputnu, cūkkopības, liellopu, aitkopības un kazkopības, olu, dzīvo augu, linu un kaņepju, sēkļu nozarēs, arvien lēni kooperēšanās priekšrocības sāk izmantot mājražošanas KS

70. KS galvenokārt specializējas svaigu produktu ražošanā un to kopējā virzībā uz tirgu, tomēr atsevišķas KS nodarbojas arī ar augstākas pievienotās vērtības produktu radīšanu, tomēr šī tendence nav plaši izplatīta (galvenokārt notiek produkcijas savākšana no ražotāja).

71. Papildus jāatzīmē, ka lauksaimniecības sektoru būtiski ietekmē ne tikai laikapstākļi, bet arī politikas izmaiņas un politiski ekonomiskie faktori, piemēram, laukkopības nozares attīstību būtiski ietekmēja pēdējo gadu nelabvēlīgie klimatiskie apstākļi, bet piena sektoru - gan ES piena kvotu atcelšana, gan arī Krievijas embargo. Šādi faktori atstāj ietekmi uz produktu cenu un lauksaimnieku ienākumiem, tādējādi svarīga ir lauksaimnieku sadarbības attīstība.

Vajadzības:

72. Tādēļ ir nepieciešams ar atbalsta palīdzību veicināt konkurētspējīgu sadarbības formu (KS / RO) veidošanos starp lauksaimniekiem, lai plānotu ražošanu atbilstoši pieprasījumam, koncentrētu piedāvājumu un kopīgi virzītu produkciju uz tirgu, nodrošinot produktu atpazīstamību un optimizētu ražošanas izmaksas visās nozarēs, vienlaikus pievēršot uzmanību produktivitātes un ienesīguma pieaugumam un pievienotās vērtības radīšanai saražotajai produkcijai.

73. Ņemot vērā sektora atkarību ne tikai no mainīgajiem laikapstākļiem, bet arī no dažādām tirgus svārstībām, ir jāparedz krīžu novēršanas un risku pārvaldības pasākumi, lai novērstu un pārvarētu krīzes attiecīgās nozares tirgos.

74. Savukārt laukkopības un piena nozarē, lai optimizētu izmaksas, it īpaši loģistikas izmaksas, un nodrošinātu ražotāju cenu stabilizāciju, ar atbalsta palīdzību būtu jāveicina esošo KS apvienošanās.

75. Lai stiprinātu konkurētspēju un reaģētu uz lielo konkurenci globālajā lauksaimniecības tirgū, jāparedz atbalsts, lai nozares KS attīstītu izejvielas pārstrādi, ieviestu jaunas tehnoloģijas, kā arī sekotu līdzī jaunākajām tirgus pieprasījuma tendencēm pasaulē.

76. Ar atbalsta palīdzību jāveicina meža īpašnieku informēšana par mežsaimnieku KS iespējām efektīvi apsaimniekot meža īpašumus, tādējādi iegūstos maksimālo iespējamo labumu kooperatīvos apvienotajiem meža īpašniekiem.

1.4 Bioloģiskā lauksaimniecība – situācijas apraksts un kooperācija

77. Bioloģiskā lauksaimniecība ir viena no ES pārtikas kvalitātes shēmām, kas detalizētāk analizēta Specifiskā mērķa Nr. 9 1.2.1.apakšnodalā.

78. Eiropas zaļā kursa centrā ir Eiropas Komisijas stratēģija “*No lauka līdz galdam*”, kuras mērķis, cita starpā, ir izvērst bioloģisko lauksaimniecību. Stratēģijā ir uzsvērts, ka bioloģiskās pārtikas tirgus augsme noteikti turpināsies un bioloģiskā lauksaimniecība ir jāpopularizē tālāk. Tā pozitīvi ietekmē biodaudzveidību, rada jaunas darbvietas un piesaista jaunus lauksaimniekus un tās vērtību atzīst patērētāji. Juridiskais regulējums atbalsta šāda veida pāreju lauksaimniecībā. Papildus KLP pasākumiem, EK ierosinās bioloģiskās lauksaimniecības rīcības plānu, kas palīdzēs dalībvalstīm stimulēt gan bioloģisko produktu piedāvājumu, gan pieprasījumu. Ar noieta veicināšanas kampaņu un zaļā sabiedriskā iepirkuma starpniecību tas nodrošinās patērētāju uzticēšanos un palielinās pieprasījumu. Šī pieeja palīdzēs panākt mērķi,

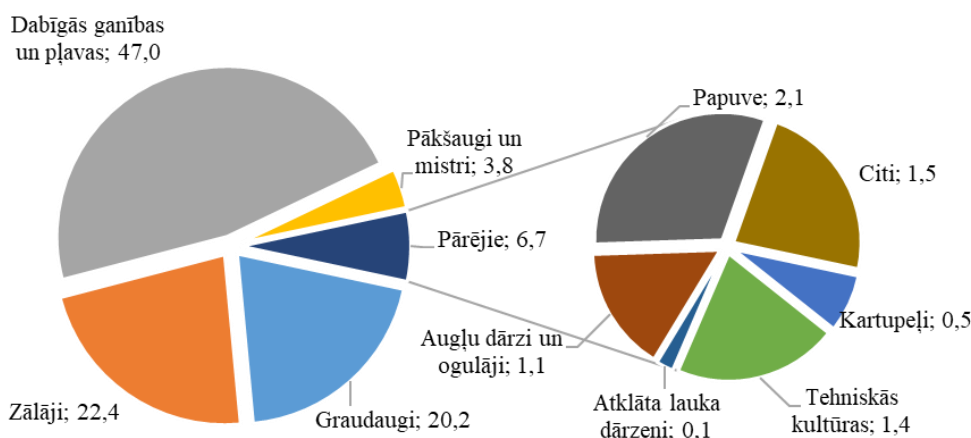
VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

ka līdz 2030. gadam vismaz 25 % ES lauksaimniecībā izmantojamās zemes tiks izmantoti bioloģiskajā lauksaimniecībā un ka bioloģiskās lauksaimniecības īpatsvars būtiski augs.²²

79. Eiropas zaļā kursa ietvaros ir izstrādāta arī “ES Biodaudzveidības stratēģija 2030. gadam”, kuras virsmērķis ir aizsargāt mūsu planētas trauslos dabas resursus. Norādīts, ka agroekoloģija spēj nodrošināt veselīgu pārtiku, vienlaikus saglabājot ražīgumu, palielinot augsnes auglību un biodaudzveidību un samazinot pārtikas ražošanas pēdu. It īpaši bioloģiskā lauksaimniecība piedāvā daudzas iespējas kā lauksaimniekiem, tā patērētājiem. Šis sektors rada darbvietas un piesaista gadus jaunus lauksaimniekus. Bioloģiskā lauksaimniecība uz vienu hektāru nodrošina par 10 - 20 % vairāk darbvieta nekā tradicionālās saimniecības un rada pievienoto vērtību lauksaimniecības produktiem. Ar noieta veicināšanas kampaņām un zaļo publisko iepirkumu tas turklāt nodrošinās patērētāju uzticēšanos.²³

80. Latvijā bioloģiskās lauksaimniecības nozare turpina attīstīties, aptverot ne tikai produkcijas ražotājus, bet arī pārstrādātājus un tirgotājus. OECD ir norādījis, ka bioloģiskai lauksaimniecībai ir liela nozīme Latvijā.²⁴

81. Laika periodā no 2012. gada līdz 2019. gadam bioloģiskās lauksaimniecības platības ir palielinājušās no 196 tūkst. ha līdz 475 tūkst. ha, 2019.gadā sertificētajai LIZ sasniedzot 14,47 % no visas Latvijā izmantotās LIZ. Latvijā 2019. gadā bija sertificēti 4173 lauksaimniecības produktu ražotāji un 65 pārstrādes uzņēmumi.²⁵ No bioloģiski apsaimniekotajām platībām vairāk kā 70 % aizņem lopkopībai nepieciešamās zālāju platības (t.sk. dabīgās ganības un pļavas), 20,2 % aizņem bioloģiskās laukaugu platības, un tikai 0,1 % atklātā lauka dārzeni, kā arī 0,6 % augļu dārzi un ogulāji (sk. 1.22.att.).

1.22.attēls. Sertificētās lauksaimniecības kultūru platības 2019.gadā, %. Avots: ZM aprēķins pēc LDC datiem

82. Kultūraugu sadalījums izmantotajā LIZ katru gadu ir mainīgs, skatot periodā no 2012. gada līdz 2019. gadam. Palielinoties izmatotajai LIZ, savstarpēji proporcionāli ir pieaugušas visu kultūraugu platības. Lai gan lopkopībai nepieciešamās zālāju platības kopš 2012. gada ir pieaugušas no 148 tūkst. ha līdz 201 tūkst. ha 2019. gadā, procentuāli no visas izmantotās LIZ zālāju īpatsvars ir samazinājies par 8 % - no 77 % 2012. gadā uz 69 % 2019. gadā.

83. Saražotais bioloģisko graudu (vasaras kvieši, ziemas kvieši, rudzi, mieži, auzas, trikitāle, griķi) apjoms kopējā bioloģiskās lauksaimniecības sistēmā 2019. gadā salīdzinājumā

²² EK stratēģija “No lauka līdz galdam” (2020), 9.lpp.

²³ “ES Biodaudzveidības stratēģija 2030. gadam” (2020), 8.lpp.

²⁴ Inovācijas, lauksaimniecības produktivitāte un ilgtspējība Latvijā. OECD. 2019., 92.lpp.

²⁵ Lauksaimniecības gada ziņojums par 2019. gadu. Zemkopības ministrija, 2020., 79.lpp.

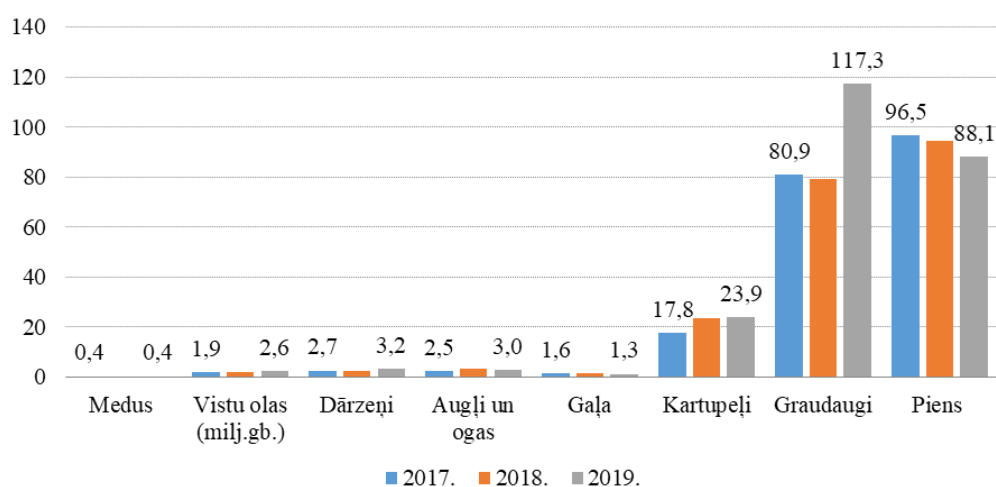
VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

ar iepriekšējo gadu ir palielinājies no 79,2 tūkst. t līdz 117,3 tūkst. t (sk. 1.23.att.), bet salīdzinājumā ar 2012. gadu saražoto laukaugu apjoms ir palielinājies par 60 tūkst. t (2012. gadā saražotas 57 tūkst. t).

84. Bioloģiskai lauksaimniecībai ir raksturīga daudznozaru ražošana. Līdzīgi kā iepriekšējos gados lopkopības nozarē dominē piensaimniecība. 2019. gadā tika saražots 88,1 tūkst. t piena, no kurām 87,27 tūkst. t bija govju piens, bet 0,85 tūkst. t kazas piens (sk. 1.23.att.). Skatot saražotā piena apjomu pret 2012. gadā saražoto, tas ir pieaudzis par 19 tūkst. tonnām.

85. 2019. gadā saražotās gaļas apjoms bija 1,3 tūkst. t (sk. 1.23.att.), no kura 1 tūkst. t jeb 85 % bija liellopu gaļa. Kopējā bioloģiski saražotās gaļas apjomā 9,3 % veido aitas gaļa, 3,7 % – cūkgaļa, 1 % - briežu gaļa, bet pārējo gaļu veidi nesasniedz 1 % īpatsvara robežu.

86. Bioloģiski saražotā medus apjoms kopš 2012. gada ir teju dubultojies – sasniedzot 449 tonnas 2019.gadā (249 tonnas 2012.gadā) (sk. 1.23.att.).

1.23.attēls. Bioloģiski saražotās lauksaimniecības produkcijas apjomi, tūkst.t*

*Saražotās produkcijas apjoms sevī ietver bioloģiskās lauksaimniecības uzraudzības un kontroles sistēmā saražoto produkciju (pārejas periodu un sertificēto bioloģiskās lauksaimniecības produkciju). Avots: ZM pēc LDC datiem

87. Pēdējos gados strauji palielinās graudu pārstrādes un cietes ražošanas produkcijas apjoms - ja 2016. gadā tika saražotas 3 619 tonnas, tad 2019. gadā jau tika saražotas 23 024 tonnas gatavās produkcijas. Šis pieaugums ir saistīts ar atsevišķo lielo pārstrādes uzņēmumu orientēšanos uz bioloģisko ražošanu (“Dobeles Dzirnāvnieks” - bioloģisko auzu pārslu produkti, savukārt “Aloja Starkelsen” - bioloģisko kartupeļu ciete). Ir novērojams produkcijas apjoma palielinājums arī citās lauksaimniecības pārstrādes produktu grupās, piemēram, gaļas un gaļas produktu, augļu, ogu, dārzeņu un kartupeļu pārstrādes jomās. Pēc vienmērīga produkcijas apjoma kāpuma piena un piena produktu ražošanā līdz 2018.gadam 2019.gadā bija vērojams straujš saražotās produkcijas kāpums, sasniedzot 7380 tonnu gatavās produkcijas, vairāk kā divas reizes apsteidzot 2018.gada (3306 t) saražoto apjomu. Kopumā sertificēto pārstrādes uzņēmumu skaits samazinājies no 71 uzņēmuma 2012.gadā uz 65 pārstrādes uzņēmumiem 2019.gadā. Saražotās pārstrādes produkcijas apjoma pieaugums ir izskaidrojams ar atsevišķu lielo pārstrādes uzņēmumu daļēju specializēšanos bioloģiskās pārstrādes produkcijas ražošanā.

88. Taču, neskatoties uz vispārējo bioloģisko lauksaimniecības un to pārstrādes produktu apjomu pieaugumu, to īpatsvars kopējā produkcijas apjomā Latvijā ir salīdzinoši neliels (sk. 1.3.tab.).

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

1.3.tabula. Bioloģiskās lauksaimniecības produktu īpatsvars 2019. gadā

Nozare	Gaļas un gaļas produktu ražošana	Augļu, ogu, dārzeņu un kartupeļu pārstrāde	Augu eļļas un dzīvnieku izcelsmes tauku ražošana	Piena un piena produktu ražošana	Graudu malšanas produktu un cietes ražošana	Maizes, mīklas izstrādājumu ražošana	Citu pārtikas produktu ražošana	Lopbarības ražošana	Dzērienu ražošana
Īpatsvars (%)	1	9,9	0,006	2,6	6,1	1,1	0,5	0,3	0,2

Avots: ZM aprēķins pēc LDC un CSP datiem par 2019.gadu

89. Tāpat arī bioloģisko lauksaimniecības produktu apjoma īpatsvars, kas tiek tālāk pārstrādāts bioloģiskajos produktos atsevišķos sektoros nav pietiekams. Saskaņā ar LDC datiem: graudaugiem - 37%, pienam - 44%, dārzeņiem - 31%.

90. Tas liecina par to, ka bioloģiski saražotās izejvielas tiek tālāk izmantotas konvencionālajā pārstrādē, daļēji zaudējot savu pievienoto vērtību. Iemesls tam ir bioloģiskās pārstrādes trūkums. Lai arī palielinās uzņēmumu skaits, to ražošanas jaudas ir salīdzinoši nelielas. Bioloģiskajā pārstrādē darbojas ļoti daudz mazie un mājražotāji (piemēram, gaļas pārstrādē no 45 pārstrādes uzņēmumiem 26 ir mājražotāji), kas savukārt ir saistīts ar iedzīvotāju salīdzinoši zemo pirktspēju. Saskaņā ar 2016. gadā SKDS veikto pētījumu galvenā patēriņa izdevumu prioritāte iedzīvotājiem ir pārtika (26,2 %).

91. Savukārt eksporta tirgus apgūšanai bioloģiskās produkcijas pārstrādei gandrīz visās nozarēs trūkst nepieciešamo apjomu. Iepriekšminētie fakti liecina par bioloģiskās pārstrādes attīstības nepieciešamību, kurai ir svarīga izejvielu regulāra piegāde iepriekš nolīgto apjomos, kas ļautu plānot darbības ilgtermiņā. Šim nolūkam savukārt ir būtiska izejvielu ražotāju kooperācija.

92. Kooperācijas attīstība bioloģiskajā lauksaimniecībā vērtējama kā ļoti vāja. No pavisam ap 200 lauksaimniecības pakalpojumu KS (pēc Latvijas Republikas Uzņēmuma reģistra datiem) bioloģiskās lauksaimniecības kontroles institūciju reģistrā 2019. gadā ir iekļautas 13 kooperatīvās sabiedrības, no kurām 5 nodarbojas ar piena savākšanu un transportēšanu, 5 kā savu darbības jomu norādījušas labības kalte/noliktava, viena - augļu, dārzeņu un pārējo augu izcelsmes produktu pārstrāde ar uzņēmumā integrētu noliktavu/ augu izcelsmes produktu pārpackošana, viena nodarbojas ar dzīvnieku barības un lauksaimniecības dzīvnieku tirdzniecību un viena kooperatīvā sabiedrība par savu darbības jomu norāda vairumtirdzniecību.

93. Nozīmīgs faktors iesaistei KS ir to tuvums saimniecībai. No 13 bioloģiski sertificētajām KS10 atrodas Vidzemē, divi – Kurzemē un viens - Latgalē. Vairākās lauksaimniecības nozarēs nav neviena bioloģiski sertificētas KS, kā arī neviens bioloģiski sertificētā KS nav ieguvusi atbilstīgas KS statusu.

Kopsavilkums:

94. Kopumā Latvijā bioloģiskās lauksaimniecības un tās pārstrādes produktu apjoma īpatsvars kopējā produkcijas apjomā ir neliels, kā arī KS attīstība bioloģiskajā lauksaimniecībā

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

ir ļoti vāja. Ievērojama daļa bioloģiski saražotās izejvielas tālāk tiek izmantotas konvencionālajā pārstrādē, zaudējot savu pievienoto vērtību.

Vajadzības:

95. Nepieciešams paredzēt atbalsta pasākumus sadarbības sekmēšanai bioloģiskajā lauksaimniecībā (KS vai RO izveide), profesionālu vadītāju apmācībai, popularizēšanai, lai veicinātu bioloģisko lauku saimniecību sadarbību vai kooperāciju, tādējādi veicinot bioloģiskās lauksaimniecības produktu ražošanu, to tālāku pārstrādi un eksportu.

2. Lauksaimnieku ieņēmumi un pievienotā vērtība pārtikas ķēdē, cenu aspekts

2.1 Izlaide un kooperatīvu un RO nozīme tajā

96. Kā jau 1.4. attēlā var redzēt, kopumā Latvijā kooperācijas (atbilstīgo laukaugu, piena, gaļas, augļu un dārzeņu KS un atzīto augļu un dārzeņu RO) loma šo nozaru kopējā izlaidē pieaug (sk. 26. un 27. punktu). Analizējot nozaru griezumā (sk. 2.1. tab.), atbilstīgo piena un laukaugu KS daļa attiecīgo nozaru izlaidē 2019. gadā, salīdzinot ar 2014. gadu, ir samazinājusies – ja atbilstīgo piena KS daļa piena nozares izlaidē 2014. sastādīja 30,9 %, tad 2019. gadā – 23,4%, savukārt atbilstīgo laukaugu KS daļa laukaugu nozares izlaidē 2014. gadā sastādīja 38,9 %, tad 2019. gadā – 38,1 %. Būtisks pieaugums ir augļu un dārzeņu atbilstīgiem KS un atzītām RO – ja 2014. gadā to daļa nozares izlaidē sastādīja 31,1 %, tad 2019. gadā – 43,9 %.

2.1.tabula. Piena, laukaugu, gaļas, augļu un dārzeņu nozares atbilstīgo KS un atzīto augļu un dārzeņu RO piensums attiecīgo produktu valsts izlaidē

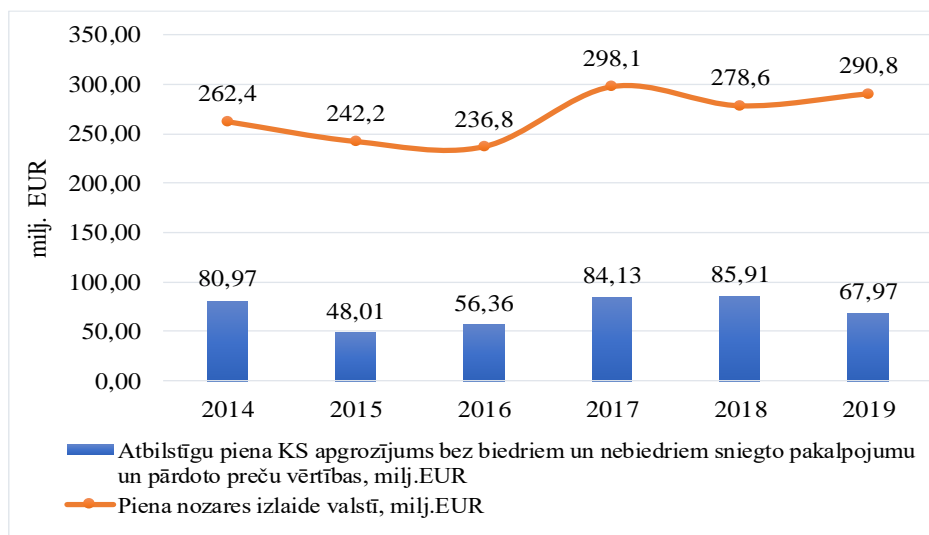
Nozare	2014			2019		
	Izlaide valstī, milj. EUR	KS / RO apgrozījums*		Izlaide valstī, milj. EUR	KS / RO apgrozījums*	
		milj. EUR	%		milj. EUR	%
Piens	262,4	81,0	30,9 %	290,8	68,0	23,4 %
Laukaugi	386,8	150,6	38,9 %	692,0	263,4	38,1 %
Augļi, dārzeņi	63,6	19,8	31,1 %	65,6	28,8	43,9 %

Avots: ZM pēc LLKA datiem

* Kooperatīvu apgrozījums bez biedriem un citiem lauksaimniekiem, kas nav KS biedri, sniegto pakalpojumu un pārdoto preču vērtības

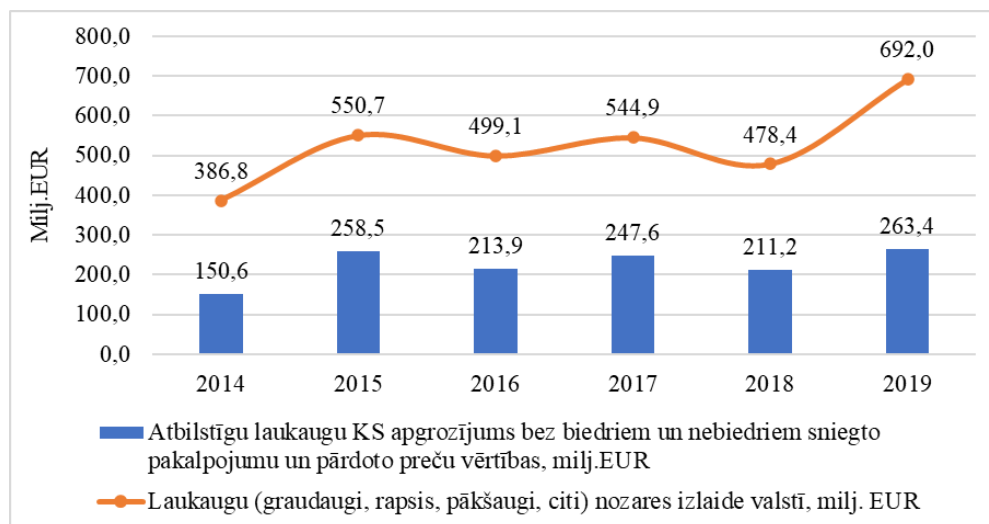
97. No kopējās piena nozares izlaides valstī 2019.gadā 290,8 milj. EUR, atbilstīgo KS apgrozījums veidoja 23,4 % no piena nozares kopējās izlaides vērtības jeb 68 milj. EUR (sk. 2.1.att.). Salīdzinoši ar 2018.gada rādītājiem, kad atbilstīgo KS piena izlaide bija 30,9 % no valsts kopējās izlaides jeb 85,9 milj. EUR, atbilstīgo KS īpatsvars kopējā valsts izlaidē ir mazinājies, kas skaidrojams ar to, ka atbilstīga KS statusu 2019. gadā neieguva spēcīgs kooperatīvs, kura biedri pievienojušies Igaunijā reģistrētai Eiropas kooperatīvajai sabiedrībai un tādējādi šo lauksaimnieku saražotā piena apjoms ar 2019.gadu netiek ieskaitīts atbilstīgo KS saražotā piena kopapjomā. Analizējot atbilstīgo KS īpatsvaru kopējā valsts piena izlaidē laika posmā no 2015. gada līdz 2017. gadam, šis rādītājs bija (19,8 % - 28,2%), kas var liecināt par to, ka laikā pēc Krievijas embargo un piena kvotu atcelšanas, kad piena iepirkuma cenas bija viszemākās, atbilstīgiem KS kopumā bija grūti nodrošināt stabilu ienākumu līmeni saviem biedriem.

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

2.1.attēls. Piena nozares atbilstīgo KS iepirkta piena vērtība, salīdzinot ar piena nozares izlaidi valstī no 2014. līdz 2019.gadam, milj. EUR. Avots: ZM pēc LEK un LLKA datiem

98. Laukkopības būtisko lomu Latvijas lauksaimniecībā raksturo vislielākais īpatsvars kopējā lauksaimniecības preču struktūrā. Laukkopības nozares atbilstīgo KS iepirkta laukaugu vērtība veidoja 37,5 % no laukaugu nozares kopējās izlaides vērtības 2019. gadā jeb 263,4 milj. EUR (sk. 2.2.att.). Tā ir nozare ar pastāvīgu ražošanas rādītāju kāpumu. Izņēmuma gads bija 2018. gads, kad sliktu agroklimatisko apstākļu dēļ tika ietekmētas laukaugu ražas. Kopš 2015. gada atbilstīgo KS saražoto produktu vērtības īpatsvars nozares izlaidē ir vairāk nekā 42 %, saglabājot nozīmīgu īpatsvara daļu nozares valsts izlaidē. Laukkopības ražošana ir orientēta uz eksportu, kas ir viena no galvenajām lauksaimniecības un pārtikas preču eksporta grupām.

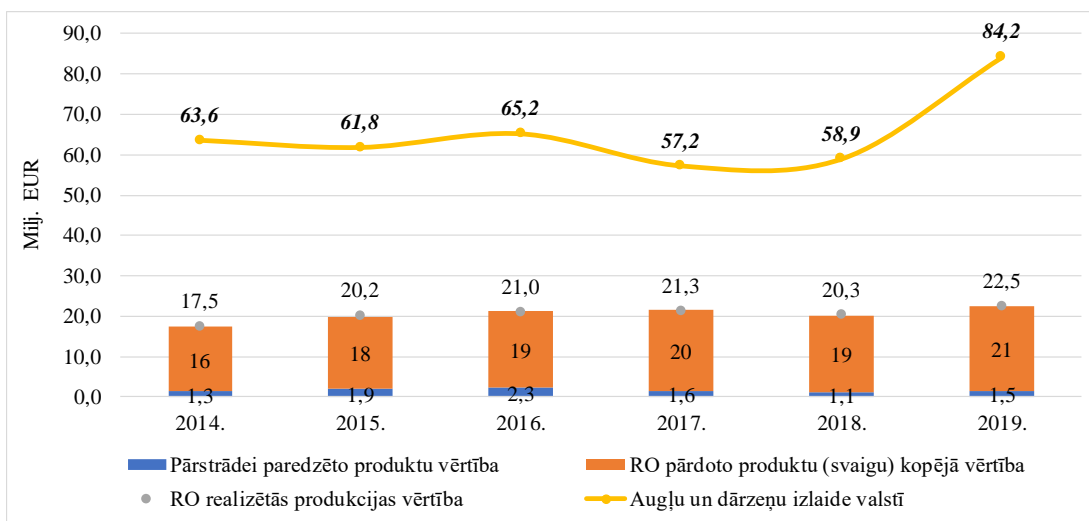

2.2.attēls. Laukkopības nozares atbilstīgo KS iepirkta laukaugu vērtība, salīdzinot ar laukaugu nozares izlaidi valstī, milj. EUR. Avots: ZM pēc LEK un LLKA datiem

99. Laika periodā no 2014. līdz 2019. gadam augļu un dārzeņu RO saražotās produkcijas vērtības īpatsvars kopējā valstī saražotā (augļu un dārzeņu) izlaides struktūrā pieaudzis no 27,5 % jeb 17,5 milj. EUR līdz 25,6% jeb 26,7 milj. EUR, būtiski pieaugot kopējai valsts izlaidē,

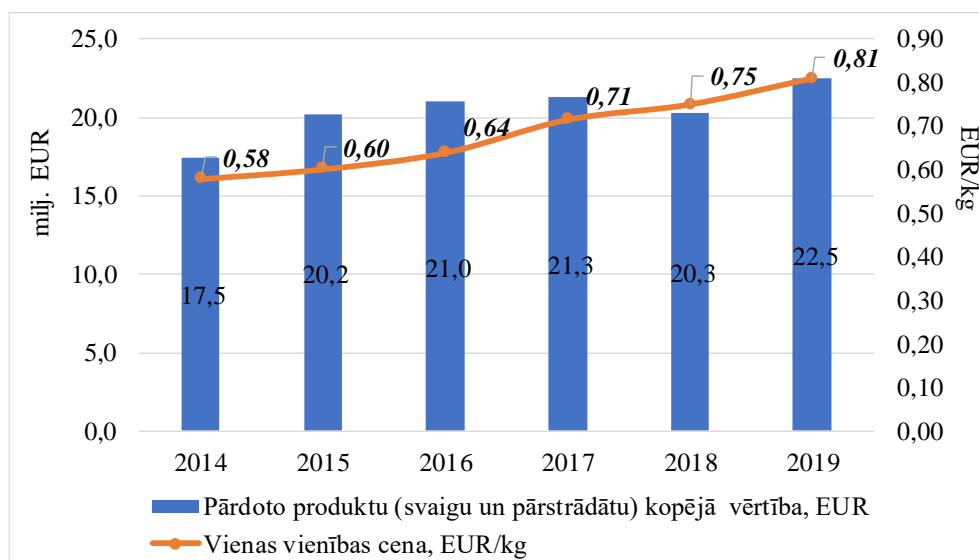
VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

RO tirgus daļa samazinājusies (sk. 2.3.att.). Jāatzīmē, ka RO nodarbojas ar atsevišķu produktu pārstrādi, radot pievienoto vērtību pārdotai produkcijai

2.3.attēls. Augļu un dārzeņu RO pārdotās produkcijas vērtība, 2014 -2019. Avots: ZM pēc LAD datiem

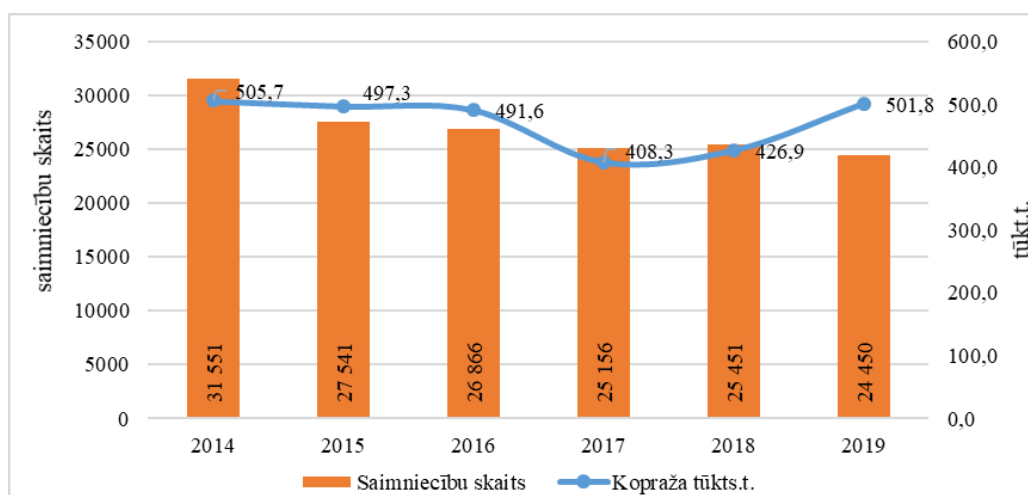
100. Lai arī kopš 2016. gada augļu un dārzeņu RO saražotās produkcijas apjoms ik gadu ir svārstīgs, RO vidējā saražotās vienas vienības cena kopš 2014. gada pieaug, 2019. gadā sasniedzot 0,81 EUR/kg jeb 40 % pieaugumu par vienību pret 2014. gadu (sk. 2.4.att.).

2.4.attēls. Augļu un dārzeņu RO darbības rādītāji, 2014-2019. Avots: ZM pēc LAD datiem

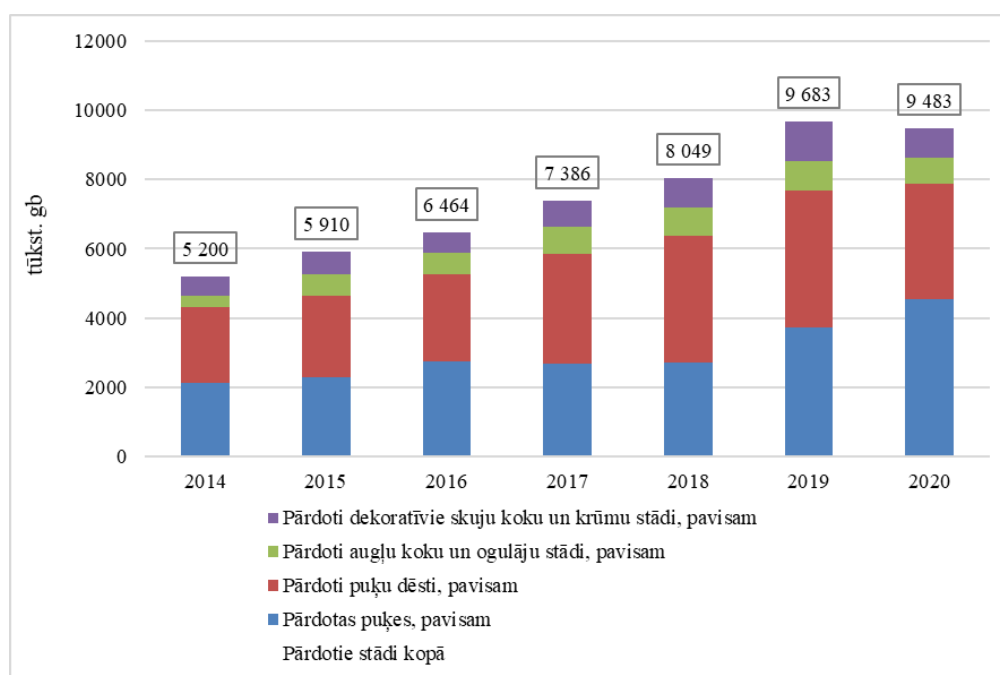
101. Pārskata periodā kartupeļu ražošanas apjomi valstī stabilizējušies aptuveni 500 tūkst. t apmērā. Kopražas kritumu galvenokārt ietekmēja nelabvēlīgie pavasara un rudens laika apstākļi. Kartupeļu ražošanā vērojams koncentrācijas process – būtiski samazinās mazo audzētāju skaits, palielinās vidējo saimniecību skaits, kā arī pieaug vidējā kartupeļu ražība (sk. 2.5.att.).

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

2.5.attēls. Saimniecību skaits un kartupeļu kopraža Latvijā 2014.- 2019. gadā. Avots: ZM pēc CSP datiem

102. Pārskata periodā pieaudzis puķu (76,3%), puķu dēstu (78,8%), ogulāju un augļu koku (162,2%), kā arī dekoratīvo skuju koku un krūmu stādu (162,2%) pārdošanas apjoms (sk. 2.6.att.). Saskaņā ar stādu audzētāju biedrības datiem, stādu audzēšanas produktu izplatīšanā dominē tiešā tirdzniecība (52% no kopējā apgrozījuma).

2.6.attēls. Puķu, ogulāju, augļu un dekoratīvo koku un krūmu stādu pārdošana, tūkst. gab. Avots: ZM pēc CSP datiem

103. Neskatoties uz stādu pārdošanas apjoma pieaugumu daudziem Latvijas stādu audzēšanas uzņēmumiem nepieciešamas nopietnas investīcijas ražošanas cikla optimizācijai un modernizācijai, kā arī kapitālieguldījumi speciālās tehnikas iegādei veiksmīgākais stādu pieprasījumu nodrošināšanai.

104. Informāciju par māļputnu, cūkkopības, liellopu, aitkopības un kazkopības, olu, dzīvo augu, linu, kaņepju nozarēm un mājražošanu skatīt 1.3. apakšnodaļā.

Kopsavilkums:

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

105. Kopumā Latvijā kooperācija attīstās. Laukkopības nozares atbilstīgo KS saražoto produktu vērtības īpatsvars nozares izlaidē kopš 2015. gada sastāda vairāk nekā 43 %, saglabājot nozīmīgu īpatsvara daļu nozares valsts izlaidē. Savukārt atzīto augļu un dārzeņu RO saražotās produkcijas vērtības īpatsvars kopējā valstī saražotā (augļu un dārzeņu) izlaides struktūrā kopš 2014. gada pieaudzis līdz 32,6 %, kā arī pieaug vienas vienības cena, kas liecina par zināmu ražotāju pozīciju stiprināšanu kopējā pārtikas piegādes ķēdē. Turpretī piena nozares atbilstīgo KS apgrozījums laikā no 2015. gada līdz 2017. gadam bija robežās no 20,6 % līdz 27,8 %, kas varētu liecināt, ka arī KS kopumā pazemina piena iepirkuma cenu tirgus krīžu laikā (šajā gadījumā Krievijas importa embargo un tam sekojošā pasaules piena tirgus nestabilitāte). Tā kā atbilstīgās KS piena nozarē ir sadrumstalotas un nelielas, turklāt lielākoties tās īsteno tikai svaigpiena piedāvājuma koncentrēšanu, bez tālākas apstrādes vai pārstrādes, un tādējādi to tirgus spēks ir neliels, tās nespēj būtiski palielināt vai tirgus krīžu laikā saglabāt piena ražotāju tirgus varu un ietekmēt cenu.

106. Apvienojoties KS, mazie un vidējie lauksaimniecības produkcijas ražotāji iegūst augstāku pievienoto vērtību savai produkcijai. Kooperācijas veidošanās arī citos sektoros, īpaši gaļas sektorā, un esošo kooperatīvu paplašināšanās vai konsolidēšanās, samazinātu tirgus riska faktoru ietekmi un darījumu izmaksas, kā arī veicinātu pieeju tirgiem, papildu resursiem un inovācijai.

Vajadzības:

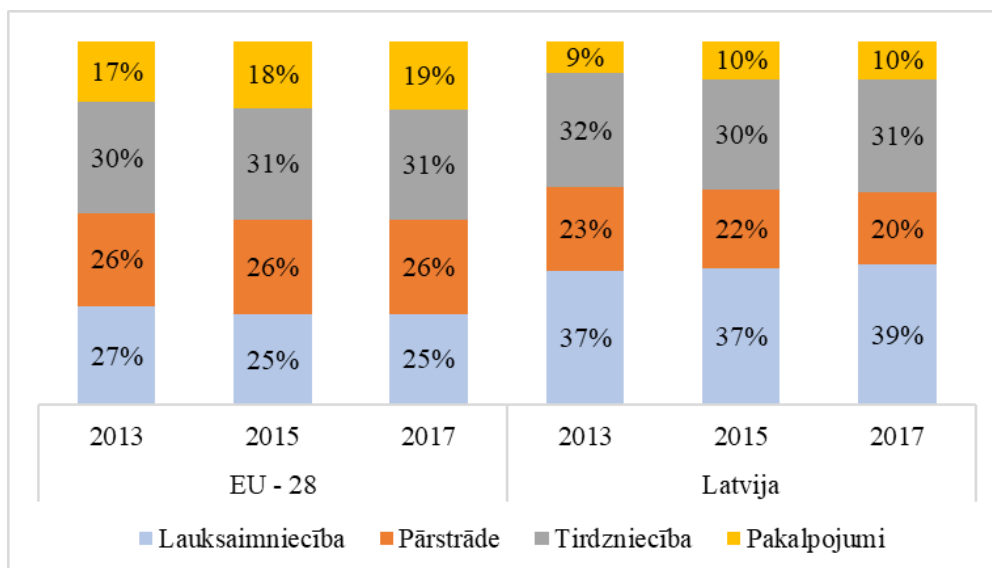
107. Tādējādi ar atbalsta palīdzību nepieciešams veicināt esošo KS konsolidēšanos (laukaugu un piena nozarē) vai paplašināšanos, attīstību vai jaunu KS/RO veidošanos visās nozarēs (t.sk. laukaugu un piena), bet it īpaši tajās, kur to īpatsvars ir zems (gaļas - liellopu, mājputnu, cūkkopības, aitkopības un kazkopības un olu nozarēs, kartupeļu, dzīvo augu, linu un kaņepju, kā arī bioloģiskajā lauksaimniecībā un mājražošana), caur zināšanu un informācijas (ne tikai par kooperācijas iespējām, bet arī par lauksaimniecisko ražošanu, tirgus procesiem utt.), un tehniskā atbalsta pieejamību, kā arī nepieciešams veicināt produktivitātes un ienesīguma pieaugumu un saražotās produkcijas noieta veicināšanu un atpazīstamību.

2.2 Pievienotās vērtības sadalījums pārtikas ķēdē

108. Lauksaimnieciskās ražošanas īpatsvars pārtikas piegādes ķēdē pēdējos gados ir stabilizējies, 2017.gadā sasniedzot jau 39 %, kas būtiski pārsniedz ES vidējo rādītāju (25 %) (sk. 2.7.att.).

109. No vienas puses lauksaimnieciskajai ražošanai ir liela pievienotā vērtība, kas norāda, ka tai ir vērtīga nozīme pārtikas ķēdē. Taču no otras puses tā signalizē par salīdzinoši zemo lauksaimnieciskās ražošanas konkurētspēju (nespēju saražot produkciju par konkurētspējīgām cenām), kā arī to, ka Latvija ir izejvielu ražotāja un eksportētāja. Jo īpaši izteikti tas ir graudkopībā, liellopu gaļas un piena ražošanā, kur šo nozaru eksports lielā mērā balstās uz nepārstrādātiem pamatproduktiem: **piecu gadu vidējie dati (2016-2020) liecina, ka graudkopības produktu nozarē 88% no kopējā eksporta vērtības izteiksmē ir nepārstrādāti graudi, liellopu nozarē 49% no kopējā eksporta vērtības izteiksmē ir dzīvi liellopi un piena nozarē – 40% no kopējā produktu eksporta vērtības izteiksmē ir nepārstrādāts svaigpiens.**

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

2.7.attēls. Pārtikas ķēdes posmu īpatsvars % pievienotajā vērtībā Latvijā un ES. Avots: ZM pēc CSP datiem

110. Turklāt Eiropas Komisija ir norādījusi, ka lauksaimniecības produktu pievienoto vērtību var palielināt arī ar ES kvalitātes shēmām, jo īpaši, ņemot vērā arvien lielāko patērētāju informētību un pieprasījumu pēc veselīgākiem un ilgtspējīgākiem produktiem un ražošanas metodēm²⁶.

Vajadzības:

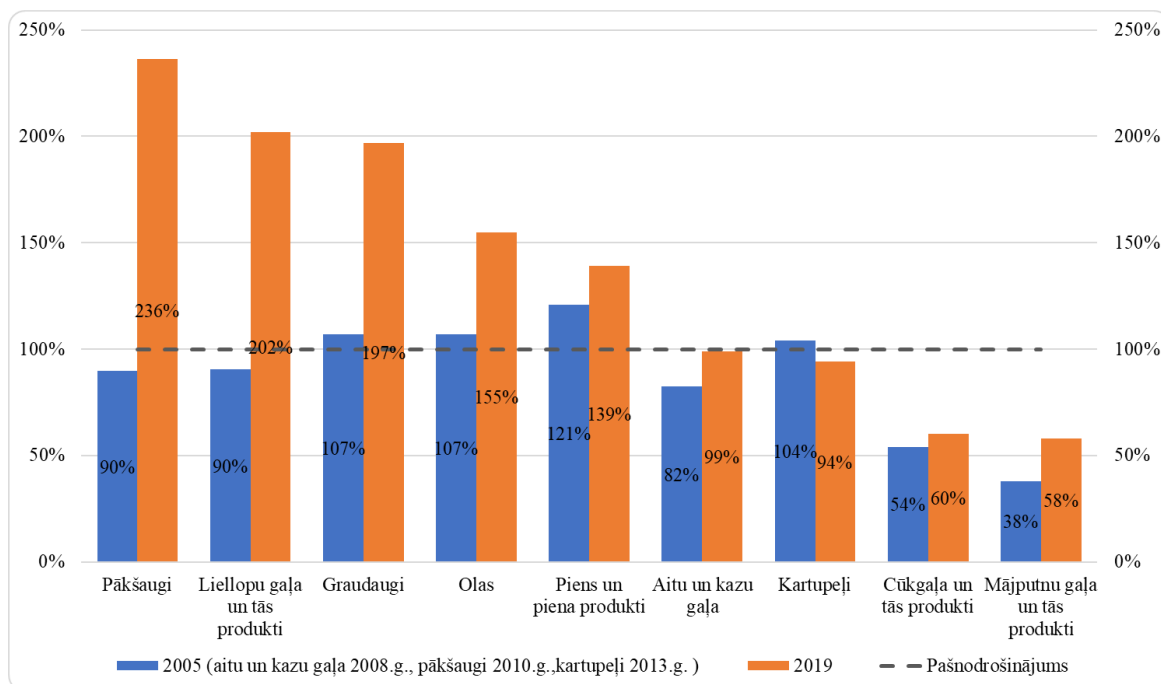
111. Tādējādi ir nepieciešamas paredzēt atbalstu pasākumiem, kas veicinātu lauksaimnieciskās produkcijas ražošanas konkurētspējas attīstību un vienlaicīgi stiprinātu lauksaimnieciskās produkcijas ražotāju pozīcijas vērtības veidošanās ķēdē, piemēram, pasākumi, kas vērsti uz vertikālās integrācijas attīstību vai dalība ES kvalitātes shēmās u.c.

2.3 Tirdzņu varu raksturojošā cenu attīstība sektoros

112. Vairākās lauksaimniecības nozarēs - piensaimniecības, graudkopības, liellopu gaļas un olu nozarēs, Latvijā sasniegta augsta pašnodrošinājuma pakāpe, ražošanas apjomu pārsniedzot iekšējo patēriņu (sk. 2.8.att.).

²⁶ Ieteikumi dalībvalstīm attiecībā uz to KLP Stratēģiskajiem plāniem: Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai (dok. Nr.14282/20). Eiropas Komisija. 2020., 7.lpp.

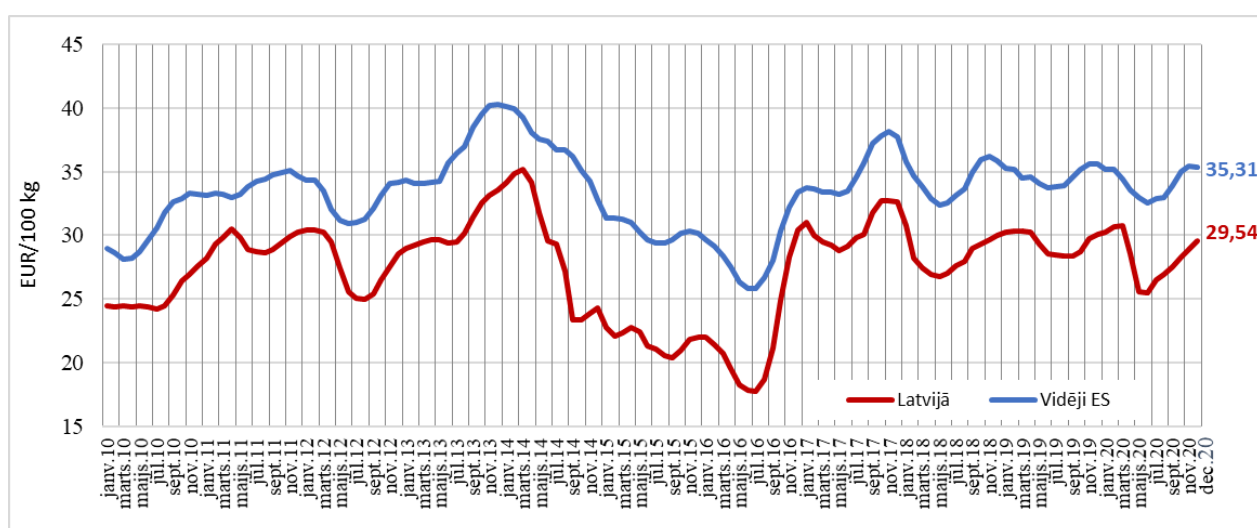
VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

2.8.attēls. Pašnodrošinājums ar lauksaimniecības produktiem Latvijā. Avots: ZM pēc CSP un LAD datiem

113. Augstā pašnodrošinājuma pakāpe rada izteiktu atkarību no eksporta šajās nozarēs, taču bieži vien nevienmērīgi un globālā mērogā nelieli eksporta apjomi un, jo īpaši, piena, graudu un liellopu gaļas nozarēs arī dominējošs nepārstrādātu produktu (ieskaitot dzīvus liellopus) īpatsvars nosaka šo nozaru cenas ņēmēja lomu ārējos tirgos. Līdz ar to, arī primāro ražotāju iepirkuma cenas svārstās līdzī norisēm produktu tirgos un ir no tām izteikti atkarīgas un tirgus lejupslīdes situācijās primāro ražotāju ienākumi var būtiski samazināties.

114. Piena iepirkuma cena Latvijā (sk. 2.9.att.) konsekventi ir zem ES vidējā līmeņa un ir viena no zemākajām cenām ES dalībvalstu starpā. Piena ražošana Latvijā uzskatāma par sadrumstalotu, jo aptuveni 94 % visu piena ražošanas saimniecību (kuras pienu nodod pārstrādei) ir mazas vai vidējas, ar 1-49 govīm, un kopā realizē tikai 36 % visa pārstrādei iepirkta piena. Tādējādi svaigpiena savākšanas posmā veidojas augstas transporta izmaksas.

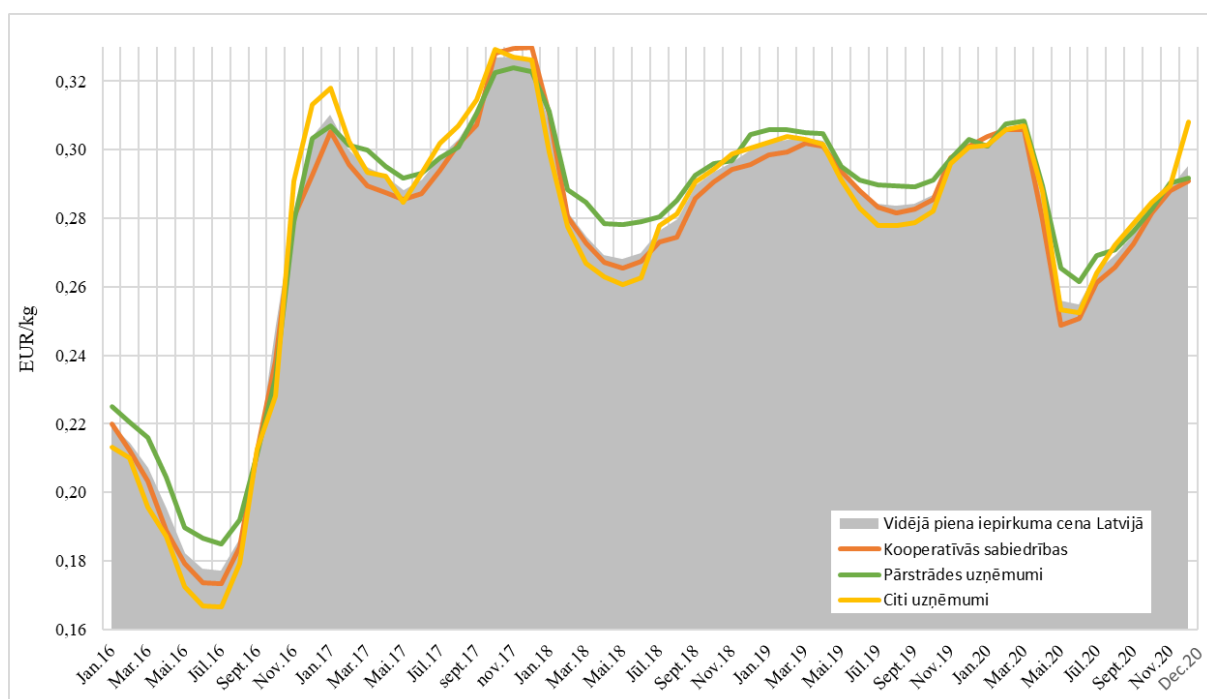

2.9.attēls. Svaigpiena iepirkuma vidējās cenas Latvijā un ES, pa mēnešiem, EUR/kg, 2010.-2020. Avots: ZM pēc LDC un EK datiem

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

115. Līdzīgi, sadrumstalotība vērojama arī svaigpiena savākšanā, jo Latvijā 2019. gadā pavisam darbojās 77 t.s. svaigpiena pirmie pircēji, kas ieguvuši apstiprinājumu svaigpiena iepirkšanai no ražotājiem. Šāds pirmo pircēju skaits neļauj risināt svaigpiena savākšanas izmaksu jautājumu, kā arī neļauj sasniegt augstāku efektivitāti svaigpiena savākšanā un piedāvājuma koncentrēšanā. Gandrīz puse (41 %) pirmo pircēju bija KS (atbilstīgie KS un piena KS bez atbilstības statusa) un tie savāc 36,5 % visa pārstrādei iepirkta piena apjoma, taču lielākā daļa šo kooperatīvu veic tikai svaigpiena savākšanas funkciju - tikai 3 kooperatīvi 2019. gadā veica iepirkta svaigpiena pārstrādi.

116. Arī svaigpiena iepirkuma cenās, ko dažādas pirmo pircēju kategorijas maksājušas saviem ražotājiem, neatspoguļojas būtiskas atšķirības (sk. 2.10.att.), tostarp arī KS vidējās iepirkuma cenas nav ievērojami atšķirīgas no vidējās iepirkuma cenas valstī, turklāt, lielākoties ir zemākas nekā vidēji valstī.

2.10.attēls. Svaigpiena iepirkuma vidējās cenas valstī un dažādām pirmo pircēju kategorijām, pa mēnešiem, EUR/kg, 2016-2020. Avots: ZM pēc LDC datiem

117. Tādējādi, neskatoties uz to, ka piena nozarē KS ir daudz, tie ir nelieli un to tirgus spēks ir neliels, kas neļauj būtiski palielināt piena ražotāju tirgus varu un ietekmēt cenu no piena pārstrādes sektora puses.

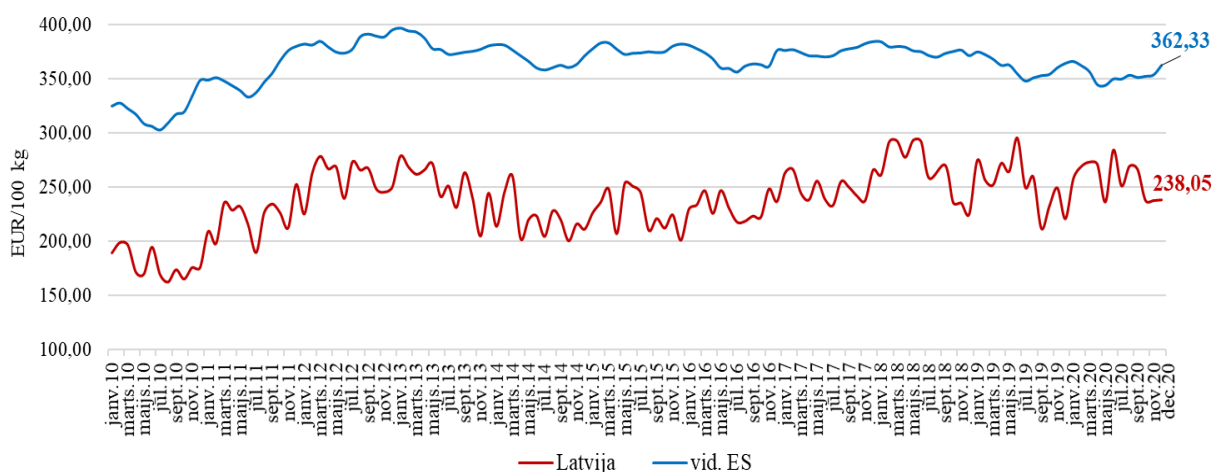
118. Jāatzīmē, ka nozari būtiski ietekmēja 2014. gada 7. augustā Krievijas Federācijas aizliegumu (embargo) plašam lauksaimniecības un pārtikas produktu klāstam no Eiropas Savienības, tostarp, Latvijas. Visvairāk embargo ietekmē cieta Latvijas piena nozare. Piena produktu eksports veidoja gandrīz 40 % no kopējā embargo skarto produktu eksporta vērtības uz Krieviju (siers vien veidoja 21 %). Saimniecību līmenī apmēram 80 % piena ražotāju realizēja pienu pārstrādes uzņēmumiem, kuri produkciju eksportēja uz Krieviju. Šiem pārstrādes uzņēmumiem gada griezumā tika novirzīti aptuveni 88 % no visa Latvijā pārstrādei iepirkta piena.

119. Embargo izraisīto tirgus traucējumu (iekšējā tirgus pārsātinājums, eksporta tirgus zaudēšana) ietekmē Latvijā piena iepirkuma cena laikā no 2014. gada jūlija līdz 2015. gada

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

jūlijam bija pazeminājusies par 28%, savukārt turpmāko 12 mēnešu laikā līdz 2016. gada jūlijam, sasniedza zemāko punktu pēdējo 5 gadu (2014.-2018.) laikā.

120. Latvijā liellopu gaļas iepirkuma cenas ir zemākas nekā vidēji ES, kaut arī tendences cenu dinamikai ir ļoti līdzīgas (sk. 2.11.att.). Šādu situāciju nosaka gan gaļas kvalitātes atšķirības, gan tirgus attīstības pakāpe.

2.11.attēls. Liellopu gaļas (A kategorijas bulļu liemeņi) iepirkuma vidējās cenas Latvijā un Eiropas Savienībā, pa mēnešiem, 2010.-2020., EUR/100 kg. Avots: ZM pēc EK datiem

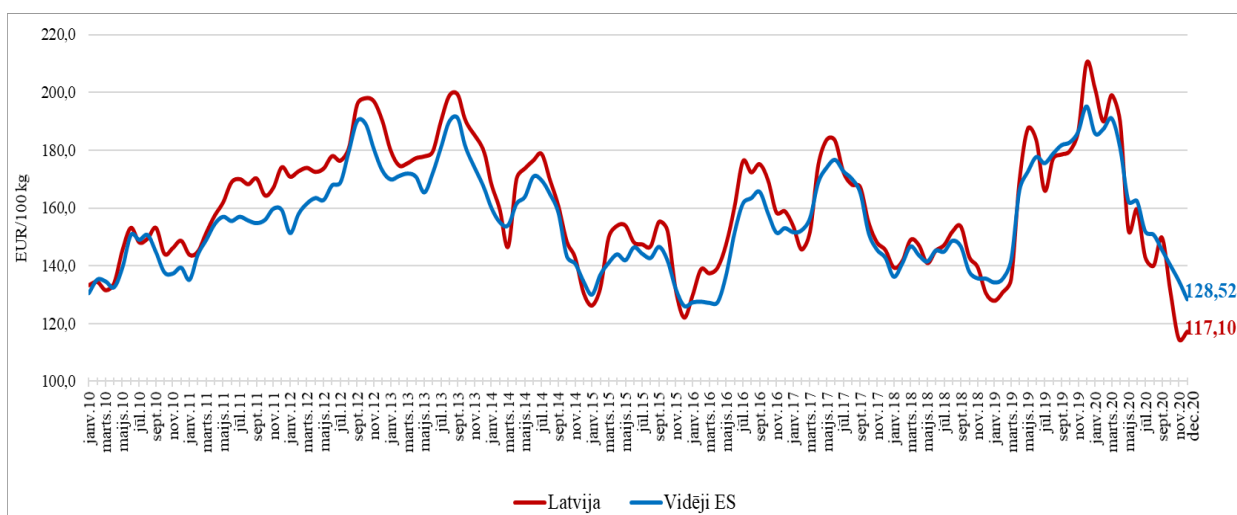
121. Daļēji šādu cenas līmeni Latvijā var pamatot ar to, ka liellopu gaļas nozarē ir izteikti zems kooperācijas līmenis, un šobrīd liellopu gaļas nozarē nav neviena atbilstīga KS. Iepriekšējos gados ir veidoti KS, tomēr to darbība nav bijusi sekmīga.

122. Tomēr galvenokārt liellopu gaļas cenu Latvijā nosaka apstākļi, ka ražošana nozarē balstās uz eksporta realizāciju, vietējā gaļas tirgū novirzot tikai 17% (pēc 2019. gada bilancēm, pārrēķinot gaļas ekvivalentā) saražotā. Šāda specifika saistāma gan ar vietējā tirgus salīdzinoši zemu pirktspēju un, pretstatā, augstām gaļas ražošanas izmaksām, gan daļēji arī ar ierobežotām liellopu kautuvju jaudām. Cenu daļēji ietekmē arī tas, ka cena ne vienmēr tiek balstīta uz liemeņu klasifikācijas rezultātiem, nodrošinot audzētājam ātrāku, bet ne noteiktas kvalitātes gaļai atbilstošu, samaksu. Arī šī faktora ietekmi varētu mazināt sadarbība audzētāju starpā.

123. Jāatzīmē, ka ar retiem izņēmumiem atsevišķos laikposmos, ES liellopu gaļas cenas vidēji ES ir būtiski augstākas nekā citiem konkurentiem pasaules tirgū, piemēram, *Mercosour* reģionā (Brazīlija, Argentīna), un Okeānijas reģionā (Austrālija, Jaunzēlande). ES tirgū trešo valstu produkcija ir pietiekami konkurētspējīga arī, samaksājot pilnu importa nodokli.

124. Cūkgaļas iepirkuma cenas Latvijā, līdzīgi kā vidēji ES, pēdējos gados ir bijušas ievērojami mainīgas, tomēr ar tendenci uz cikliskumu, cenām pieaugot vasaras periodā (sk. 2.12.att.). Caurmērā Latvijas cūkgaļas cenai ir tendence būt augstākai nekā vidējai ES cenai, tomēr atsevišķos cenu krituma laikposmos, piemēram, 2015. gada sākumā un 2019. gada sākumā, cena Latvijā ir noslīdējusi arī zem ES vidējās cenas.

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

2.12.attēls. Cūkgaļas (E klases liemeņi) iepirkuma vidējās cenas Latvijā un Eiropas Savienībā, pa mēnešiem, 2010.-2020., EUR/100 kg. Avots: ZM pēc EK datiem

125. Cūkgaļas nozares ražošana Latvijā nav balstīta uz vietējā patēriņa nodrošināšanu, ņemot vērā, ka valstī tiek saražots tikai apmēram 60 % no vietējam patēriņam nepieciešamā apjoma, turklāt Latvijā tiek importēts daudz cūkgaļas no citām dalībvalstīm, un imports veido apmēram 60 % no Latvijā patērētās cūkgaļas apjoma. Līdz ar to, apmēram 40 % no nozares saražotā (pārreķinot gaļā) tiek eksportēts. Tāpat jāatzīmē, ka cūkgaļas cenu Latvijā būtiski ietekmē norises un tendences ārējos tirgos, jo īpaši Polijā un Vācijā.

126. Cūkgaļas nozarē Latvijā nav neviena atbilstīga KS. Daļēji tas skaidrojams ar specifisko augsto koncentrācijas līmeni, kad apmēram 90 % visu cūku atrodas salīdzinoši nelielās 1 % saimniecībās (ar cūku skaitu vairāk par 500). Tādējādi Latvijas mērogā šīs saimniecības uzskatāmas par lieliem tirgus dalībniekiem, kam ir pietiekams tirgus spēks, patstāvīga loģistika un citi aspekti, un tās šajā ziņā nesaskata nepieciešamību pēc papildu atbalsta un ieguvumiem, ko sniegtu dalība kooperatīvā.

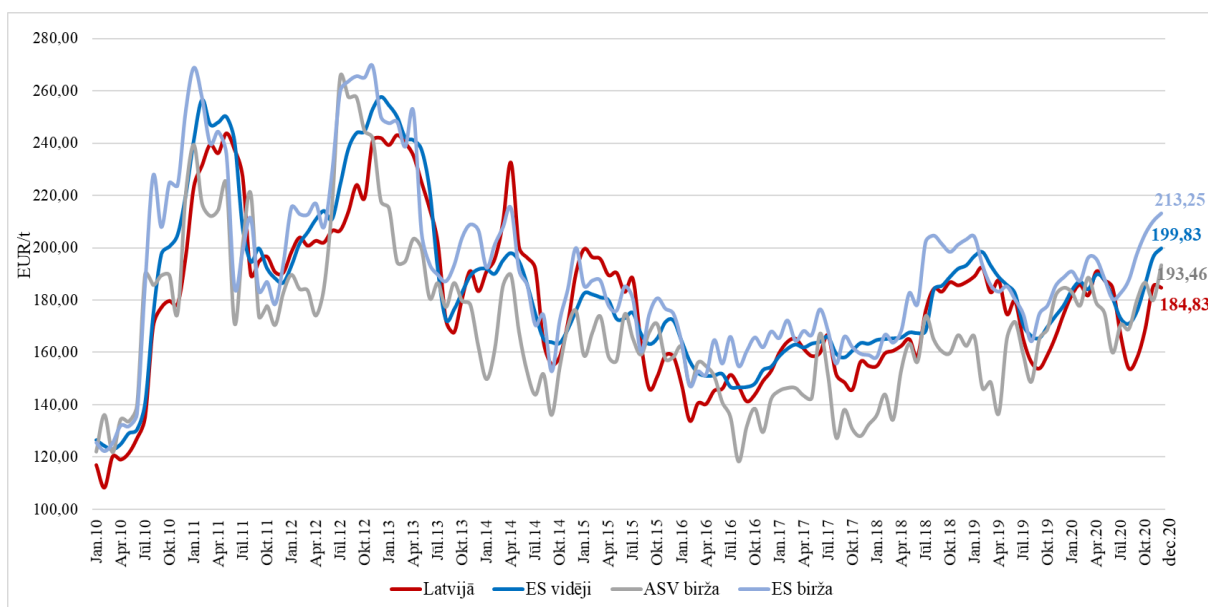
127. Savukārt mazās un nelielās saimniecības (ar cūku skaitu ne vairāk par 500), kas saimniecību struktūrā aizņem 99 %, bet audzē tikai 10 % no visām cūkām, lielākoties (87 % šo saimniecību tur 1 - 9 cūkas, un šajās saimniecībās tiek turēti apmēram 3 % cūku) ir piemājas un hobija saimniecības, vai arī to pamatnodarbošanās ir citā lauksaimniecības nozarē. Šajā saimniecību grupā tās saimniecības, kas tur 10 – 500 cūkas, potenciāli varētu būt mērķauditorija, kas reāli varētu gūt labumu, apvienojoties KS vai RO, ar kā palīdzību tās varētu stiprināt savu tirgus varu, caur KS pakalpojumu tīklu samazinot izmaksas (piemēram, veterinārija, biodrošība), kā arī caur piedāvājuma koncentrēšanu, iespējams, panākot augstāku iepirkuma cenu.

128. Cūkgaļas cena vidēji ES, līdzīgi kā liellopu gaļai, ir kopumā ievērojami augstāka nekā citiem galvenajiem ražotājiem pasaulē. ES iekšējais cūkgaļas pieprasījums gan pārsvarā tiek nodrošināts ar pašražoto produkciju un importa apjomi ir relatīvi nenozīmīgi, tomēr cenu atšķirībai ir ietekme eksporta tirgos, jo ES ir cūkgaļas neto eksportētāja.

129. Graudu cenu izmaiņas atspoguļo norises pasaules preču biržās - graudu cenas pasaulē ir atkarīgas no dažādu faktoru mijiedarbības, ieskaitot graudaugu ražu lielajās graudu ražotājvalstīs, uzkrājumu līmeni un klimatiskos apstākļus konkrētajā gadā.

130. Graudkopības nozarē kviešu vidējo iepirkuma cenu Latvijā mazāk vai vairāk nosaka pasaules cenu attīstības tendences (sk. 2.13.att.).

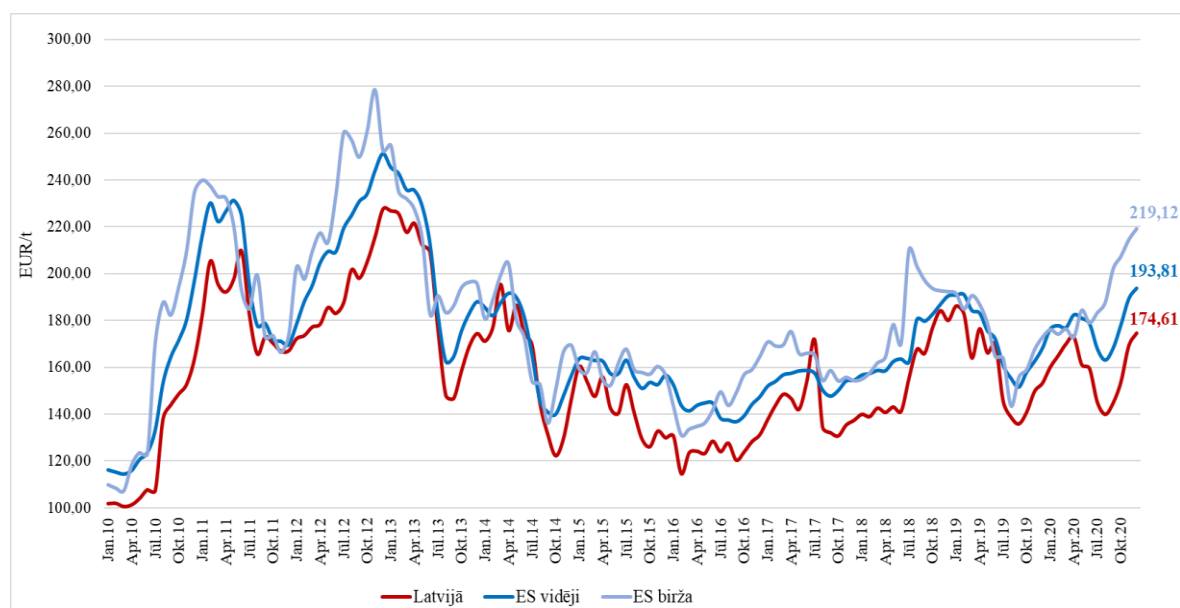
VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

2.13.attēls. Pārtikas kviešu iepirkuma vidējās cenas Latvijā un ES, pa mēnešiem, 2010.-2020., EUR/t. Avots: ZM pēc EK, Čikāgas biržas (CBOT) un ES biržas (MATIF) datiem

131. Lai gan pārtikas kviešu cena Latvijā ir pielīdzināma ES tirgus svārstībām, nereti Latvijas cena noslīd zem ES vidējā cenu līmeņa. Izteikti to var novērot pēdējo divu gadu laikā, kad Latvijas cena, ar izņēmumu 2020.gada aprīlī un jūnijā, konstanti ir bijusi zemāka kā ES vidējā cena. Tā kā Latvijas graudaugu nozare ir eksportatkarīga, būtisku ietekmi uz iepirkuma cenu atstāj arī vispasaules cenu svārstības.

132. Līdzīgi kā pārtikas kviešu cena, arī lopbarības kviešu cena caurmērā ir zemāka nekā vidējā ES cena (sk. 2.14.att.). Pēdējo divu gadu laikā Latvijas cena, salīdzinājumā ar ES cenu, vidēji ir zemāka par 11,4%.

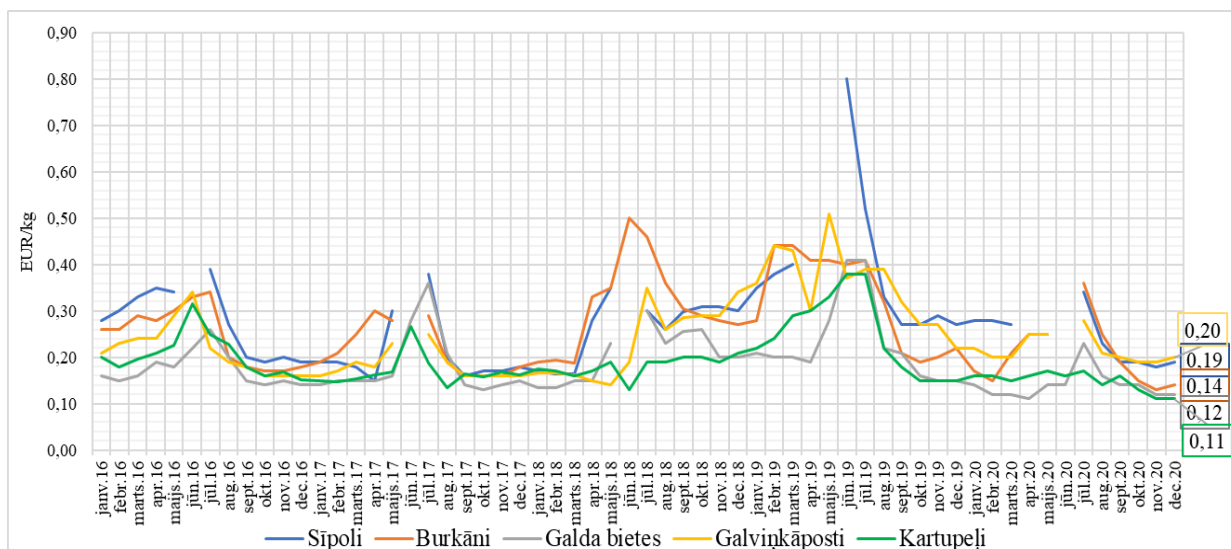

2.14.attēls. Lopbarības kviešu iepirkuma vidējās cenas Latvijā un ES, pa mēnešiem, 2010.-2020., EUR/t. Avots: ZM pēc EK un ES biržas (LCE) datiem

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

133. Balstoties uz to, ka Latvijā ir izteikti attīstīta kooperācija graudaugu nozarē, kviešu cenas būtiski neatpaliek no ES cenu līmeņa. Tāpat arī rapšu Latvijas iepirkuma cenas laika periodā no 2010. – 2020. gadam vidēji pieaugušas par 43% 2020. gadā vidēji sasniedzot 369,59 EUR/t.

134. Latvijai nozīmīgu dārzeņu – sīpolu, burkānu, galda biešu, galviņkāpostu un kartupeļu iepirkuma cenas Latvijā pēdējos gados ir stabilas, tomēr saglabājot skaidri redzamu sezonālītāti, vasaras beigās cenām samazinoties (sk. 2.15.att.). 2018. un 2019.gadā saražotās produkcijas apjomu un kvalitāti ietekmējuši mainīgie klimatiskie apstākļi, līdz ar to arī cenu pieaugumu.

2.15. att. Latvijai nozīmīgu dārzeņu - sīpolu, burkānu, galda biešu, galviņkāpostu un kartupeļu iepirkuma cenas Latvijā, pa mēnešiem, 2016. – 2020., EUR/kg. Avots: ZM pēc EK un ES biržas (LCE) datiem

135. Cāļu cenas Latvijā no 2016. gada līdz 2020. gadam ir palielinājušas par 0,2%, 2020. gadā vidēji sasniedzot 168,4 EUR/100 kg. Salīdzinot ar vidējo ES cenu 2020. gadā, kas veidoja 183,6 EUR/100 kg, Latvijas vidējā cāļu cena 2020. gadā bija par 8,3% zemāka. Arī olu vidējās cenas Latvijā ir zemākas par ES vidējām cenām – 2020. gadā Latvijas vidējā olu cena veidoja 118 EUR/100 kg, kamēr vidējā ES olu cena 2020. gadā sasniedza vidēji 129,4 EUR/100 kg.

136. Aitu liemeņu vidējās iepirkuma cenas Latvijā pēdējos gados ir bijušas stabilas, ko ietekmējušas tikai sezonālītāte. Laika periodā no 2014. gada līdz 2020. gadam tās vidēji ir palielinājušās par 0,6%, 2020. gadā vidēji sasniedzot 402,5 EUR/100 kg. ES vidējās aitu liemeņu cenas ir augstākas un no 2014. gada līdz 2020. gadam tās ir palielinājušas par 0,4%, 2020.gadā sasniedzot vidēji 579 EUR/100 kg.

137. Lauksaimniecības sektoru būtiski ietekmē ne tikai globālās tirgus svārstības, bet arī politiski ekonomiskie faktori un klimatiskie apstākļi. Liberalizācijas procesi starptautiskajā tirdzniecībā saasina konkurenci gan ES iekšējā tirgū, gan ārējos tirgos, gan no cenu aspekta, gan arī no produktu ražošanai izvirzīto standartu un prasību aspekta. Latvijas ražotājiem ir grūtības ar esošajām izmaksām, tostarp saistībā ar ES augsto standartu izpildi panākt konkurētspējīgu produkta cenu.

Kopsavilkums:

138. Tādās nozarēs kā piens, liellopu gaļa, graudi un olas Latvijā ir augsta pašnodrošinājuma pakāpe, ražošanai pārsniedzot iekšējo patēriņu. Piena nozarē dominē nelielas KS, kuru tirgus spēks ir neliels. Tas neļauj būtiski palielināt piena ražotāju tirgus varu un ietekmēt cenu no

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

piena pārstrādes sektora puses. Savukārt liellopu gaļas nozarē Latvijā nozarē trūkst vienojošā spēka, kas varētu uzlabot audzētāju tirgus varu, pārstāvēt audzētāju intereses līgumsarunās ar kautuvēm un liellopu iepircējiem. Cūkgaļas nozarē, kaut arī tā saražo vietējam patēriņam nepietiekamus apjomus, lieli saražotās produkcijas apjomi ir jāeksportē, ņemot vērā augsto zemākas cenas importa līmeni. Aitkopības un kazkopības nozarē Latvijā ir vērojama saimniecību skaita samazināšanās tendence, tomēr aitu un kazu gaļas pašnodrošinājuma pakāpe ir augsta, saražotajiem apjomiem teju sasniedzot pašpatēriņa līmeni.

139. Līdz ar to šīs nozares ir eksporta atkarīgas, taču neapstrādātu produktu dominance eksporta struktūrā, kā arī globālā mērogā ļoti nelieli un, iespējams, neviendabīgie eksporta apjomi nosaka šo nozaru cenas ņēmēja lomu ārējos tirgos, kas tādējādi pastiprina primāro ražotāju ienākumu jūtību pret tirgus svārstībām. Turklāt, šīm nozarēm ārējos tirgos ir grūtības konkurēt ar tādiem spēlētājiem, kuru apjomi ir daudz lielāki un ar zemākām ražošanas izmaksām.

Vajadzības:

140. Tādējādi ar atbalsta palīdzību nepieciešams veicināt esošo KS konsolidēšanos (laukaugu un piena nozarē) vai paplašināšanos, attīstību vai jaunu KS/RO veidošanos visās nozarēs (t.sk. laukaugu un piena), bet it īpaši tajās, kur to īpatsvars ir zems (gaļas - liellopu, mājputnu, cūkkopības, aitkopības un kazkopības nozarēs un olu ražošanā, kartupeļu, dzīvo augu, linu un kaņepju, sēklu audzēšanā, kā arī bioloģiskajā lauksaimniecībā caur zināšanām un informāciju, nodrošinot produktivitātes un ienesīguma pieaugumu, tostarp, attīstot produkcijas pārstrādi, jaunu tehnoloģiju ieviešanu, un kopīgas produkcijas virzīšanu uz tirgu.

141. Lai veicinātu ražotāju sadarbību caur KS vai RO un stimulētu nozaru vertikālu integrāciju, ar atbalsta palīdzību ir jāveicina KS/RO investīcijas pārstrādē un produktu noieta kanālu veidošanā (tirdzniecībā).

3. Pasākumi lauksaimnieku tirgus varas uzlabošanai

3.1 Atbalsts kooperatīviem un RO

142. Lai veicinātu atbilstīgo KS veidošanos (izņemot konvencionālā piena un graudu nozarē), to efektīvu darbību centralizētas pirmapstrādes un tirgus izpētes nodrošināšanā, produkcijas realizācijā, kā arī jaunu noieta tirgu apgūšanā pašlaik ir paredzēts atbalsts ik gadu piecu gadu periodā LAP 2014 - 2020 ietvaros. Šajā periodā šo atbalsta instrumentu izmanto 3 mežsaimnieku KS. Tomēr jaunu KS veidošanās norit gausi, kā arī, lai varētu pretendēt uz šo atbalstu, KS ir jāiegūst atbilstīgas KS statuss.

143. Savukārt augļu un dārzeņu nozarei ir iespēja pretendēt uz atzītas RO atbalstu Tirgus kopējās organizācijas regulējuma ietvaros, lai nodrošinātu biedru saražotās produkcijas koncentrāciju un produkcijas kopēju virzību uz tirgu, optimizējot ražošanas izmaksas. RO, izstrādājot savas darbības programmas, var izvēlēties savai darbībai atbilstošākos pasākumus un īstenojamās darbības izvēlēto pasākumu ietvaros, bet RO darbības programmās izvēlētie pasākumi gadu no gada ir līdzīgi, kas liecina par to pastāvošajām nemainīgajām problēmām un vajadzībām²⁷. RO ietvaros galvenokārt atbalsts tika izmantots tādiem mērķiem kā ražošanas plānošana, produktu kvalitātes uzlabošana un tirdzniecības, komercvērtības uzlabošanai (sk. 3.1.tab.).

²⁷ Augļu un dārzeņu nozares ražotāju organizāciju ilgtspējas, ražošanas efektivitātes un tirgus varas stiprināšanas (2013.-2018. gads) izpēte. Agroresursu un ekonomikas institūts. 2020., 11.lpp.

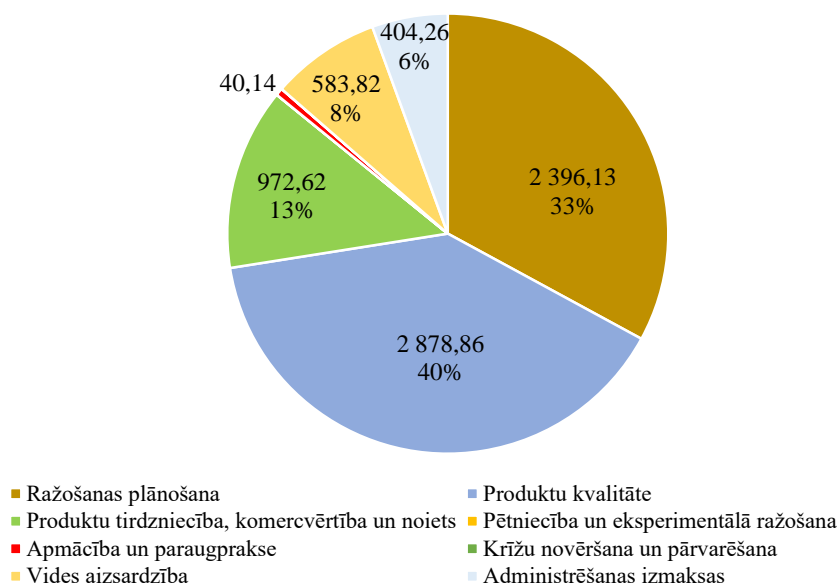
VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

3.1.tabula. RO ietvaros izmantotais atbalsts atbilstoši RO mērķiem

Darbības programmu mērķi		Kopējās RO investīcijas, %		
		2017	2018	2019
1.	Ražošanas plānošana	23%	23%	36%
2.	Produktu kvalitātes uzlabošana	42%	49%	35%
3.	Tirdzniecības / komercvērtības uzlabošana	20%	5%	0%
4.	Pētniecība un eksperimentālā ražošana, apmācības	1%	0%	0%
5.	Vides pasākumi	12%	5%	5%
6.	Citi/ administrācijas izdevumi	2%	19%	24%

Avots: ZM pēc LAD datiem

144. Kopumā augļu un dārzeņu RO darbības programmās 2012.-2018. gadā īstenoja 6 no 8 pieejamajiem pasākumiem, kuru kopējie izdevumi veidoja 7,28 milj. EUR (sk. 3.1.att.). Visvairāk RO pievērsās produktu kvalitātes uzlabošanai (atvēlēti 40 % izdevumu) un ražošanas plānošanai (atvēlēti 33 % izdevumu). Nevienā no pārskata gadiem RO nav izvēlējušās īstenot pasākumus, kas saistīti ar pētniecību un eksperimentālo ražošanu, kā arī ar krīžu novēršanu un pārvarēšanu.²⁸

3.1. att. Augļu un dārzeņu RO darbības programmu pasākumu izdevumu struktūra 2012. – 2018. gadā (%), tūkst. EUR). Avots: AREI pēc ZM datiem²⁹

145. Augļu un dārzeņu RO, īstenojot savas darbības programmas, obligāti jāveic darbības vides jomā, lai samazinātu augļu un dārzeņu ražošanas negatīvo ietekmi uz vidi (sk. 3.1. att.). Pasākuma kopējās izmaksas 2012.-2018. gadā kopā veidoja 583,82 tūkst. EUR jeb 8% no kopējā RO darbības programmu atbalsta. Atbalsts rezultātā RO biedru saimniecībās tika veicināta bioloģiskā daudzveidība un sekmēta ūdens resursu ilgtspējīgāka izmantošana, kā arī tika iegādāti apputeksnēšanas kukaiņi un kaitēkļu dabiskie ienaidnieki, bioloģiski noārdāmais

²⁸ Augļu un dārzeņu nozares ražotāju organizāciju ilgtspējas, ražošanas efektivitātes un tirgus varas stiprināšanas (2013.-2018. gads) izpēte. Agroresursu un ekonomikas institūts. 2020., 11.lpp.

²⁹ Turpat.

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

substrāts, iekārtas un ierīces tehnoloģiskā procesa uzlabošanai, u.c.³⁰ Arī nākamā plānošanas periodā obligāti jāīsteno ar vidi saistīti pasākumi.

146. Lai arī atbalsts nav veicinājis ļoti strauju jaunu KS rašanos, bet ir indikācijas, ka KS veidojas putnkopības un augļkopības nozarē. Augļkopībā un dārzenkopībā 2019. gadā ir ievērojami palielinājušas VPM pieteikto augļu un dārzeņu platības un efektīvākai produkcijas virzīšanai tirgu lauksaimnieki izvēlas apvienoties KS. Jāatzīmē, ka arī augļu un dārzeņu nozarē neveidojās jaunas RO un arī esošās atzītās RO nepaplašinās.

147. Latvijā vēl arvien neveidojas KS gaļas lopu (t.sk. vaislas dzīvnieku) audzēšanas nozarē, kurā pastāv viedoklis, ka savu produkciju tirgū var pārdot pietiekami izdevīgi arī bez apvienošanās KS. Tomēr šeit būtu jāņem vērā, ka arī ES kopumā liellopu gaļas nozarē nav izteikti sekmīga kooperatīvu darbība.

148. Tāpat neveidojas kooperatīvi vai cita veida ražotāju sadarbības formas tādās nozarēs kā mājputni, cūkkopība un cūkgaļas ražošana, aitkopība un kazkopība, liellopu audzēšana un liellopu gaļas ražošana, olu ražošana, dzīvie augi, lini, kaņepes, sēklas, kā arī bioloģiskajā lauksaimniecībā. Viens no iemesliem tiek minēts līderu trūkums, kā arī atbalsta trūkums administrēšanas (t.sk. uzturēšanas) izmaksām un kooperatīvu vadītāju (t.sk. arī pārējā personāla) atalgojumam.

149. Jāatzīmē, ka Eiropas zaļā kursa pārejā ir nepieciešams atbalstīt primāros ražotājus, tāpēc EK plāno precizēt konkurences noteikumus attiecībā uz kolektīvām iniciatīvām, kas veicina ilgtspēju piegādes ķēdēs. Tā arī palīdzēs lauksaimniekiem un zvejniekiem nostiprināt pozīcijas piegādes ķēdē un iegūt taisnīgu daļu no ilgtspējīgas ražošanas pievienotās vērtības, atbalstot sadarbības iespējas lauksaimniecības produktu un zvejas un akvakultūras produktu tirgus kopējās organizācijās. EK stratēģija “*No lauka līdz galdam*” atzīmē, ka EK sadarbosies ar līdztiesīgajiem likumdevējiem, lai lauksaimniecības noteikumus uzlabotu tā, lai tie pārtikas piegādes ķēdē stiprinātu lauksaimnieku (piem., ar ģeogrāfiskās izcelsmes norādēm marķētu produktu audzētāju), to kooperatīvu un RO pozīcijas.³¹

Kopsavilkums:

150. Lai arī 2014 – 2020 plānošanas periodā bija paredzēts atbalsts lauksaimnieku sadarbības jeb kooperācijas attīstībai, tomēr tas nav veicinājis ļoti strauju jaunu KS rašanos. Jaunu KS veidošanos kavē arī iedvesmojošu līderu trūkums, kuri varētu uzņemt KS vadību, un svārstīgā biedru izpratne un atbildības noturība dažādās ekonomiskās situācijās, kā arī atbalsts administrēšanas (t.sk. uzturēšanas) izmaksām un kooperatīvu vadītāju atalgojumam.

Vajadzības:

151. Tādējādi ir nepieciešams sniegt atbalstu lauksaimnieku apvienošanās veicināšanai caur zināšanām un līdzšinējo labo praksi produkcijas realizācijā ar sadarbības vai kooperācijas starpniecību, t.sk. akcentējot līdera lomu veiksmīgai attīstībai. Tāpat atbalsts būtu jāatvēl arī pētniecībai un eksperimentālai ražošanai, kā arī nozīmīgām biedru apmācībām un paraugprakses apmaiņai, lai sekmētu inovāciju rašanos un konkurētspējas uzlabošanu³², kā arī darbības vides jomā, lai samazinātu augļu un dārzeņu ražošanas negatīvo ietekmi uz vidi. Tāpat būtu nepieciešams paredzēt atbalstu administrēšanas (t.sk. uzturēšanas) izmaksām un kooperatīvu vadošā personāla (t.sk. arī pārējā personāla) atalgojumam.

³⁰ Augļu un dārzeņu nozares ražotāju organizāciju ilgtspējas, ražošanas efektivitātes un tirgus varas stiprināšanas (2013.-2018. gads) izpēte. Agroresursu un ekonomikas institūts. 2020., 27.lpp.

³¹ Eiropas Komisijas stratēģija “*No lauka līdz galdam*” (2020), 10., 11.lpp.

³² Augļu un dārzeņu nozares ražotāju organizāciju ilgtspējas, ražošanas efektivitātes un tirgus varas stiprināšanas (2013.-2018. gads) izpēte. Agroresursu un ekonomikas institūts. 2020., 40.lpp.

3.2 Pārtikas preču tirdzniecība un negodīgas tirdzniecības prakses

152. Latvijas pārtikas tirdzniecības sektorā galvenie spēlētāji ir starptautisku uzņēmumu vietējās pārstāvniecības, kuras ienāk ar saviem sadarbības partneriem, savu produkciju. 2018. gadā vairāk kā pusi (62 %) no kopējā pārtikas tirgus apgrozījuma veidoja divi ārzemju mazumtirdzniecības uzņēmumi – Zviedrijas uzņēmuma meitas uzņēmums SIA Rimi Latvia un Lietuvas uzņēmuma meitas uzņēmums SIA Maxima Latvija.

153. Nākamie nozīmīgākie spēlētāji Latvijas pārtikas tirdzniecībā saskaņā ar Lursoft datiem 2018. gadā ir vairumtirdzniecības un loģistikas kompānija "Sanitex" (tirgus daļa – 13 %), lauksaimniecības preču tirgotājs "Jupaks" (tirgus daļa 7 %) un Latvijas mazumtirdzniecības tīkli Lenoka SIA/Mego (tirgus daļa - 6%), Firma Madaras 89 SIA/minitop!, top!, Labais (tirgus daļa - 5 %). Lai saglabātu savu konkurētspēju, vietējie mazumtirgotāji ir apvienojušies tirdzniecības kooperatīvos – SIA Baltstor, SIA Latvijas Tirgotāju Savienība, SIA Latvijas Tirgotāju Kooperācija AIBE, SIA "IEPIRKUMU GRUPA".

154. Mazumtirdzniecības sektorā pastāvošā augstā koncentrācija Latvijā ievērojami apgrūtina mazo ražotāju produkcijas realizācijas iespējas. Pārtikas mazumtirdzniecībā Latvijā dominē ierobežots komersantu skaits. Šī problēma ir īpaši izteikta atsevišķu apkaimju un teritoriju līmenī.

155. Mazumtirdzniecības jomā joprojām var novērot vidēji spēcīgu tirgus spēlētāju trūkumu, kas radītu potenciālu konkurences spiedienu diviem lielākajiem mazumtirgotājiem – SIA "RIMI LATVIA" un SIA "MAXIMA Latvija". Mazākie mazumtirgotāji faktiski izdara efektīvu konkurences spiedienu tikai savā starpā, bet konkurences intensitāte un patērētāju izvēles iespējas ir atkarīgas arī no reģionālā konteksta un iedzīvotāju blīvuma.

156. Divu lielu mazumtirgotāju tirgus daļa rada ne tikai konkurences trūkumu pārtikas tirgū, bet arī draudu negodīgu tirdzniecības praksi īstenošanai jeb savu tirdzniecības nosacījumu uzspiešanu piegādātājam.

157. Mazāki tirgus dalībnieki pārtikas apgādes ķēdē ir īpaši NTP gadījumiem, jo viņiem ir mazāka tirgus vara, salīdzinot ar lielākiem tirgus dalībniekiem citos piegādes ķēdes līmeņos. NTP var ietekmēt tirgus dalībnieku (tostarp lauksaimnieku) arī gadījumos pat, ja tās tieši netiek piemērotas pret to. NTP apdraud tirgus dalībnieku rentabilitāti un spēju godīgi konkurēt, ietekmējot to spējas veikt investīcijas attīstībā. Tādējādi tiek samazināta to radītā pievienotās vērtības daļa, ko citādi varētu radīt.

158. ES veiktajā sabiedriskajā apspriešanā (tajā piedalījās arī Latvijas valsts iestādes, nevalstiskās organizācijas u.c. pārtikas piegādes ķēdē iesaistītie) 94 % aptaujāto piekrita vai daļēji piekrita, ka šāda ievērojama negatīva ietekme ir saistīta ar lauksaimniekiem. 83 % aptaujāto piekrita, ka tie notiek attiecībā uz pārstrādātājiem, 38 % attiecībā uz mazumtirdzniecības organizācijām, 35 % attiecībā uz mazumtirgotājiem, 39 % attiecībā pret tirgotājiem un 60 % attiecībā pret patērētājiem.

159. Latvijā kopš 2016. gada 1. janvāra ir spēkā "*Negodīgas mazumtirdzniecības prakses aizlieguma likums*", ar kuru piegādātājs – lauksaimnieki un pārtikas ražošanas uzņēmumi tiek pasargāti no mazumtirgotāju piemērotām NTP. Likuma regulējums attiecas uz vienu pārtikas piegādes ķēdes posmu: piegādātājs - mazumtirgotājs.

160. Latvija ir viena no 20 ES dalībvalstīm, kurā 2019.gadā tika uzsākta jauna likuma "*Negodīgas tirdzniecības prakses aizlieguma likums*" izstrāde, kas, pamatojoties uz Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvu (ES) 2019/633 par negodīgu tirdzniecības praksi starpuzņēmumu attiecībās lauksaimniecības un pārtikas piegādes ķēdē (turpmāk – direktīva 2019/633), aptvers visu pārtikas piegādes ķēdi, tostarp pārstrādi. Pamatojoties uz direktīvā 2019/633 noteikto, lai nodrošinātu augstāku aizsardzības līmeni pret NTP, dalībvalstis var

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

saglabāt vai ieviest tādus noteikumus, kuri ir stingrāki nekā direktīvā paredzētie noteikumi. Līdz ar to Latvija, izstrādājot “*Negodīgas tirdzniecības prakses aizlieguma likumu*” un paredzot tajā stingrākas prasības kā noteikts direktīvā 2019/633, jo īpaši stiprinās lauksaimnieka lomu pārtikas piegādes ķēdē.

161. Latvijā “*Negodīgas tirdzniecības prakses aizlieguma likuma*” izpildi uzraudzīs un kontrolēs Konkurences padome, kura ir ieguvusi pieredzi šādu normu piemērošanā uzraugot “*Negodīgās mazumtirdzniecības prakses aizlieguma likuma*” izpildi. Konkurences padomei ir dotas plašas pilnvaras attiecībā uz pārkāpuma lietas ierosināšanu un izmeklēšanu, kā arī iespējas piemērot sodus par šī likuma pārkāpumiem. Konkurences padome šī likuma ietvaros sadarbosies ar citu ES dalībvalstu izpildītājiestādēm un EK.

162. Jāatzīmē, ka EK stratēģija “*No lauka līdz galdam*” atzīmē, ka EK pārraudzīs, kā dalībvalstīs tiek īstenota NTP direktīva.³³

Kopsavilkums:

163. Mazumtirdzniecības sektorā pastāvošā augstā koncentrācija Latvijā ievērojami apgrūtina mazo ražotāju produkcijas realizācijas iespējas, kā arī pārtikas mazumtirdzniecībā Latvijā dominē ierobežots komersantu skaits, it īpaši teritoriju līmenī. Mazāki tirgus dalībnieki pārtikas apgādes ķēdē ir īpaši pakļauti NTP gadījumiem, jo viņiem ir mazāka tirgus vara.

Vajadzības:

164. Tādēļ būtu vēlams atbalstīt pasākumus vietējās produkcijas realizācijas iespēju palielināšanai ārpus mazumtirdzniecības tīklu sistēmām (t.sk. tirdziņi un tiešā piegāde).

3.3 Zaļais publiskais iepirkums

165. Kā jau 78. un 79.punktā tika norādīts, EK stratēģiju “*No lauka līdz galdam*” un “*ES Biodaudzveidības stratēģija 2030. gadam*” ietvaros liela nozīme tiek veltīta arī bioloģiskai lauksaimniecībai. Tādējādi ar noietu veicināšanas kampaņu un zaļā sabiedriskā iepirkuma starpniecību varēs nodrošināt patērētāju uzticēšanos un palielināt pieprasījumu pēc bioloģiskiem produktiem, kā rezultātā līdz 2030. gadam vismaz 25 % ES lauksaimniecībā izmantojamās zemes tiks izmantoti bioloģiskajā lauksaimniecībā un ka bioloģiskās lauksaimniecības īpatsvars būtiski augs.³⁴

166. ZPI sistēma pārtikas un ēdināšanas jomas iepirkumos ir spēkā kopš 2014.gada rudens un detalizētāk tiek analizēta Specifiskā mērķa Nr. 9 2.nodaļā. Veicot publiskos iepirkumus pārtikas iegādei un ēdināšanas pakalpojumiem, obligāti jāpiemēro ZPI prasības saskaņā ar spēkā esošo normatīvo regulējumu, iepirkuma nolikumā izvirzot vismaz divas prasības no katras no 2 ZPI prasību grupām: 1) produktu kvalitāte - ražoti atbilstoši bioloģiskās lauksaimniecības metodēm, nacionālās pārtikas kvalitātes shēmas prasībām vai saskaņā ar integrētās audzēšanas prasībām; 2) videi draudzīga piegāde un sezonāli pārtikas produkti. Lai veicinātu videi draudzīgāku bioloģisku produktu noietu, tika pilnveidots normatīvais regulējums ZPI jomā, paredzot bioloģiski ražotus produktus izdalīt kā atsevišķu obligātu ZPI prasību, nosakot, ka ar bioloģiskās lauksaimniecības metodēm ražots piens, kefīrs jāiegādājas vismaz 35 % (no 2022. gada 1. janvāra – 50%) apjomā, bet graudaugu pārstrādes produkti – 20 % apjomā no produktu masas vai vērtības.

167. Latvijā darbojas **nacionālā pārtikas kvalitātes shēma (NPKS)** un **ES pārtikas kvalitātes shēmas**: bioloģiskās lauksaimniecības shēma, garantēto tradicionālo īpatnību shēma

³³ Eiropas Komisijas stratēģija “No lauka līdz galdam” (2020),10.,11.lpp.

³⁴ EK stratēģija “No lauka līdz galdam” (2020), 9.lpp.

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

(Sklandrausis; Jāņu siers; Salinātā rudzu rupjmaize), aizsargātu ģeogrāfiskās izcelsmes norāžu shēma (Carnikavas nēģi; Rucavas baltais sviests) un aizsargātu cilmes vietu nosaukumu shēma (Latvijas lielie pelēkie zirņi). Tāpat Latvijā ir ieviesta lauksaimniecības produktu integrētās audzēšanas sistēma. Detalizētāku informāciju skatīt Specifiskā mērķa Nr. 9 1. nodaļā.

168. Kopš 2018. gada 1. janvāra ZPI līgumā noteikto prasību izpildes kontroli pārtikas un ēdināšanas jomas iepirkumos veic Pārtikas un veterinārais dienests atbilstoši likumā noteiktajam deleģējumam. Kopumā ZPI iepirkumu sistēma funkcionē labi - atbilstoši Iepirkumu uzraudzības biroja apkopotajai informācijai par 2019. gadā veiktajiem publiskajiem iepirkumiem jāsecina, ka 2019. gadā turpinājies ZPI pieaugums – gan finanšu izteiksmē, gan procentuāli - pārtikas un ēdināšanas pakalpojumu grupā, sastādot 96,9% (125, 92 milj. EUR). Kopējais pārtikas un ēdināšanas iepirkums Latvijā 2019.gadā sastādīja ap 130 miljoniem EUR³⁵.

169. Vienlaikus Zemkopības ministrijas un LLKC veiktā situācijas analīze ZPI jomā norāda, ka nereti sarežģītumus ražotājiem rada iepirkuma daļās noteiktais produktu sortiments, kā arī iepirkuma dokumentācijā paredzētie piegādes noteikumi. Mazajiem ražotājiem tas liedz piedalīties iepirkumā, jo nespēj nodrošināt pieprasīto produktu apjomu un sortimentu, kā arī lielas grūtības sagādā nodrošināt stabilas un regulāras produktu piegādes noslēgtā piegādes līguma darbības laikā. Tāpat Latvijas lauksaimniekiem un pārtikas uzņēmumiem ir grūti konkurēt ar vairumtirdzniecības bāzēm, jo nevar piedāvāt ne tik plašu sortimentu, ne apjomu un cenas un vienlaikus nosegt arī visas izmaksas. Vienlaikus ir konstatēts arī kooperācijas trūkums starp ražotājiem, lai kopīgi piedāvātu savu produkciju publiskajos iepirkumos, komplektējot produkciju piegādes. Viens no iemesliem - trūkst līderu, kas uzņemtos vadību un apvienotu ražotājus. Bieži vien arī salīdzinoši lielie attālumi starp ražotājiem neveicina sadarbības uzsākšanu, jo šis apsvēruma ir būtisks, komplektējot un veicot regulāras produktu piegādes. Viss iepriekš minētais norāda uz to, ka nepietiekami tiek izmantotas ZPI iespējas un potenciāls, lai sekmētu augstas kvalitātes vietējo lauksaimniecības un pārtikas produktu noietu.

Kopsavilkums:

170. Kooperācijas trūkums starp vietējiem ražotājiem, lai kopīgi piedāvātu savu produkciju pārstrādes uzņēmumiem un publiskajos iepirkumos, komplektējot produkciju piegādes.

Vajadzības:

171. Lai atbalstītu vietējos ražotājus un veicinātu vietējo sezonālo produktu patēriņu valsts un pašvaldību iestādēs ZPI ietvaros, ir nepieciešams paredzēt atbalsta pasākumus sadarbības, kooperācijas veicināšanai ražotāju starpā, kas ļautu daudz vienkāršāk un efektīvāk vietējiem (t.sk. pārtikas kvalitātes shēmu produktu) ražotājiem savu produkciju piedāvāt iepirkumos, piemēram, ar kooperatīva vai citas sadarbības formas palīdzību, t.sk. atbalsts uzņēmējdarbības veicināšanai (produkcijas transportēšanai, uzglabāšanai u.c.).

3.4 Jaunas tehnoloģijas, inovācijas un pētniecība, digitalizācija

172. Inovatīvi aktīvo uzņēmumu īpatsvars no kopējā uzņēmumu skaita apstrādes rūpniecībā 2014 - 2016. gadā bija 33,4 % (CSP, atsevišķi dati par pārtikas nozari nav pieejami). Salīdzinoši Lietuvā 46,6 % (Lietuvas statistikas birojs) un Igaunijā 54 % (Igaunijas statistikas birojs). Kā galvenos inovāciju aktivitāti kavējošos faktorus uzņēmēji, kas apsvēra inovatīvo darbību veikšanu, min finansējuma trūkumu 53,4 % no rūpniecības sektora uzņēmumiem un pārāk augstas inovāciju izmaksas 43 % (CSP Inovāciju apsekojuma dati par 2014-2016).

³⁵ VARAM sagatavotais Informatīvais ziņojums "Par zaļā iepirkuma īstenošanu valsts pārvaldē 2019. gadā"

VĒRTĪBAS VEIDOŠANĀS PĀRTIKAS ĶĒDĒ

173. Saskaņā ar OECD Latvijā privātā sektora ieguldījumi lauksaimniecības un pārtikas jomas pētniecībā un izstrādē ir mazi, tādēļ daudziem politikas instrumentiem un pieejamajiem valsts līdzekļiem ir vēl lielāka nozīme attiecībā uz inovācijām lauksaimniecībā. Vienlaikus secināts, ka Latvija biežāk ir pielāgojusi esošās inovācijas savām vajadzībām, bet retāk inovācijas ir radītas tieši Latvijā.³⁶

174. Zināšanu pārneses pasākumi lauksaimniecībā un pārtikas rūpniecībā ar ES finansējuma palīdzību ir kļuvuši plašāk pieejami, un būtu turpināmi, lai atvieglotu darbaspēka piekļuvi zināšanām. Vienlaikus pētījumā norādīts, ka pieaug sadarbība starp pētniecību un rūpniecību un ka to nepieciešams stiprināt, jo īpaši jāveicina kopīgi projekti par pētījumu rezultātu komerciālo izmantošanu.

175. Pievienojoties pētniecības un attīstības tīkliem, Latvijai rodas lielākas iespējas pieņemt ārzemēs radušos jauninājumus. Lai gan ir laba sadarbība ar starptautiskām organizācijām, finansējuma trūkums kavē pētniecības institūciju dalību ES programmās un sadarbības pasākumos. Turklāt tas kavē citviet radīto inovāciju pārnesi un ieviešanu.

176. Digitālā revolūcija mūsdienās gan lauksaimniekam, gan pārtikas ražotājam ir gan milzīgs izaicinājums, gan iespējas. Digitalizācijas sniegtās iespējas ļauj lauksaimniecības un pārtikas piegādes ķēdi uzraudzīt, izsekot, analizēt un optimizēt tās visos ķēdes posmos. Turklāt datus, kas tiek uzkrāti un ir pieejami kā lielam tā arī mazam lauksaimniecības un pārtikas produktu ražotājam, var izmantot arī lauksaimniecībai pakārtotas nozares (piem., tekstilrūpniecība). Vienlaikus jāuzsver, ka digitalizācijai būs nepieciešamas jaunas zināšanas finanšu, dabas un cilvēkresursu labākai uzraudzībai.

Kopsavilkums:

177. Lai arī pētniecība un zināšanu pārnese, kā arī digitalizācija sniedz attīstības iespējas lauksaimniecības sektoram, tomēr finansējuma trūkums kavē Latvijas dalību dažādās starptautiskās programmās, kā arī kavē citviet radīto inovāciju pārnesi un ieviešanu.

178. OECD norāda, ka jauno tehnoloģiju un prakses ieviešana un ārvalstu pieredze ir svarīga inovācijas sastāvdaļa. Esošo inovāciju ieviešanai ir nepieciešama labi funkcionējoša zināšanu pārneses ķēde no inovāciju avotiem līdz saimniecībai. Lai arī zināšanu pārneses pasākumi lauksaimniecībā un pārtikas rūpniecībā ar ES finansējuma palīdzību ir kļuvuši plašāk pieejami, tie būtu jāturpina, lai atvieglotu lauksaimnieku piekļuvi zināšanām.³⁷

Vajadzības:

179. Tādējādi ir nepieciešams paredzēt atbalstu, lai nodrošinātu orientēšanos uz eksportspējīgu, inovatīvu un augstas pievienotās vērtības produktu ražošanu, t.sk. zinātnieku un ražotāju ciešākas un savstarpēji ieinteresētas sadarbības veicināšanu, t.sk. zināšanu pārnesi.

³⁶ Inovācijas, lauksaimniecības produktivitāte un ilgtspējība Latvijā. OECD. 2019., 208.lpp.

³⁷ Turpat, 209.lpp.

4. Stipro un vājo pušu, iespēju un draudu analīze

4.1 Stiprās puses

1. Salīdzinoši pa nozarēm lauksaimnieku izteikta kooperēšanās novērojama laukkopības, augļu un dārzeņu nozarēs, stiprinot lauksaimnieku konkurētspēju un tirgus varu. [14/ 15](#)
2. Laukkopības nozarē vērojama kooperatīvu konsolidēšanās. [14/ 27/ 30](#)
3. Kooperācijas loma pieaug – ne tikai biedru skaita ziņā, bet arī kopējā izlaidē tās īpatsvars ir nozīmīgs. [9/10/ 13/ 14/ 15/17/18/ 25/ 26/ 27/ 96/ 97/ 98/ 99/ 100](#)
4. Attīstīta kooperācija primārās produkcijas savākšanā laukkopības un piena nozarēs. [29/ 30/ 34/ 41/ 45/ 46/](#)
5. Kaut arī kooperatīvi pārsvarā nodrošina izejvielas savākšanu, tie attīsta arī pārstrādi - augļu un dārzeņu nozarē caur RO un laukkopības nozarē caur kooperatīviem, kā arī piena nozarē jau ilglaicīgi un stabili darbojas daži kooperatīvi ar savu pārstrādi. [32/ 37/ 47/ 48/ 70](#)
6. Gaļas nozarēs tirgus konjunktūras ietekmē lieli eksporta apjomi. [109/ 113/ 122/ 125](#)
7. Bioloģiskās lauksaimniecības nozare attīstās. [80/ 81/ 82/ 83/ 84/ 85/ 86](#)
8. Cūkkopībā sasniegts augsts koncentrācijas līmenis, neveidojot kooperatīvus. [126/ 127/ 128](#)

4.2 Vājās puses

1. Sadrumstalota saimniecību struktūra. [3/ 4/ 5/ 6](#)
2. Zema piena nozares kooperatīvu konkurētspēja sektora sadrumstalotības ietekmē. [16/ 27/ 36/ 38/ 39/ 40/ 42/ 43/ 67/ 101/ 114/ 115/ 116/ 117/ 138](#)
3. Lēni veidojas jauni kooperatīvi augļu un dārzeņu nozarē. [12/ 14/ 15/ 67/ 144](#)
4. Vāji attīstīta kooperācija gaļas lopkopībā, ieskaitot vaislas dzīvnieku audzēšanu, un bioloģiskajā lauksaimniecībā. [12/ 16/ 56/ 57/ 69/ 92/ 93/ 94/ 121/ 122/ 138/ 147](#)
5. Neveidojas kooperatīvi tādās nozarēs kā dzīvnie augi, lini un kaņepes, sēklas un olu ražošana. [12/ 19/ 57/ 69](#)
6. Nepietiekamas zināšanas un izpratne par kooperācijas būtību un ieguvumiem, līderu trūkums. [18/ 21/ 43/ 44/ 55/ 150/ 170](#)
7. Pārstrādātās bioloģiskās produkcijas īpatsvars kopējā produkcijas apjomā Latvijā ir salīdzinoši neliels. [87/ 88/ 89/ 90/ 91/ 94](#)
8. Zems piena nozares kooperatīvu pārstrādātā piena īpatsvars. [37/ 38/ 40/ 41/ 70/ 72/ 75/ 101/ 107/ 115/ 140/ 141](#)
9. Augstas izmaksas primārajā ražošanā, ko palielina arī neefektīva loģistika un nepietiekams sadarbības ietvaros sniegtu pakalpojumu un kopīgu ražošanas resursu nodrošinājums. [6/ 18/ 27/ 36/ 67/ 74/ 122/ 127/ 135](#)
10. Lielu neapstrādātas produkcijas eksporta apjomu ietekmē salīdzinoši zemi primāro ražotāju ienākumi tādās nozarēs kā laukkopība un piens. [131/ 132/ 135/ 139](#)
11. Kooperācijas trūkums starp vietējiem ražotājiem, lai kopīgi piedāvātu savu produkciju pārstrādes uzņēmumiem un publiskajos iepirkumos, komplektējot produkciju piegādes. [169](#)
12. Zems inovāciju līmenis primārajā ražošanā. [174/ 175/ 176/ 177](#)

4.3 Iespējas

1. Jaunu kooperatīvu veidošanās un esošo kooperatīvu konsolidācijas un paplašināšanās veicināšana, balstoties uz nozaru specifiskajām vajadzībām. [10/ 12/ 15/ 16/ 67/ 118](#)
2. Kooperatīvu līderu apmācības. [21/ 148/ 169](#)
3. Mentoru piesaistīšana ar labo pieredzi un zināšanām spētu motivēt lauksaimniekus stāties esošajos kooperatīvos vai veidot jaunus nozarēs, kurās to ir maz vai nav vispār, vai konsolidēt esošos kooperatīvus. [15/ 16](#)
4. Produktu ar augstāku pievienotu vērtību ražošanas attīstīšana. [14/ 65/70/94/105](#)
5. Lauksaimnieciskās produkcijas ražošanas konkurētspējas palielināšana, īstenojot pasākumus, kas vērsti uz vertikālās integrācijas attīstību. [108/ 109](#)
6. Alternatīvo mazumtirdzniecības kanālu attīstīšana. [163](#)
7. Zaļā publiskā iepirkuma principu lietošanas paplašināšana pārtikas produktu tirgū. [168/ 169](#)
8. Inovatīvu risinājumu produktu un procesu radīšana, ņemot vērā patērētāju vēlmes un izmantojot digitalizācijas iespējas produktu ražošanā un virzīšanā tirgū. [172/ 173/ 174/ 175/ 176/ 177](#)
9. Tehniskais atbalsts kooperatīvu veidošanas stimulēšanai, nodrošinot administratīvo, tirgus izpēti un loģistikas izmaksu daļēju segšanu pirmajos kooperatīvu darbības gados. [15/ 18/ 24](#)
10. Sadarbības sekmēšana bioloģiskajā lauksaimniecībā (KS vai RO izveide). [79/ 91/ 92/ 95/ 107/ 165/ 169](#)
11. Apmācību, konsultāciju un pieredzes apmaiņas veicināšana par labāko praksi, par lauksaimnieku kooperācijas iespējām un ieguvumiem. [6/ 7/ 8/ 18/ 22](#)
12. Zināšanu un informācijas uzlabošana par lauksaimniecisko ražošanu, tirgus procesiem un tehniskā atbalsta pieejamību. [106/ 107](#)
13. Produktivitātes, ienesīguma pieauguma, atpazīstamības un saražotās produkcijas noieta veicināšana. [72/ 107/ 140/ 141/ 142](#)
14. Lauksaimniecības produktu pievienotās vērtības palielināšana ar ES kvalitātes shēmām. [109/ 110](#)
15. Zinātnieku un ražotāju ciešākas un savstarpēji ieinteresētas sadarbības, tai skaitā zināšanu pārneses veicināšana. [179](#)
16. Piena nozares KS/RO investīciju veicināšana piena pārstrādē un piena produktu noieta kanālu veidošanā. [37/ 39/ 75/ 101/ 115/ 117/ 138/ 140/ 141](#)

4.4 Draudi

1. Dabas apstākļu izraisītas iegūtās ražas svārstības. [33/ 47/ 63/66/71/98/ 101/135](#)
2. Globālās tirgus svārstības un satricinājumi, politikas izmaiņas un politiski ekonomiskie faktori atstāj ietekmi uz lauksaimnieku ienākumiem. [35/ 71/ 97/ 113/ 118/ 119/ 125/ 129/ 130/ 131/ 135/ 139](#)
3. Liberalizācijas procesi starptautiskajā tirdzniecībā saasina konkurenci gan ES iekšējā tirgū, gan ārējos tirgos. [123/ 128/ 129/ 135/ 139](#)
4. Mazumtirdzniecības sektorā ir mēreni augsta koncentrācija. [152/ 153/ 154/ 155/ 156/ 157/ 158/ 160/ 163](#)
5. Mazi privātā sektora ieguldījumi lauksaimniecības un pārtikas jomas pētniecībā un izstrādē. [173](#)
6. Nepietiekams finansējums citviet radīto inovāciju pārnesei un ieviešanai, kā arī dalībai dažādās starptautiskās programmās. [175/177](#)

5. Vajadzību novērtējums

1. Konkurētspējīgu visu sadarbības formu un līmeņu veidošanās veicināšana produktu kvalitātes un komerciālās vērtības uzlabošanai un virzīšanai tirgū. [23/ 24/ 72/ 73/ 74/ 75/ 95/ 107/ 111/ 140/ 141/ 151/ 171](#)
Vajadzības apraksts: Veicināt konkurētspējīgu sadarbības formu un līmeņu veidošanos un attīstību saražotās produkcijas virzīšanai tirgū, produkcijas pārstrādes attīstīšanai un augstākas pievienotās vērtības radīšanai (t.sk. konsolidācija, pārstrādes (tostarp, bioloģiskās) attīstība), tādējādi palielinot ražotāju produktivitāti un gūtos ienākumus. Veicināt kopīgas loģistikas un administratīvās kapacitātes veidošanu un pakalpojumu sniegšanu. Mazināt augļu un dārzeņu ražošanas negatīvo ietekmi uz vidi, veicot darbības vides jomā.
2. Pētniecības un jauno tehnoloģiju ieviešanas veicināšana. [111/ 140/ 151/ 179](#)
Vajadzības apraksts: Veicināt pētniecību un eksperimentālo ražošanu, jaunu tehnoloģiju, t.sk. digitālo tehnoloģiju izmantošanu un nodrošinot zināšanu pārnesi.
3. Zināšanu apguves un pieredzes apmaiņas veicināšana par ražotāju sadarbības iespējām. [7/ 22/ 73/ 76/ 95/ 140/ 151/](#)
Vajadzības apraksts: Veicināt apmācības, mentoru piesaisti, konsultācijas un pieredzes apmaiņu par labāko praksi, t.sk. par lauksaimnieku kooperācijas iespējām un ieguvumiem, līdera lomu veiksmīgai attīstībai.
4. Vietējās produkcijas realizācijas iespēju sekmēšana. [75/ 95/ 111/ 140/ 141/ 164/ 171/ 179](#)
Vajadzības apraksts: Sekmēt vietējās produkcijas realizācijas iespējas, īstenojot pasākumus un rīcības, kas veicinātu sadarbību ražotāju starpā ar mērķi vienkāršāk un efektīvāk piedāvāt produkciju tirgū (t.sk. iepirkumos).